CARYĀGĪTI-KOSA

OF BUDDHIST SIDDHAS

EDITED AND ANNOTATED

BY

PRABODH CHANDRA BAGCHI

IN COLLABORATION WITH

ŚĀNTI BHIKṢU ŚĀSTRI

VISVA-BHARATI

SANTINIKETAN

1956

FIRST EDITION :
NOVEMBER 1956

PRICE RS. 15/-

To be had of

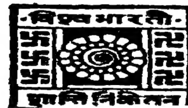
The Visvabharati Publishing Department
6/3 Dwarkanath Tagore Lane, Calcutta 7

Printed and Published by Bidyut Ranjan Basu
Santiniketan Press, Santiniketan, Birbhum.

बौद्धसिद्धानां

चर्यागीतिकोषः

प्रबोधचन्द्रबागची-
शान्तिभिक्षुशास्त्रिभ्यां
टिप्पण्यादिभिः शोधितः

विश्वभारती—शान्तिनिकेतनम्
२५०० बुद्धाब्दाः

मूल्यं पंचदश रूपकाणि

विषयसूची

उत्सर्गः

शास्ता प्रसीदतुतरां सहजं विभाव्य
स्वं मार्गमेव बहुसिद्धगणोपदिष्टं।
सिद्धाः स्वगीतिपरमान् सुजनान् निशम्य
तुष्यन्त्वनेन सुकृतेन समीहितेन ॥

PREFACE

I. DISCOVERY OF THE GĪTIS AND DOHĀS OF SIDDHAS

Mahāmahopādhyāya Pandit Hara Prasad Shastri as early as 1907 discovered the *Gītis* and *Dohās* of Buddhist Siddhas from Nepal and published them about 10 years later in 1916 in a collection called *Baudha Gāna o Dohā.* The work contained 50 *gītis* with a Sanskrit commentary by Ācārya Munidatta, *Dohākoṣa* of Sarahapāda with a Sanskrit commentary by Advayavajrapāda, *Dohākoṣa* of Kāṇhapāda with a Sanskrit commentary called *Acāryapādīya-Dohakoṣa-mekhalā Tīka* and *Dākārṇava.* This edition was more or less a correct printed form of Nepalese Manuscript and made little attempt to study the language as well as to interpret the text. Our late *Kalyāṇa-mitra* Dr. Prabodh Chandra Bagchi during his stay in Nepal in 1929 discovered an old manuscript of the *Dohākoṣa* in the collection of the exalted Rājaguru Hemaraj Sharma and another fragmentary manuscript of *Dohākoṣa* in the Darbar Library. The former manuscript belongs to the 13th century and contains two collections, the *Dohākoṣa* of Tillopāda and that of Saraha-pāda. This new material, in 1935, was presented first in the *Calcutta University Journal of Letters* and then in 1938 was published in *Calcutta Sanskrit Series* by the name of *Dohākoṣa.* The work contains *Apabhraṃśa* texts namely, (i) the *Dohākoṣa* of Tillopāda whose Tibetan translation is found in Bstanhgyur, Narthang edition, Vol. XLVI, pp. 135a-137a; (ii) first fragment of new *Dohākoṣa* of Sarahapāda, (iii) second fragment of new *Dohākoṣa* of Sarahapāda; (iv) the *Dohākoṣa* of Sarahapāda already known through Shastri's edition; (v) the *Dohākoṣa* of Kaṇhapāda; (vi) the *Dohās* of Sarahapāda quoted in various texts printed or in manuscripts; (vii) *Apabhraṃśa* verses quoted in various texts printed or in manuscripts and commentaries with the texts namely, (i) *Sārārthapañjikā* on the *Dohākoṣa* of Tillopāda; (ii) *Viṣamapadabhañjikā* by Advayavajra on the *Dohākoṣa* of Sarahapāda; (iii) *Mekhalātīkā* on the *Dohākoṣa* of

Kāṇhapāda. Mahāpandit Rāhula Sāṅkṛtyāyana long ago discovered a manuscript of the *Dohākoṣa* of Sarahapāda from Sakya monastery in Tibet, having more verses than any *Dohākoṣa* of Sarahapāda hitherto known. This work together with all of the material of Sarahapāda in Tibetan will shortly be out from Bihar Rāṣṭra Bhāṣā Pariṣad, Patna.

II. PROGRESS IN STUDIES OF GĪTIS AND DOHĀS

After the pioneer work of Shastriji, in an admirable work, *Les Chants Mystiques de Kānha et de Saraha*, Dr. M. Shahidullah has compared the *Apabhraṃśa* verses with their Tibetan translation, settled their meaning and made a detailed study of their language. Regarding the *Gītis* of the Siddhas Dr. Suniti Kumar Chatterjee was the first to examine their language critically and for this purpose the printed edition was used. He however recognized the necessity of preparing a critical edition of the poems and with the help of Prof. Jean Przyluski of Paris examined similar poems in the stan'gyur in order to find out if there was any Tibetan translation of these poems (Origin and Development of Bengali Language p. 119). His attempt was however unsuccessful. Dr. M. Shahidulla in his turn made a similar attempt but in vain and while editing the songs of Kāhnupāda and Sarahapāda he contented himself with giving the variant readings from the Nepalese copy of Shastri which was found in the Library of the Asiatic Society of Bengal. Mr. A. N. Bose also studied the Tibetan translation of a few short poems composed by Siddhācāryas. These poems are called *Gītikās* and only one of them agrees with No. 29 of our text of *Caryāgītikoṣa*, composed by Luipāda (Ind Hist. Quart. Vol. III P. 677 ; *Haraprasada Saṃvardhana lekhamala* II, p. 91).

Our late *Kalyāṇamitra* Dr. Bagchi however was more fortunate and discovered the Tibetan translation of these *Gītis* in

Stan'gyur Rgyd-'grel XLVII, 35 (Catalogue of Cordier I, P. 225). With the help of Tibetan materials, he in collaboration with Dr. Suniti Kumar Chatterjee settled the text of *Gītis*. This improved text of *Gītis* with the Tibetan materials appeared in the Journal of the department of letters of Calcutta University vol. XXX, 1938 under the title *Materials for a Critical Edition of the Old Bengali Caryāpadas*. Two years later Dr. Shahidulla in his work Buddhist Mystic Songs, studied the Gitis and presented them with Modern Bengali Chāyā, English translation and notes suggesting some more improvements in the readings of the text. Dr. Sukumar Sen prepared and published a few years back a Word-Index of the *Gītis* in Indian Linguistics Vol. IX and translated them together with other few verses in English in the same Quarterly Bulletin Vol. X. This material in its Bengali garb called *Caryāgītipadāvalī*, has also been published in a book-form by the same author with a few modifications here and there.

III. THE NAME OF THE COLLECTION OF GĪTIS AND THE TERM SAṂDHYĀ BHĀṢĀ

Shastriji published the text under the caption *Caryācarya-Viniścaya*. That was the title found on the Nepalese Manuscript. Mahāmahopādhyāya Pandit Vidhusekhar Bhattacharya doubted the correctness of this title and suggested the name of the work as Āścaryacaryācaya after the opening verses of the commentary by Munidatta. I see no justification to invent a new name when the old one conveys the better meaning, that is, *viniścaya* 'determination' of *carya* 'that to be practised, and *acarya* 'that not to be practised'. In the Tibetan translation the Sanskrit title of the work noted as *Caryāgītikoṣavṛttināma* and translated accordingly as *Spyod pa'i glu' mdsod kyi 'grel ba shes bya ba*. After this evidence the collection of *Gītis* has been titled as *Caryāgītikoṣa*.

The special terminology which has been used in the

Caryās for preaching the esoteric doctrines is characterised as *Sandhyā-bhāṣā*. The term *Sandhyā* here stands for *abhisandhi* 'implied sense' or simple *Sandhi* 'union' because it points out the meaning intended or it is an union of two meanings ordinary as well as intended one in one word. The grammatical correctness of this word and of many others used in the works like this is always doubtful. Pandit Vidhushekhar Bhattacharya thinks that it should be corrected as *Sandhābhāṣā* 'intentional speech'. The term *Sandhyā* (or *Sandhā* as corrected by Pandit Bhattacharya) here conveys the meaning as "intentional speech" and not "the twilight language" as Mm. H. P. Shastri maintained and as some scholars still continue to maintain inspite of what has been said to the contrary. The Tibetan translation of the *Gītis* and their commentary now amply confirms that the meaning of the term is *intentional speech*.

In some places of the Sanskrit commentary the words *abhisandhya* and *sandhyayā* occur in the same sense p. 10 (Comm. on the *Caryā* 3 of Viruvā)—*gurūpadeśād abhisandhya* ; p. 17 (the Caryā 5 of Cātilla), *nadī-sandhyayā boddhavyam* ; p 56 (the Caryā 16 of Mahīdhara), *Cittagajendrasandhyayā tam evartham pratipādayati* ; p. 84 (the Caryā 25 of Tantrī) *sandhyayā praṇāpānam ... ... parikalpya*. In all these cases *abhisandhya* and *sandhyayā* are translated in Tibetan as "*dgoṅs pa'i skad kyis*" i. e. by means of intentional language.

In several other cases the same sense is brought out by the words *vyāja* and *utprekṣā* p. 27 (the Caryā 8 of Kambala)—*karuṇavyajena*...karuneti *sandhyā - bhāṣayā*...*utprekṣālaṅkāraparam boddhavyam* ; p. 31 (the Caryā 9 of Kāhnu) *sandhyābhāṣayā tam evartham utprekṣayantah* ; p. 49 (the Caryā 14 of Dombī,) *naukāpravāhavyajena prakaṭayati* ; p. 160 (the Carya 49 of Bhusukupāda) *baṅgālikā-vyajena tam evartham pratipadayati*. In all these cases again the words *vyāja* and *utprekṣā* are rendered into Tibetan by "*dgoṅs pa'i skad kyis*" i. e. by means of intentional language. The word "*dgoṅs pa*" to purpose, to intend,

to think, to cogitate etc. Though it does not faithfully bring out the literal sense of *vyāja*, *utprekṣā* or *Sandhyā* still it makes clear that these terms were used in a technical sense to mean a way of expression, to explain the mystic doctrines as intended by the speaker.

IV. THE COMMENTARY ON THE GĪTIS

There are many lacunae in the original text of the *Gītis* as well as the commentary. The Tibetan translation which follows the text published by Shastri is a complete translation, not only of the Sanskrit commentary but also of 50 Gitis except the 13th which is not found in the Narthang edition.

The Tibetan translation stops in the middle of the commentary on Gitis XII with योगीन्द्रस्य तथता [p. 43 line 3 of [2] in our edition ; Tib. p. 178b end : *rnal 'byor gyi dbaṅ phyug gi de gshin*] and recommences in the middle of the commentary on Gīti XIII तथेन्द्रियाणि पंचैव पंचैव कृतप्रभेदाः [p. 46 line 4 of [2] in our edition ; Tib. 179b (1 line) *de bshin dbaṅ po rnams| lṅa ñid lṅa ñid raṅ gyaṅ bye ba byas pa las||*]. The lacuna seems to be amounting to one full page of the xylograph and may be due to a mistake of the printers of the Narthang edition. It may be found in other editions which are not however available here.

From the Colophon of the Tibetan translation of the commentary which is missing in Sanskrit due to a lacuna we know that the name of the author is *Thub pa byin* '*Munidatta*'. The work was translated into Tibetan by a scholar named *Kīrticandra* having the title *Pan di ta chen po* 'Mahapandita' in the town of *Yam bu* 'Svayambhu' in Nepal. The date of the translation cannot be definitely ascertained. It belongs probably to the 13th century which was the period of greatest activities so far as the translation of the Tantrik texts into Tibetan is concerned.

V. THE CHARACTER OF THE PRESENT WORK AND FUTURE PLAN

At the instance of my late *Kalyāṇa Mitra* Dr. P. C. Bagchi, I started to revise the Gītis as published by him (see above p. 3) and to compare the commentary of Munidatta with its Tibetan translations. Many improvements have been made in the reading both of the Gitis as well as of the Sanskrit commentary. Though Lama Chhimed Rigdzen has helped me to read very badly printed xylograph preserved in Santiniketan there are a few cases still not free of doubt. All the lacunae have been filled up with the help of Tibetan translation. Besides I have added Sanskrit *Chāyā* of every *Gīti* and have reproduced an article of my late *Kalyāṇamitra* as an introduction to this work. This article first appeared in The Calcutta Oriental Journal 1934, titled as *some Aspects of Buddhist Mysticism in the Charyapadas* and later was included in his work, *Studies in Tantras* published by the University of Calcutta, 1939. This work will be followed by one more volume containing the *Gītis* and the commentary in their Tibetan version with a Tibetan-Sanskrit and Sanskrit-Tibetan Vocabulary. Like Gitis it has been planed also to edit *Dohās* with their Sanskrit commentary in one volume to be followed by one more volume containing Tibetan material with indices. These volumes will be appended by the biographies of Siddhas, mainly from the Tibetan source and a study in their *Sādhanā*.

VI. THE WORK AND DR. BAGCHI

I came in touch with Dr. Bagchi when he came here as the Director of Studies in Cheena-Bhavana in 1945. At his instance first I translated *Bodhicittotpāda* of Vasubandhu into Sanskrit from Chinese version. Having seen my interest more in *Abhidharma* he encouraged me very much and working under him I translated a very old work of *Abhidharma* named *Abhidharmāmṛta* by Bhadanta Ghoṣaka and undertook to

translate an *Ākaragrantha of Abhidharma* named *Jñānaprasthāna* of *Kātyāniputra*. He again directed my attention to the old subject i. e , *bodhicitta*. To understand the later aspect of this subject he drew my attention to the sayings of the Buddhist *Siddhas* and ultimately entrusted me the editing the commentary of *Ācārya Munidatta* together with the *Gītis*. The editing and printing of the work simultaneously was in progress and a portion of the work already was printed when we received a tremendous shock by Dr. Bagchi's premature death on the 19th January, 1956. I however have completed the work assigned to me by my *Kalyāṇamitra*. It forms a part of the plan for our studies to be followed by the rest. I am fully conscious of my limitations and would thankfully welcome suggestions to improve the text and the commentary together with the notes.

Shanti Bhikshu Shastri

In the Caryāpadas the mystic doctrines have often been described by analogy and for this purpose a number of images have been chosen. I will first of all discuss these images.

(i) *The image of the boat*—In the Caryas nos. 13, 14, 38 attributed respectively to Kānhu, Dombī and Saraha the image of the boat and the analogy of rowing have been used to explain some of the doctrines. While commenting on these songs the Sanskrit commentary warns us *naukā sandhyābhaṣayā boddhavyam*, *naukāpravāha-vyājena prakaṭayati*, *kāyanaukāvyājena pratipādayati* or *kāyam naukām parikalpya* etc. In no. 3 Kānhu says that he has made a boat of the three refuges (*tri śaraṇa*) and has mastered the eight (divine powers). Thus has he crossed the ocean of the world after having counted all the waves in the mid-sea. The five *tathāgatas* are his oars and the *citta* is the helmsman. Thus has he proceeded to the island of Great Bliss. In no. 14 Dombīpāda says that the boat plies between the Gaṅgā and the Yamunā and there the old Mātaṅgī takes the *yogins* to the other bank without effort. Dombīpāda urges himself to ply the boat with the five oars. He says that the rope should be tied well on the back, water which may enter into the body through the joints should be thrown out with the help of the *secanī* which is the sky (*gagana*) and the moon, the two wheels of creation and destruction should be made into parts of the boat. The boat thus taken plies at ease, and the two banks become no longer visible. In no. 38, the song of Saraha, the *kāya* is the boat, the pure mind is the oar and advices of the Guru are the sails. Advice is given that while sailing the boat it should be always kept near the Sahaja and as there are difficulties on the way the boat should always keep near the *Kūla* when going against the strong current. Thus only it can reach the sky (*gagaṇa*).

Kambalāmbarapāda is his Caryā (no. 8) uses again the image of the boat. He says—"Kambala has filled his boat of compassion (*karuṇā*) with gold and there is no place for silver

in it. He wants to take the boat towards the sky. He has now uprooted the post to which the boat was fixed and takes the boat keeping near in the right and left sides. He attains the Great Bliss on the way."

(ii) *The image of the rat*—In one of the Songs of Bhūsuku-pāda the image of the rat is used (no. 21) and in this case also the commentary says that *mūsaka sandhyā-vacanena prati-pādayati.* The author says : "The night is dark and the play of the rat begins. The rat drinks the nectar. Kill this rat-wind so that the coming and going may be stopped. The rat which thus brings in calamities has no colour. When it ascends the sky (*gagana*) and drinks the nectar there it becomes restless. It is then to be pacified with the advice of the Guru. When the play of the rat is thus stopped the ties are broken asunder".

(iii) *The image of the stringed musical instrument Vīṇā.*—In the Caryāpada no. 17 the Siddha Vīṇāpāda uses the analogy of a *Vīṇā.*

He says that he has made a new kind of Vīṇā of which the sun is the gourd, the moon is the string, and the Avadhūtī is the stand (*dāṇḍī*) which produces sound even without being struck. Vīṇāpāda says—"Friend, hark, the Heruka-vīṇā is being played. The notes of the string are being heard. The best of elephants on hearing the sounds, *āli* and *kāli*, now enter the *samarasa.* When the striker presses (the string) the sounds of the 32 strings spread everywhere, the king then dances and the queen sings. This is the Buddha-nāṭaka."

(iv) *The image of the elephant*—In the last song we have already found reference to an elephant which is called the best of elephants—*gajavara.* In a large number of the Caryāpadas use is made of the image of the elephant but the most important case where the image has been fully worked out is in the song of Mahīdharapāda, no. 16. The commentary on this song says—*cittagajendra-sandhyayā pratipādayati.* Mahīdharapāda says :

"Along the three planks (*pāṭa*) terrible noise, not produced by any agent but spontaneous, is being heard. At this noise both the *māra* and the world are destroyed. The great elephant, the Citta, now runs towards the end of the sky and rubs the sun and the moon together. After demolishing the posts and breaking the chains which are the merits and the demerits the elephant now runs towards the sound in the sky and enters into the *nirvāṇa-lake*. There he drinks the great wine, *mahārasa*. He is now indifferent towards the three worlds and is the conquerer of the five objects of senses. He has now entered deep (into the sky) and nobody can see him." Kānhu in some of his songs uses the image of the elephant. In Caryā no. 9 he compares himself with the elephant and says—"after having broken the two posts *evaṃ*, and torn asunder the various chains Kānhu has entered the lotus forest of Sahaja and has become intoxicated by drinking the wine. And now just as the elephant throws rut at the she-elephant the *tathatā* is pouring the wine." In Caryā no. 12 in connection with another image Kānhu again uses the image of elephant and says that he has destroyed the five (objects) with the help of the elephant.

(v) *The image of the deer*—Bhūsukupāda in one of his songs, no. 6, makes use of the image of a deer. The Sanskrit commentary says : *Bhūsukupāda hariṇā-śabda sandhyābhāṣayā kathayati*. Bhūsuku says—"The hunters have surrounded the forest and their cry is being heard. The deer has become his own enemy for his flesh. The hunters do not leave Bhūsuku (the deer) for a moment. The deer now gives up his food and drink. The doe advises the deer to leave the forest and to go (with her). The deer runs away so fast that even his hoofs cannot be seen."

(vi) *The analogy of union*—In some of the Caryāpadas the authors address some female companion and say that marriage with her has led to the attainment of great bliss. Thus in song no. 10 Kānhupāda addresses a Dombī, a low-caste woman and

the Sanskrit commentary clearly says—*ḍombīśabdaḥ sandhyābhāṣayā kathayati.* Kānhu says: "Oh Dombī, you live outside the city but how is it that you have now dared to touch the son of a Brāhmaṇa. But Oh Dombī, I will live with you because I am only a naked Yogin who uses the skull (for drinking) and is hated by all. The lotus is one but it has 64 petals and the Dombī is now dancing on it. She is now eating the lotus stalk in the lake. I shall now get hold of her and reach the other shore." In song no. 19 Kānhu describes his marriage with the Dombī, in the following terms: The existence (*bhava*) and *nirvāṇa*, and the mind and the vital air (*manapavana*) are serving as different musical intruments. Kānhu is going to marry the Dombī. After marrying her he has now stopped further birth, and has got the *anuttara* world as the dowry. He is now spending his time in her company surrounded by the Yoginīs in great bliss. Whoever has once lived with the Dombī can never leave her for a moment and is maddened by the Sahaja bliss."

(vii) *The analogy of the fermentation of wine*—Virūvapāda in one of his Caryās, no. 3 introduces the analogy of the fermentation of wine. He says—"The female wine dealer (*śuṇḍinī*) is alone but she enters both the chambers and introduces the powder for fermenting the wine. The wine now flows straight towards the Sahaja and that brings immortality. On seeing the sign (of the wine) at the tenth door the customer comes of himself and after visiting the 64 stations enters without leaving any sign behind. The pipe of the vessel is narrow and therefore the wine should be sent through it carefully."

(viii) *Analogy of carding the cotton*—In Caryāpada no. 26 Sāntipāda uses the analogy of cotton-carding. He says: "I have carded the cotton to fine threads and again reduced these thread to non-entity, but still I have not been able to get at the Heruka. Carding the cotton I have gone to the sky (*śūnya*).

The two ways on either sides are no longer seen and nothing enters into the sky. There is no cause and effect. It can be only perceived by one's own self."

In the images of the boat the words which serve as the key to the mystic significance are—the boat, the five oars, the helmsman, the way along which the boat sails, the posts to which the boat is fixed before starting, the rope by which it is fixed, and the *secanī* by which water is thrown out from the boat, and finally the destination of the boat.

The boat stands for *karuṇā*, compassion, which is explained as *bodhicitta* (8), the *triśaraṇa* which is explained in the commentary as "the refuge of the three—" (*kāya, vāk, citta*) or in other words the *mahāsukhakāya* in which these disappear (13), the *śukranāḍikā* which is located within the middlemost *nāḍī* viz. *avadhūtikā* (14), and last of all for *kāya* (38) by which evidently *mahāsukhakāya* is again meant.[1]

The five oars stand for the five *tathāgatas* (13). The five *tathāgatas* are explained as the purified body of which the five *tathāgatas* presiding over the five senses are the essence. In one case the *manas* (38) which combines in itself the essence of the five senses in its purified state is compared with the oars. Elsewhere (13) this idea has led to the comparison of the *citta* with the helmsman *karṇadhāra*.[2]

The two posts to which the boat is fixed stand for the illusion of the phenomenal world, *ābhāsadoṣaṃ* (8). The rope

---

1 करुणेति सन्ध्याभाषया तमेव बोधिचित्तं [चर्या ८]; तिशरणेत्यादिं त्रयं कायवाक्चित्तं। यस्मिन् चतुर्थे शरणे नील गतं तं महासुखकायं नौका सन्धाभाषया बोद्धव्यम् [चर्या १३]; शुक्रनाडिका विरमानन्दावधूतिकाया मध्ये वर्त्तते। सा एव नौः सन्ध्याभाषया बोद्धव्या [चर्या १४]; काअणावडि—आधाराधेयसम्बन्धेन कायं नौकां परिकल्प्य [चर्या ३८]।

2 विशुद्धपञ्चतथागतात्मकं स्वदेहं केलिपातं परिकल्प्य...स्कन्धश्च धातुश्च तथेन्द्रियाणि, पञ्चैव पञ्चैव कृतप्रभेदाः। तथागताधिष्टित एक एकशः, संसारकर्म्माणि कुतो भवन्ति ॥ [चर्या १३] मनोविज्ञानं केलिपातश्च [चर्या ३८]; सर्व्वाकारवरोपेतशून्यतामार्गे चित्तकर्णधारं समारोप्य [चर्या १३]।

by which the boat is tied to the post stands for the *bodhicitta* (14) in its *sāṃvṛttika* or impure or worldly state and also for *avidyāsūtra* i. e. tie of illusion (8). The *secanī* by which the water or the impurities that may come in are to be thrown out stands for the *śūnya* or vacuity (14).[3]

The path along which the boat is to sail is the middlemost one in which both the right and left are combined (8), that is located between the Gaṅgā and the Yamunā (14), and along this path which is full of dangers the boat has to proceed against the current (38).[4]

The destination is described as *mahāsukha*—the knowledge of *nairātmā* (8), the island of *mahāsukhacakradvīpa* i. e. the island of great bliss situated in the [ocean of] vacuity (13), the *jinapura* explained as the city of great bliss (14) and the *gagana* i. e. the vaucity (38).[5]

These images imply certain Yogic processes. The principal idea is that the boat is to be safely taken to the island of great bliss along the middle path steering clear away from the two sides. It is fixed to the two posts by means of a rope which should be torn asunder. The island of great bliss is situated in the ocean of vacuity.

The boat is the *bodhicitta* which is the semen virile (*śukra*). It is claimed that by certain Yogic processes it can be carried up to the head. In the ordinary state it remains restless and binds one to the illusory world. In that state it is *sāṃvṛttika*

3 खुण्टिका आभाषदोषं। कच्छिका अविद्यासूत्रञ्च [चर्या ८]; कच्छिका मणिमूलं गतं, तदेव बोधिचित्तं सहजानन्देन विधृतं सद् वैमल्यचक्रोद्देशेन प्रवाहं कुरु। गगनदुखोलकं चतुर्थाभिषेकेण सिच्यमानं योगीन्द्रस्य काये पानीयं विषयोल्लोलनं विशति। [चर्या १४]

4 वामदक्षिणमाभासद्वयं मध्यमायां प्रवेशयित्वा [चर्या ८] गङ्गायमुनेति सन्ध्यया चन्द्राभाससूर्य्याभासौ ग्राह्यग्राहकौ [चर्या १४]; खानपानविषयासक्तित्वेन साधको यदा मार्गभ्रष्टो भवति अवधूतीं गत्वा जहातीति। [चर्या ३८]।

5 महासुखचक्रसमुद्रोद्देशेन यदा मिलितं तस्मिन् मार्गे महासुखसङ्ग-नैरात्मज्ञानाभिषगं मया प्राप्तमिति। [चर्या ८]; महासुखचक्रद्वीपं गताः [चर्या १३]; जिनपुरं महासुखपुरं [चर्या १४]; गगनेति वैमल्यचक्रद्वीपे [चर्या ३८]।

but when it is carried upwards it loses its restless character and produces a state of great bliss. In this state it is *Pāramārthika.* It then becomes the source of supreme qualities to the Yogin. When the *bodhicitta* proceeds upwards as the result of a sort of revolution within, there is introvertion of all the faculties of the senses, and of the vital wind. They then, without becoming the source of distraction to the Yogin and of his bondage to the illusory world, all help him in his transformation to the higher plane where he enjoys a state of great bliss. Now while this introversion or internal revolution takes place the *bodhicitta* in its upward march follows three principal channels, called the *nāḍīs*. Connexion with the external world still continues and is not completely severed. This connexion totally ceases at a stage where the three meet together to form a single channel only. This is implied by saying that the boat should steer clear of the two paths on the right and left which are full of dangers.[6]

The revolution is brought about by meditating on the vacuity (*śūnyasamādhi*) and through further concentration on it the influx of the illusion of the objective world can be stopped. This is why the vacuity has been compared with the *secanī* and it has been said that if any water enters the boat through its leakage it should be thrown out with the help of this *secanī*.

In the image of the rat the rat itself stands for the *cittapavana*—the vital air which is ordinarily restless like the rat. As long as the darkness of night remains the rat moves on and drinks the nectar stealthily. Similarly as long as the instruction

6. The Yogic method by which the *bodhicitta* can be carried upwards is referred to in many places of the present text. Cf. also the quotation from *Sekoddeśa*, a work now lost, in the commentary to the Caryā no. 8.

यावन्नो पतति प्रभास्वरमयः शीतांशुधाराद्रवो
देवीपद्मदलोदरे समरसीभूतो जिनानां गणैः ।
स्फूर्जद्वज्रशिखाग्रतः करुणया भिन्नं जगत्कारणं
गर्जद्वीकरुणाबलस्य सहजं जानीहि रूपं विभोः ॥

of the Guru is not obtained and the restlessness of the vital air is not stopped it contributes to the loss of the *bodhicitta* but when it becomes quiet there is no more any loss, the Sahaja bliss is then attained and the worldly ties are broken.[7]

The same Yogic process which has been explained above is again implied here. The rat is the vital air in its restless state before the revolution takes place. This is why the *bodhicitta* also remains restless in its *sāmvṛttika* state and is subject to loss and decay. This is implied by saying that the rat in the darkness of the night drinks the nectar stealthily. But after the revolution the vital air ascends upwards, gets pacified, helps in pacifying the *bodhicitta* which then attains the *pāramārthika* state and brings about the Sahaja bliss.

In the image of the stringed instrument (*Vīṇā*) the words which are important are—the gourd, the strings and the stand (*dāṇḍī*) to which these are fitted. The gourd is the *Sūrya* and the string is the *Candra*. These represent the two *nāḍīs* on both sides and the stand represents the *avadhūtī*, the *nāḍī* in the middle. When the first two are brought together and fixed on to the middle one a music not produced by any agent but spontaneous is heard within and this music is resounded in all the *nāḍī*. When this music is heard by the *gajavara*, the best elephant [which is explained as the *citta*], it proceeds upwards to drink the *samarasa*. When the music continues the king i. e. the Yogin dances and the queen i. e. *Nairātmā-yoginī* sings.[8]

7 मूषकः सन्धावचने चित्तपवनः बोद्धव्यः। निशि प्रज्ञा कर्म्माङ्गना वा बोद्धव्या। तस्या कर्म्माङ्गनाया विचित्रादिक्षणे कायनन्दादिव्यापारद्वारेण...बोधिचित्तामृतास्वादाहारं स एव मूषकः चित्तपवनः स्वयं करोति। [चर्या २१]।

8 सूर्यमासं तुंविकाकारमुत्प्रेक्ष्य चन्द्राभासेन तन्त्रिकाञ्च। विषयचर्कीं भवधूतिकया सह एकीकृत्य। अनाहतदण्डिकायां लगावयित्वा···वीणापादा वज्रधरपदेन नृत्यं कुर्व्वन्ति। तेषां देवी योगिनी नैरात्मादिकाश्च गीतिकया सङ्गायनमङ्गलं कुर्व्वन्ति। [चर्या १७]।

The image of the stringed musical instrument has close similarity with the analogy of cotton-carding used by Sāntipāda in Caryā no. 26. The instrument used for carding the cotton is also a stringed instrument consisting of a stand to which the string is fixed. When the string is struck against the cotton it gets reduced to fine threads gradually. The cotton here stands for the illusory world.[9]

According to the mechanism of the Yoga already to when the revolution takes place and the faculties of the senses are on their upward move the internal *nāḍīs* are said to receive the currents and vibrate. This vibration becomes gradually more and more intense till at last the objective world disappears from view and the Yogin finds himself established in the vacuity. This is the state that is described by the present image. As the movement of the string continues the cotton i. e. the illusory world gradually gets reduced to non-entity and dualistic knowledge is altogether stopped.[10] When the state of vacuity is attained there is no more effect of causality and no more disturbance of the peace. This state is indescribable.

In the image of the stringed musical instrument and instrument for carding cotton we have seen that there is the question of a sound—a sound that is spontaneous and not produced by any agent—which vibrates the different internal *nāḍīs* and particularly in the three principal ones. In the image of elephant (Caryā no. 16) there is again the question of this sound which is heard along the three planks[11] or the principal *nāḍīs* (?). The elephant which stands for the *citta* in this case is maddened by this sound and marches at once upwards to

9 तुलेति प्रकृतिदोषत्वात् तुलनयोम्यत्रैलोक्यं कायवाक्चित्तं [चर्या २६]।

10 अद्वयत्वादस्मिन् मार्गवरे द्वयाकारं न विद्यते। [चर्या २६]।

11 पाटत्रयं कायानन्दादिकं..अनाहतमिति शून्यताशब्दं। [चर्या १६]।

the sky i. e. the vacuity. He rubs the sun and the moon together and demolishes the two posts and breaks the chains which bind him to them. The sun and the moon and the two posts which are explained as merit and demerit stand for the illusion of the material world which has two aspects. We have seen before that as long as the *citta* does not reach the point where the two *nāḍīs*, the left and the right, do not get united with the middle one and form altogether one single channel the influx of illusion continues. When the *citta* attains that point in its upward march it reaches the vacuity without any hindrance at all, drinks the nectar there and enjoys the great bliss. This has been brought out by saying that the elephant has now reached the end of the sky[12] and has become mad after drinking the great wine. It is this sense which has been brought out in the other images of the elephant which has been referred to. When it is said that *tathatā* is pouring wine the meaning seems to be that the *citta* in its ultimate state of reality permeates itself with blissfulness.[13]

The image of the deer has more philosophical than mystical significance. The deer in this image stands for the *citta* or *citta-pavana*, the vital air. The vital air is ordinarily restless like the deer and as long as it remains restless it is asssociated with the material world and is subject to all the miseries of the world. This is why it has been said that the

12 स एव प्रमत्तो हि चित्तगजेन्द्रश्चन्द्रसूर्यदिवारात्रिविकल्पं घोलयित्वा..पापपुण्यौ संसारपाशौ द्वौ खण्डयित्वा...अविद्यास्तम्भं मर्दयित्वा...निर्वाणसरोवरं गतः।...चित्तगजेन्द्रः गगनाङ्गणं महासुखचक्रसरोवरं गत्वा मिलितः। [चर्या १६]।

एकारश्चन्द्राभासः वंकारः सूर्यः उभयं दिवारात्रिज्ञानं धाखोडस्तम्भद्वयं मर्दयित्वा...नलिनीवनं महासुखकमलं कृत्वा निर्विकल्पाकारे क्रीडन्तीति। [चर्या ९]

13 यथा बाह्यकरी करिण्यामीर्ष्यामदं वहति। तद्वद्भगवतीनैरात्मासङ्गतया चित्तगजेन्द्र-कृष्णाचार्यपादाः तथतामदं प्रवर्षन्ति। [चर्या ९]

deer is surrounded by the hunters on all sides and is his own enemy for his flesh. This flesh i. e. his association with the material world stands in the way of his translation to the higher sphere.[14] At this stage the doe comes in and advises the deer to leave the forest surrounded by the hunters and to go over to another where no such troubles exist. The does is the *Jñānamudrā* or the *Nairātmā*[15] and the other forest is the forest of the lotus—the great bliss. This last only has Yogic implications and suggests that there is the question of the march of the Śakti upwards to the topmost Cakra, the cakra of great bliss.

In the analogies of union a Dombī plays the most important part and that serves as the key to the inner meaning of the image. She lives outside the city, dances on the lotus with 64 petals and eats up the lotus stalk. When the Yogin proceeds to marry her the *bhava*, existence and *nirvāṇa* and the mind and the vital air all act in concert as musical instruments. Dombī is explained as the *Nairātmā*[16] or the avadhūtī, purified. Avadhūtī is the middle *nāḍī*, and as soon as it is purified through the removal of the influx of illusion the Śakti which is characterised as *Nairātmā* in these texts ascends upwards, reaches the vacuity where the lotus with 64 petals is located. When it is said that the Dombī eats up the root of the lotus the implication seems to be that the way by which further influx of illusion upwards may be possible is destroyed.

14 स्वयं कृताविद्यामात्सर्यदोषेण चाञ्चल्यतया पुनः स एव चित्तहरिणः सर्वेषां बद्धवैरी। [चर्या ६]।

15 हरिणीति। सन्धाभाषया सैव ज्ञानमुद्रा नैरात्मा। भावकस्याभ्यासप्रकर्षवशात् आश्वासं [अवलंबयति] भो चित्तहरिण अस्य कायवनस्य कायग्रहं यन्महासुखकमलवनं गत्वा...[चर्या ६]।

16 डोम्बीति परिशुद्धावधूती नैरात्मा बोद्धव्या। नगरिकेति। रूपादिविषयसमूहं तस्य बाह्ये इन्द्रियाणामगोचरत्वेन..तथागारं महासुखचक्रं। पद्मैकं निर्म्माणचक्रं चतुषष्टिदलयुक्तं तत्र स्थित्वा भगवत्या नैरात्मया सह एकरसतया महारागानन्दसुन्दरो हि कृष्णाचार्य्यो नृत्यति। [चर्या १०]।

The analogy of the fermentation of wine leads to an image of a different kind. Though this image is not quite clear in all its details the central idea is suggested by the two words—*śuṇḍinī* and *vāruṇī* i. e. the female wine dealer and the wine. The *śuṇḍinī* stands for the *avadhūtikā* which we have seen is no other than the *nairātmā* or the Śakti that marches upward. The *vāruṇī*—the wine, stands for the *sāmvṛtika bodhicitta* or the semen virile. I have already said that according to a particular belief of the Yogins when the Śakti marches upwards through the different *nāḍīs* the *śukra* or the *sāṃvrittika bodhicitta* also proceeds upwards to the head. The aim of the Yogin is to see that it proceeds quietly through the middle *nāḍī* after leaving the *nāḍīs* on either side and gets accumulated in the Vajramaṇi in the head and loses its restless character.[17] This *bodhicitta* attains the *pāramārthika* state and becomes conducive to the attainment of supreme bliss. This process is implied in the present image. When it is said that though the *śuṇḍinī* is alone she enters both the chambers the implication is that she brings the two, the sun and the moon together and sends them through the middle one.[18] The wine i. e. the śukra at this stage is made to enter it and goes upwards to produce the Sahaja bliss. The customer[19] who comes of himself on seeing the signs of

17 वज्रमणिशिखरसुषिरे...वारुणीति। सुखप्रमोदत्वात् बोधिचित्तं बन्धयति। सैव पूर्वोक्तावधूतिका संवृतिपरमार्थसत्यद्वयं घटतीति कृत्वा..तया शुक्रनाडिकया गुरोरुपदेशात् तमपतितं बोधिचित्तं स्थैर्यं कृत्वा निस्तरङ्गरूपेण चालय—[चर्या ३]।

परमार्थबोधिचित्तं दृढीकुर्वन्नाह—सहजेति। वज्रप्रसादात् विरमानन्देन सहजानन्दं स्थिरीकृत्य...वारुणीति सन्धावचनेन तदेव संवृतिबोधिचित्तं बोद्धव्यं। तस्य बोधिचित्तस्य स्वाधिष्ठानगतस्याक्षरसुखपाशेन बन्धनं कृत्वा—[चर्या ३]।

18 एकदा षट्पथयोगात् सा अवधूतिका शुण्डिनी ऊर्ध्वनासा घण्टिकारन्ध्रे चन्द्रसूर्यौ वामदक्षिणौ...द्वौ सन्धयति मध्यमायां प्रवेशयति। [चर्या ३]।

19 गन्धर्वसत्त्वो हि स्वयमेवागत्य तेन द्वारेण प्रविश्य महासुखकमलरसपानेन स्वचित्तप्रीणनं करोति। [चर्या ३]।

wine seems to be the *antarâbbava citta* who now enters (the vacuity) without leaving any sign behind and drinks the lotus nectar from the lotus of great bliss.

In most of the Caryās therefore the *Bodhicitta* and its cultivation for higher purposes take the most important place. The *bodhicitta* alone is the source of compassion (*karuṇā*) which is so important in the Mahāyāna, it can render supreme bliss to the initiated and enables him to free himself from the grasp of the illusory world. The *bodhicitta* in its exoteric aspect is equally important in the earlier Mahāyāna. It has been interpreted there by the scholars as "the resolution to attain *bodhi*." In the early Mahāyāna practices also, "this resolution to attain Bodhi" enables the initiated to proceed in his spiritual exercises and to be the master of compassion and save every being of the world from misery by leading him to *bodhi* (Cf. Dutt—*Aspects of Mahayana Buddhism*, p. 302).

But in early Mahāyāna the esoteric aspect of the *bodhicita* (i. e. the *bodhicitta* in the sense of semen ̣virile) seems to have alrerdy developed. In my note on the word *Parāvṛtti* published in the first number of this Journal I have already emphasised on the implications of the word in its connection with *Maithuna* —sexual act. If my interpretation of the word is accepted then we should admit that already when the Sūtrālaṃkāra was composed by Asaṅga the Buddhists believed in a Yogic practice by which it was possible to turn the flow of the semen virile inwards and to produce a state of supreme blissfulness caused by this inflow. In a passage of the *Śikṣāsamuccaya* of *Śāntideva*, *Bodhicitta* is exactly used in a similar sense :

बोधिचित्तकललः कृपाबुर्दो मैत्रपेशिरचलाशयो घनः ।
बोधि अङ्गमनुपूर्वसंभवो बुद्धगर्भ अयं संप्रवर्धते ॥

(*Śikṣā*. V. p. 103).

"The *bodhicitta* is the *kalala* germ, *arbuda* the second stage of growth is compassion, *peśi* the third is *maitrī* or brotherly love, *ghana* the further stage is *aclāśaya* firness of mind, and then the elements of the *bodhi* grow stage by stage till the Buddha-embryo is fully developed."

उपोद्घातः

§१ सहजवंदना

परं भावाद् दूरं न निकटमभावादपि पुनः
परोक्षं नातीतं सदपि जगतां नापि विषयः ।
अनास्तिक्यं शून्यं सकलयमिनाम् एकशरणं
जयत्येकं तत्त्वं सुगतवरवपुरत्र सहजं ॥१॥

§२ संध्याभाषावंदना

संध्या[1] हि भाषा जयतीह यस्यां
वदन्ति सिद्धाः परमार्थतत्त्वं ।
प्राधान्यमर्थस्य निवेदयन्तो
निघ्नन्ति शब्दे सुकृताभिमानं ॥२॥

१. संध्याभाषा[1] = यथारुतम् अर्थम् अभिप्रेतम् अर्थं च संदधती भाषा । नेयं यथारुतमभिधेयमुक्त्वा विरमति प्रत्युत यथारुताद् अर्थाद् अभिप्रेतम् अर्थान्तरं चापि प्रतिपादयति । तत्र संध्याभाषामधिकृत्य हेवज्रे भगवानाह—

वक्षे ऽहं वज्रगर्भोऽयं श्रृणु त्वम् एकचेतसा ।
सन्ध्याभाषं महाभाषं समयसंकेतविस्तरं ॥ [१]
मदनं मद्यं, बलं मांसं, मलयजं मीलनं तथा ।
गति[ः] खेटः, शवः श्रावः, अस्थ्याभरणं निरंशुकं ॥ [२]

1. श्रीविधुशेखरभट्टाचार्यस्य मते 'संध्याभाषा' इति पदं 'सन्धाभाषा' इत्येवंरूपं भवितुं युक्तम् (Indian Historical Quarterly 1928, pp. 287ff)। प्रयोगस्तु 'संध्याभाषा' इत्येवोपलभ्यते। प्रयोगशरणो हि सर्व आगमिको लौकिकश्च व्यवहारः। तमिमं व्यवहारमनादृत्य नाहं सिद्धमानसनिष्णातानां परिपूतवाचां शोधनसाहसं समर्थयामि। लेखकप्रमादजा दोषा एव प्रमार्ष्टव्या न तु लक्षणेनार्थशरणानां पदानि परिणामयितव्यानि। न हि सिद्धवाक् लक्षणमनुसरति प्रत्युत लक्षणमेव सिद्धवाचम् अनुवर्तते। सिद्धवाचां कथा तु दूरे तिष्ठतु। लोकोऽपि न लक्षणदासो भवति। तथा चाह श्री हर्षः—भंक्तुं प्रभुर्व्याकरणस्य दर्पं पदप्रयोगाध्वनि लोक एषः। शशो यदस्यास्ति शशी ततोऽयमेवं मृगोऽस्यास्ति मृगीति नोक्तः॥ इति।

आगतिः प्रक्षणं प्रोक्तं, कृपीटं डमरुकं मतं ।
अभव्यं दुर्दुरं ज्ञेयं, भव्यं कालिञ्जरं मतं ॥ [३]
अस्पर्श[ः] डिंडिमं प्रोक्तं, कपालं पद्मभाजनं ।
भक्तं तृप्तिकरं ज्ञेयं, व्यंजनं मालतीन्धनं ॥ [४]
गूथं चतुःसमं प्रोक्तं, मूत्रं कस्तूरिका स्मृता ।
स्वयंभू[ः] सिहकं ज्ञेयं, शुक्रं कर्पूरकं मतं ।
महामांसम् आलिजं प्रोक्तं, द्वीन्द्रिययोगं कुन्दुरु[ः] ।
वज्रं बोलम् इति ख्यातं, पद्मं कक्कोलकं मतं ॥ [६]
कुलं पंचविधं ख्यातं वर्णभेदेन भेदितं ।
संध्याभाषा एता[ः] स्युर् बुद्धाश्च पंचकौलिकाः ॥ [७]
डोम्बी वज्रकुली ख्याता नटी पद्मकुली तथा ।
श्वपची रत्नकुली चैव द्विजा ताथागती मता ॥ [८]
रजकी कर्मकुली चैव एता मुद्राः सुसिद्धिदाः ।
आसां शुक्रं भवेद् वज्रं पूजयित्वा पिबेद् व्रती ॥ [९]
वज्रगर्भ महासत्त्व यन्मया कथितं त्वयि ।
तत् सर्वं सादरं ग्राह्यं सन्ध्याभाषं मह[ा]द्भुतं ॥ [१०]
यो ऽभिषिक्तोऽत्र न वदेत् संध्याभाषया ।
समयविद्रोहणं तस्य जायते नात्र संशयः ॥ [११]
इत्युपद्रवचौरैश्च ग्रहज्वल [ैः=ग्रहज्वरैः] विबुद्धोऽपि ।
म्रियते ऽसौ यदि बुद्धोऽपि संध्याभाषं न भाषयेत् ॥ [१२]
स्वसमयविदान् प्राप्य यदि न भाषयेदिदं वचः ।
तदा क्षोभं प्रकुर्वन्ति योगिन्यश्चतुष्पीठजाः ॥ [१३]

इति सर्वतंत्रनिदानसंध्याभाषानाम्नि पटले तृतीये देशयित्वा पुनः पिंडार्थनाम्ना पटलेन चतुर्थेनाह भगवान्—

कोल्लइरे ठिअ बोला मुम्मुणिरे कक्कोला ।
घण किपिड़ हो वाज्जइ करुणेकि आइन-रोला ॥ [१]
'बार्धक्ये स्थितं बोलं मौनमौने कक्कोलं ।
घनं कृपीटो भो वाद्यते कारुणिकम् अजिनरवः ॥'
तहि बल खज्जइ गाढे मअणा पिजिअइ ।

§३ सिद्धवन्दना

अविच्युतं तां करुणामुपाश्रिताः
धिया नयन्तो हि जनं कृतार्थतां ।
जगत्यलिप्ताः खलु शून्यताबलाद्
जयन्ति सिद्धाः परमार्थकोविदाः ॥३॥

§४ चतुरशीतिसिद्धवंदना

योगविद्यामयान् वन्दे सिद्धांश्चतुरशीतिकान् ।
सर्वजातिकुलोद्भूतानप्यजातिपरायाणान् ॥४॥

हले कालिञ्जर पणिअइ दुद्दरु वज्जिअइ ॥ [२]
'तत्र वलं खाद्यते गाढं मदनं पीयते ।
हले (=अरे) कालिञ्जरं प्रणीयते दुर्दुरुर् वर्ज्यते ॥'
चउसम कस्तूरि सिह्ला कर्पूर लाइअइ ।
मालइ-इन्धन सालि तहि भरु खाइअइ ॥ [३]
'चतुःसमं कस्तूरी सिह्लकं कर्पूरं गृह्यते ।
मालतीन्धनं शालिस् तत्र वरं खाद्यते ॥'
पेक्खुण खेट करन्ते सुद्धासुद्ध ण माणिअइ ।
निरंसुअ अंग चडाविअइ जसराचि[?][2] पणिअइ ।
मलअज कुन्दुरु वटइ डिंडिम तहिं ण वजिअइ ॥ [४]
'प्रेक्षणखेटे कुर्वन् शुद्धाशुद्धं न मन्यते ।
निरंशुकम् अङ्गम् आरुह्यते यशोरावः [?] प्रणीयते ।
मलयजं कुन्दरुर् वर्तते डिंडिमं तत्र न वाद्यते ॥'

2. गवेष्यार्थमिदं पदं ।

§५ नाथाभिख्यबौद्धसिद्धवंदना

नित्यमेव नाथानां हि निर्गुणे संनाथधियां
    नित्यमेव सगुणे सनाथमतिकारिणां ।
नित्यमेव बाह्यकर्मकाण्डे तुच्छभावभनां
    नित्यमेव योगे योगसिद्धिषु विहारिणां ॥
नित्यमेव जातिवादखण्डनपरायणांनां
    नित्यमेव नाथे मनस्कारव्रतधारिणां ।
नित्यमेव सेशं संविधाय बौद्धसिद्धपथं
    नित्यमेव नौमि चरणेष्वजातिचारिणां ॥५॥

§६ 'सन्त'वन्दना

रामभक्तिप्रमुखं विधाय सेशं नाथपथं
    स्वल्पयोगचर्यं योगमार्गगुणीभावतः ।
रामं निर्गुणं व्यवस्य रामं सगुणं निरस्य
    रामं सहजं मनसिकृत्य बुद्धकायतः ॥
जातिजावलेपं रामभक्तिधारया विनीय
    कारुण्यं मनःसु संप्रसार्य सर्वसारतः ।
संतो विजयन्ते ये कबीराग्राभिधाना भुवि
    तेषां चरणेष्वहं नतोऽस्मि बहुमानतः ॥६॥

§७ 'सन्त' वचनवंदना

वीतसर्वदोषां नौमि वाचमिहसर्वसतां
    नित्यं देशयन्तीं सत्त्वकायेषु महाक्षमां ।
धर्मं महाकरुणापरायणं वदन्तीं सदा
    सर्वविधां हिंसां दूरयन्तीं दुरतिक्रमां ॥
प्रज्ञया सदर्थोपाययुतया समन्वागताम्
    अर्थक्रियां कारयन्तीं नियतमनुत्तमां ।

शान्तेरनुशंसं संदिशन्तीमनर्घ्यतां स्तुवे

परमं प्रमाणमप्रमाणगमनोपमां ॥७॥

[एतदन्तेषु त्रिषु 'कमलकलितं' नाम हिन्दीच्छन्दः]

§८ सहजतत्त्वनिरूपणप्रसंगे पुनः सहजवन्दना

अनक्षरं यत् सुगतोऽन्वभूतवान्

यदेव संदेशितवाननक्षरः ।

समस्तशास्त्रेषु बहु प्रपंचितं

तदेव मे भातु सद्रूपिताक्षरं ॥८॥

§९ सहजस्य रहस्यमयता गुरुप्रमाणता च

यथा कुमारी सुरतं सखीमुखात्

शृणोति वर्णाक्षरतो ह्यगोचरं ।

तथैव कल्याणजनो गुरोर्मुखात्

करोति कर्णे सहजं विजानतः ॥९॥

§१० सहजस्य स्वकायेऽनुभवः

गृहेऽपि तिष्ठन् विजनेऽपि[१] संवसन्

प्रयत्नतो योगमुपाश्रितो गुरौ ।

अधिस्वकायं कुरुते महासुखं

सुखेन साक्षाद् विधिभोदितं सतां ॥१०॥

१. तुलनीयं—दोहा २०१, २०२।

§११ कायपरिज्ञानं

सरोनदीपंकजषंडशोभनो
यथा सुमेरुर्बहुदिव्यसंश्रयः ।
तथैव नाडीगणचक्रविभ्रमो
जिनाश्रयस्तिष्ठति मेरुदंडकः ॥११॥
अधस्ताद् मेरुदण्डस्य प्रदेशे गुदसंश्रये ।
वर्तते प्रथमं चक्रं सुखपालाभिधानकं ॥१२॥
नाभौ हृत्कंठयोः शीर्षे मेरौ चक्रचतुष्टयं ।
निर्माणं धर्मसंभोगौ महासुखमिति क्रमात् ॥१३॥
चतुर्ष्वेतेषु चक्रेषु जिनः सहजसंज्ञकः ।
सिद्धानां साधनाक्षेत्रं चतुष्कायात्मकः स्थितः ॥१४॥
प्रत्येशो जिनकायेषु यथा नाड्यो भवेत्सतां ।
सावधूतीति विख्याता कायमेरौ कृतालया ॥१५॥
उभयोः पार्श्वयोरस्या द्वे नाड्यो तिष्ठतो ऽपरे ।
तस्मात् प्रतिपदा सेयं मध्यमा जिनगामिनी ॥१६॥
नासापुटेन वामेन ललनालिश्चन्द्रनाडिका ।
कालिर्दक्षिणतो लक्ष्या रसना सूर्यनाडिका ॥१७॥
भवन्ति बह्वो काये नाड्योऽत्रार्थपराङ्मुखा ।
सदर्थगामिनी त्वेका मध्यमा सुगतप्रिया ॥१७॥
अस्मिन् कलेवरे पुंसां नाडीचक्रमिदं तथा ।
पुष्करिण्यां यथा नालपद्मं विहितसंश्रयं ॥१९॥
पद्मोपमेषु चक्रेषु मृणालदलकल्पना ।
तत्त्वं भावयितुं प्रोक्ता सिद्धैस्तत्त्वार्थवेदिभिः ॥२०॥

१४. चतुष्कायात्मक इति । धर्म-संभोग-निर्माण-महासुखकायात्मक इति भावः । महासुख-कायस्यैव नामान्तरं स्वाभाविककायः सहजकाय इति ।

१७; २०. तुलनीयं—दोहा २७९; अत्र टीकायां श्लोकोऽपि—

ललना प्रज्ञास्वभावेन रसनोपायसंस्थिता ।
अवधूती मध्यदेशे ग्राह्यग्राहकवर्जिता ॥

§१२ साधनासंकेतः

मणिपद्मसमायोगेऽप्यच्युताद् बोधिचित्ततः।
आलिकालिसमायोगात् प्राणानां च निरोधतः ॥२१॥
अवधूतीपथेनैव जिनक्षेत्रविहारिणः।
शून्ये महासुखे पूर्णे चित्तस्यात्र ध्रुवा स्थितिः ॥२२॥
एष चित्तस्य विश्रामः सिद्धानामर्थदेशना।
अप्राणचित्तसंचारा ऽहिमानलकरा स्थितिः ॥२३॥
सहजस्य स्फुटीकार एष बुद्धेन संगमः।
एहिपश्यकधर्मोऽयं प्रत्यात्मं गोचरः सतां ॥२४॥
हासुखे यन्मनसो ऽचला स्थितिर्
विवृत्य यत्नादवधूतिकापथं।
स्फुटीकृतिः सा सहजस्य, तत्त्वतः
स एव चंडालिकया समागमः ॥२५॥
द्वयंद्वयप्राप्तिमतामविच्युती
सुधाम्बुनः संवृतिबोधिचेतसः।
दत्र मुद्राप्तिरतीव तत्तनौ
रहस्यमेवंप्रतिमे करण्डके ॥२६॥
क्षणं विचित्रं च विपाकवत् क्षणं
क्षणं विमर्दं च ततो विलक्षणं।
इति क्षणानां हि चतुष्टये रता
द्वयंद्वयं प्राप्य भवन्ति साधवः ॥२७॥
क्षणे विचित्रे सुरतं बहिर्बहु
क्षणे विपाके तु सुखस्य वेदना।
क्षणे विमर्दे परिनिष्ठितं सुखे
विलक्षणं तद् यदकल्पितं क्षणं ॥२८॥

२३. तुलनीयं—दोहा १५९

२५. तुलनीयं—दोहा ८५ ; तत्र टीकायां दृश्यते—अवधूतीमार्गमुद्धाट्य..चंडालिज्ञानोल्कया ध्यानेन महासुखस्य स्थितिर्भवति।..चण्डालीयोगभावनया महासुखचक्रे चित्तस्थिरीकरणं हि सहजस्फुटीकरणं कारणं।

इदं हि सर्वं सहजं परात्परं
व्यतीतरूपं यदिदं च रूपवत् ।
तदेव सिद्धैः पथिकाः कथं चन
भ्रमान्ति वै कुंदुरुयोगलक्षणे ॥२९॥
तनोति तृप्तिं सुखसीकरः पृथक्
महासुखादत्र महार्णवोपमात् ।
परंतु तत्त्वं न तदेव विद्यते
तदंशुमात्रं परमार्थमामृति ॥३०॥
महासुखं तन्मनसाविकल्पितं
सदागतिर्गन्तुमलं न वर्तते ।
रवेः प्रवृत्तिर्न च शर्वरीपतेर्
न रागिणां तत्र गतिर्विरागिणां ॥३१॥

२७-३१. द्रष्टव्यात्र वज्रोलिसाधना हठयोगप्रदीपिकायामुक्ता । तथा च तत्र श्लोकाः—

स्वेच्छया वर्तमानोऽपि योगोक्तैर्नियमैर्विना ।
वज्रोलिं यो विजानाति स योगी सिद्धिभाजनं ॥
तत्र वस्तुद्वयं वक्ष्ये दुर्लभं यस्य कस्य चित् ।
क्षीरं चैकं द्वितीयं तु नारी च वशवर्तिनी ॥
मेहनेन शनैः सम्यक् उर्ध्वाकुंचनमभ्यसेत् ।
पुरुषोऽप्यथवा नारी वज्रोलीसिद्धिमाप्नुयात् ॥
यत्नतः शस्तनालेन फूत्कारं वज्रकन्दरे ।
शनैः शनैः प्रकुर्वीत वायुसंचारकारणात् ॥
नारीभगे पतद्बिन्दुमभ्यासेनोर्ध्वमाहरेत् ।
चलितं च निजं बिन्दुमूर्ध्वमाकृष्य रक्षयेत् ॥
एवं संरक्षयेद् बिन्दुं मृत्युं जयति योगवित् ।
अयं शुभकरो योगो भोगयुक्तोऽपि मुक्तिदः ॥

३१. तुलनीयम्—

बुद्धेरगोचरतया न गिरां प्रचारो—
द्वारे गुरुप्रथितवस्तुकथावतारः ।
तत्तु क्रमेण करुणादिगुणावदाते
श्रद्धावतां हृदि पदं स्वयमादधाति ॥

[दोहा १६४ इत्यत्र टीकायामुद्धृतम्]

निरंजनं तत् सहजं गतद्वयं
महासुखं तत् खसमं [illegible]।
रसे समं तत्त्वफलामनस्क्रियं
तथागतस्तत् परमार्थनिर्वृतिः ॥३२॥
भवेद् हिरण्यस्य भवेदुतायसः
करोति बन्धं निगडो न मोचनं।
भवेत्सदर्थो ह्यसदर्थ एव वा
न कल्पितार्थः परमार्थ उच्यते ॥३३॥
अकल्पितार्थे न मनः प्रवर्तते
वचो वराकं तु कथं प्रवर्तताम्।
ततो हि मौनाः परमार्थदेशने
तथागता यान्ति मुनित्वभाजनं ॥३४॥
न तत् तत्त्वं शून्यं न च पुनरशून्यं विलसति
प्रवृत्तं भावेन प्रसरति न चाभावमनुगं।
विकल्पानां जालैः सततमवधूतं समरसं
परोक्षे प्रत्यक्षे नयनमनसोर्नापि विषयः ॥३५॥
अनामाख्यं तत्त्वं बहुतरविकल्पैरिह जनाः
सदा नाम्नां जालैर्विविधविधरूपैर्दिविषदां।
पठन्तो ध्यायन्तो वचनबहुलैरागमगणैर्
अजानन्तो ह्येव प्रकटमुपतिष्ठन्ति कुधियः ॥३६॥
स एवैको देवः सकलबहुशास्त्रागमगणैः
सदा संद्रष्टव्यः श्रवणमननध्यानविधिभिः।
तमेवात्मारामाः सुगततनुजाः सिद्धनिवहाः
शरीरे पश्यन्तो जगति विचरंतीह सुकृतः ॥३७॥

३४. तुलनीयम्—

स जयति सुखराज एकः कारणरहितः सदोदितो जगताम्।
यस्य च निगदनसमये वचनदरिद्रो बभूव सर्वज्ञः ॥

[दोहा १०३ ; इत्थम टीकायां दृश्यते]

दुरधिगम्यमिदं सहजं पदं
विरल एव जनः श्रृणुते ततः ।
प्रविरलो यतते खलु चर्यया
समधिगच्छति यः स तु दुर्लभः ॥३८॥
रहस्यतोऽप्यत्र रहस्यमुत्तमं
विनिर्विशन्तस्तदिदं स्वचर्यया ।
सुखेन गायन्ति जिनात्मसंभवाः
सुगीतिदोहाभिरनास्रवोन्मदाः ॥३९॥

वचांसि तानीह परां पवित्रतां
भजन्ति मन्त्रप्रतिमाणि गूढतां ।
सदैव गम्यानि रहस्यवेदिभिर्
जनोऽत्र को वेद समग्रभावतः ॥४०॥

§१३ कल्याणमित्रानुस्मरणं

यथाप्तार्थो वचसां यथा स्फुटो
भवेदभीष्टार्थविगाहने क्षमः ।
तथा प्रयत्ने विहितादरोऽभवं
प्रबोधचन्द्रस्य वचोऽनुपालयन् ॥४१॥
विशोध्यमाने क्रियमाणटिप्पणी
विमुद्र्यमाणे युगपद् यथाक्षणं ।
यदाभवद् ग्रन्थ इहाल्पमुद्रितो
दिवं प्रबोधो ऽत्र गतो विहाय नः ॥४२॥
षष्ठ्यां हि पौषशुक्लस्य बुधवारान्तिमे क्षणे ।
गुरुवारप्रवृत्तेस्तु पूर्वं दिनकरोदयात् ॥४३॥
धंधावारे (२४९९) हि भुवने निर्वृते लोकनायके ।
द्वन्द्वैकव्योमनयने (२०१२) विक्रमार्कस्य वत्सरे ॥४४॥

प्रबोधचन्द्रः श्रीमान् वागच्चीवंशनन्दनः ।
अस्माकं पश्यतामेव स्कन्धशान्तिमवाप्तवान् ॥४५॥
तस्यात्यन्तवियोगेऽस्मिन् मानसं स्तब्धतां गतं ।
संदृष्टाश्च दिशः शून्यास्तमो व्याप्तं हि सर्वतः ॥४६॥
अपि चास्यामवस्थायां तत्पुण्यस्मरणेन च ।
यत्नेन शोधितो ग्रन्थष्टिप्पणीभिर्यथा पुरा ॥४७॥
तस्यैवादिष्टमार्गेण तत्कृतीः प्रविलोक्य च ।
ऊहेन च स्वकेनापि यथाबुद्धिबलं मया ॥४८॥
तदत्र कुकृतं यद्यत् तन्ममैवाल्पमेधसः ।
यद्यद्धि सुकृतं सर्वं तत्तस्यैव महाधियः ॥४९॥
नमामि तं महोदारमानसं पुण्यकीर्तनं ।
अमृतेनात्र वर्णेन यो ह्यनुस्मर्यतेऽनिशं ॥५०॥
चर्चा नृणामिह मुखे मुख एव यस्य
यो विद्ययात्र भवतोह जनोऽर्चनीयः ।
येनात्र शोधनविधेर्ह्रदबीजमुप्तं
तं स्वर्गतं सुहृदमत्र नमामि भक्त्या ॥५१॥
वाचामधीश्वरमुदारविचारवन्तं
विद्याधिमुक्तिमनसं मृदुचित्तवन्तं ।
सच्छात्रवृन्दसहकर्मिगणानवन्तं
क्रीतो गुणैर्हि भवतोऽत्र नतो भवन्तं ॥५२॥
चन्द्रं विलोक्य जनतास्तमुपेतवन्तं
धीराङ्गभवत्युदयकालमपेक्षमाणा ।
अत्यन्तमेव सुहृदीह गतेऽत्र चन्द्रे
धैर्यं भवेन्मम कथं नु महान्धकारे ॥५३॥
नाम त्वदीयममृतं रसनावलेह्यं
स्मर्तुं निधिर्नु भवतोऽत्र वचोविलासः ।
लेखस्तवास्ति सकलो ऽध्ययनस्य पात्रं
त्वं नासि किन्तु वपुषात्र सदानमस्यः ॥५४॥

शून्यं जगत् सकलमेव जिनोऽनुशास्ति
प्राप्नोति कालवशतः सकलोऽत्र शून्यं ।
निर्मान्ति कायमिह लोकहिताय बुद्धाः
तं किन्तु कालमतिगम्य न धर्तुमीशाः ॥५५॥
या शून्यता हरति पांडुदलान्यरण्ये
या नूतानि कुरुते मृदुपत्रकाणि ।
यामन्तरेण गतिरस्ति न हि प्रपंचे
सर्वेश्वरी जयति सा विगतप्रपंचा ॥५६॥
करुणाशून्यते यस्य महत्यौ देशने शुभे ।
तं नतः शून्यराजानं* शान्तिभिक्षुस्तथागतं ॥५७॥

* ननु 'नमामि शून्यराजं तम्' इति संस्कृतं नोक्त्वा किमर्थं 'तं नतः शून्यराजनम्' इति संस्कारहीनमुच्यते। अत्र सिद्धाचारपरंपरापालनातिरिक्तं नान्योऽस्ति कश्चिद् हेतुरशक्तिः प्रमादो वा तथा चोक्तम्—

तेषां च सुशब्दवादिनां सुशब्दग्रहविनाशाय अर्थशरणतामाश्रित्य क्वचित् वृत्ते अपशब्दः। क्वचित् वृत्ते यतिभंगः। क्वचित् अविभक्तिकं पदं। क्वचित् वर्णस्वरलोपः। क्वचित् वृत्ते दीर्घो ह्रस्वः; ह्रस्वो ऽपि दीर्घः। क्वचित् पंचम्यर्थे सप्तमी। चतुर्थ्यर्थे षष्ठी। कुत्रचित् परस्मैपदिनि धातौ आत्मनेपदं; आत्मनेपदिनि परस्मैपदं। क्वचित् एकवचने बहुवचनं; बहुवचने एक वचनं; पुंलिंगे नपुंसकलिंगं; नपुंसके पुंलिंगं। क्वचित् तालव्यशकारे दन्त्यमूर्धन्यौ; क्वचित् मूर्धन्ये दन्त्यतालव्यौ; क्वचित् दन्त्ये तालव्यमूर्धन्यौ॥ एवमन्येऽपि अनुसर्तव्याः तन्त्रदेशकोपदेशेनेति। इत्येवमादयोऽप्यपशब्दास् तदन्येऽपि योगिनावगन्तव्या आगमपाठात् इति। एवं टीकायामपि सुशब्दाभिमाननाशाय लिखितव्यं मया अर्थशरणतामाश्रित्य इति॥ [इति विमलप्रभायां कालचक्रतंत्रटीकायाम् कौलज्ञाननिर्णयस्यामुखे श्रीप्रबोधचन्द्र-बागचीसमुद्धृतायाम्] ॥

चर्यागीतिकोषः सटीकः

चर्यागीतिकोषः

नमः श्रीवज्रयोगिन्यै ॥

॥१॥

[राग पटमञ्जरी लुइपादानाम् ।]

काआ तरुवर पञ्च वि डाल[1] ।
चञ्चल चीए पइठा[2] काल[3] ॥ [१]

दिढ़[4] करिअ महासुह परिमाण ।
लुइ भणइ गुरु पुच्छिअ जाण ॥ ध्रुवपद ॥

सअल समाहिअ काहि करिअइ ।
सुख दुखे[5] ते निचित मरिअइ[6] ॥ [२] ध्रु ॥

एडिअउ छान्दक [7]बान्ध[8] करण[9] कपटेर[10] आस[11] । [12]
सुनुपाख[13] भिड़ि[14] लेहु रे पास ॥ [३] ध्रु ॥

भणइ लुइ आम्हे झाणे[15] दिठा ।
धमण[16] चमण[17] बेणि पाण्डि बइठा[18] ॥ [४] ध्रु ॥[19]

1. Yan lag 'limb'. 2. H. पइठो । 3. Sgra gcan=राहु ; तमस् 'dark' ; the latter word is an equivalent of काल 'black'. 4. H. दिट ; brtan par 'firmly'. 5. rtsa 'root(?)'. 6. H. मरिआइ । 7. Sdeb 'to fasten together' ; CF. Bengali छान्द (mod. छाँदा) 'to fasten together'. 8. Sbyor 'to attach'. 9. byed cig 'doing'. 10. gyo sgyu'i 'of deceit'. 11. bla 'blessing'=आशस्, आशा, आशिस् 'wish or blessing'. 12. H. एडिएड छान्दक बान्ध करणक पाटेर आस । 13. phyogs =पक्ष 'side'. 14. H. भिति ; bciṅs gis बधान, संसज । 15 H. साणे ; bsam gtan =ध्यान । 16. zla ba=चन्द्र । 17. ñi ma=सूर्य । 18. H. बइण । 19. The *gīti* 'song' is in the *rāga* 'musical mode' called पटमञ्जरी but Tibetan Translator renders it as paṭaha'i sñe ma=पटहमंजरी ।

कायः तरुवरः पञ्चापि शाखाः ।
चञ्चलचित्ते प्रविष्टः कालः ॥१॥

दृढं कृत्वा महासुखं परिमाहि ।
लूयी भणति गुरुं पृष्ट्वा जानीहि ॥

सकलसमाधितः किं क्रियते ।
सुखदुःखतः निश्चितं म्रियते ॥२॥

परित्यज्य छन्दबन्धकरणं कपटस्य आशाम् ।
शून्यपक्षं संसज्य लभस्व भोः पार्श्वम् [पाशं वा] ॥३॥

वदति लूयी मया ध्याने दृष्टम् ।
धवन-चवनद्वयोपरि उपविष्टेन ॥४॥

श्रीमत्सद्गुरुवक्त्रपङ्कजरसास्वादस्फुरद्धीदयो
नत्वा श्रीकुलिशेशमद्वयधियं श्रद्धाप्रसन्नाननः ।
श्रीलूयीचरणादिसिद्धरचिते ऽप्याश्चर्यचर्याचयं
सद्वर्त्मावगमाय निर्मलगिरां टीकां विधास्ये स्फुटम् ॥

[१] रागपटमञ्जरी-काआतरुवरेत्यादि । श्रीमद्गुरुचरणारविन्दमकरन्दबिन्दुसन्दोह[20]संतर्पितानन्दस्तिमितहृदयः सत्यद्वयमहामोहभ्रमजलधिमध्यनिमग्नाशरणदीनजनसमुद्धरणकामो हि सिद्धाचार्यश्रीलूयी[21]पादः प्रणिधिप्रेरितावतारणार्थं काअतरुव्याजेन शुद्धधर्मतापीठिकां प्राकृतभाषया रचयितु माह कायेत्यादि । रूपादयः पञ्च स्कन्धाः । षड् इन्द्रियाणि धातवो विषयाश्च ग्राह्यग्राहकग्रहणोपलक्षितपल्लवत्वात् काय[स्] तरुवरत्वेन गृहीतः । नन्वचेतनत्वात् कथं कायस्तरुवरः । नैष दोषः । तथैव बहि[ः]शास्त्रकारैर् अप्युत्प्रेक्षालङ्कारपरैः किञ्चिद् भेदाधिष्ठानं हि सादृश्यमुदीरितं । किमुतास्य प्रकृत्याभास[22]दोषवशात् चाञ्चल्यतया प्राकृतसत्त्वेनाच्युतिरूपो हि राहुः । स एव कालः । कृष्णप्रतिपद्दशायां प्रविष्टः । यस्माद् नन्दा-भद्रा-जया-रिक्ता-पूर्णातिथिक्रमेण संवृतिबोधिचित्तमृगाङ्कं शोषं नयतीति । अयमप्यर्थं कृष्णाचार्यपादैर् अभिहितः—

20. H. adds शान्त after संदोह, Tib. omits it. 21. H. लूइ
22. H. ०भाष ।

वरगिरि कन्दरगुहिर जगु तहि सअल वि तुट्टइ ।
विमल सलिल सोस जाइ जइ कालग्गि पइट्टइ ॥[23]

तथा च **रतिवज्र** —

पतिते बोधिचित्ते तु सर्वसिद्धिनिधानके ।
मूर्च्छिते स्कन्धविज्ञाने कुतः सिद्धिरनिन्दिता ॥

तथा च **संपुटोद्भवतन्त्रराजे**—

अनल्पसंकल्पतमोऽभिभूतं
प्रभञ्जनोन्मत्ततडिच्चलं च ।
रागादिदुर्वारमलावलिप्तं
चित्तं हि संसारमुवाच वज्री ॥

तस्माद् ये केचित् प्रादेशिकाः परिपक्वकुशलाः भगवतः पञ्चक्रमप्रवेशोपायधारणपूर्वेण युगनद्धरूपं सहजानन्दफलं सततमन्वेषयन्ति तेऽपि वज्रोपमसमाधिं साक्षात्कुर्वन्ति । **आर्यदेवपादैर्** अप्युक्तं पञ्चक्रमानुपूर्वेण विना निष्पन्नक्रमसम्बोधि[:] साक्षात्कर्तुं न प्राप्यते ॥

[ध्रु_] दिढ[24]करीत्यादि । अनेनोपासक[25]संवराद्यनुपूर्व्या[26] यथापरिपाट्याभिषिक्तो योगिवरः समयसंकेतद्रव्योपहारेण सद्गुरुमाराध्यार्धरात्रौ प्रज्ञाज्ञानाभिषेकं लब्ध्वा दृढं यथा भवति तथा महासुखं चतुर्थानन्दं त्वं परिमाणय । भणइ लुइ इत्यादि । तस्मिन् कुलिशारविन्दसंयोगाक्षरसुखोपायं श्रीगुरून् पृष्ट्वा विरमानन्दे व्याप्यव्यापकतया सर्वधर्मानुपलम्भरूपं सहजानन्दमहासुखम् अहर्निशं जानीहि । तथा च **श्रीसमाजे**—

न विना वज्रगुरुणा सर्वक्लेशप्रहाणकं ।
निर्वाणं च पदं शान्तमवैवर्तिकमाप्नुयात् ॥

तथा च **नागार्जुनपादैर् वज्रजापे** चोक्तं—

गिरीन्द्रमूर्ध्नः प्रपतेत् तु कश्चि-
न्नेच्छेच्च्युतिं हि च्यवते तथापि ।
गुरुप्रसादात्तहितोपदेश
इच्छेन्न मोक्षं च तथापि मुक्तः ॥

23. *Kāṇhapāda : Dohākoṣa* verse 14. 24. H. दिढ । 25. H. ०शक । 26. H. ०अनुपूर्व्वा ; rim pas 'by succession'.

सरहपादैर् अप्युक्तं **प्रबन्धे**—

या सा संसारचक्रं विरचयति मनःसंनियोगात्महेतोः
सा धीर्यस्य प्रसादाद् दिशति निजभुवं स्वामिनो निष्प्रपञ्चं ।
तच्च प्रत्यात्मवेद्यं समुदयति सुखं कल्पनाजाल[27]मुक्तं
कुर्यात् तस्याङ्घ्रि[28]युग्मं शिरसि सविनयं सद्गुरोः सर्वकालं ॥

श्रीहेवज्रेऽपि—

आत्मना ज्ञायते पुण्याद् गुरुपर्वोपसेवया ॥०॥

[२] पदान्तरेण महारागनयसमाध्यु[?धिमु]द्दीपयन्नुद्दशंसामाह सअलसमाहीत्यादि । **भगवतैव** नयभेदेनानन्तापर्यन्ताः समाधयो दशाकुशलपरिहाराय इन्द्रियनिरोधाय निर्दिष्टाः । तैरत्र समाधिभिर्महारागनये सुखरहितत्वाद् दुष्करपोषधादिनियमैश्च किं चिन्न क्रियते । अतः **श्रीसमाजे**—

दुष्करनियमैस्तीव्रैर्मूर्तिः शुष्यति दुःखिता ।
दुःखाद्धि क्षिप्यते चित्तं विक्षेपात् सिद्धिरन्यथा ॥ इति ।

तथा च **श्रीहेवज्रे**—

रागेण बध्यते लोको रागेणैव विमुच्यते ।
विपरीतभावना ह्येषा न ज्ञाता बुद्धतीर्थिकैः ॥ इति ।

एवं महासुखावघातेन महासुखरहितत्वेन बुद्धतीर्थिका बहूनि दुःखान्यनुभूय उत्पद्यन्ते म्रियन्ते च । न ते तस्य भागिनः ।

तथा च **आगमः**—

तत्त्वहीना न सिद्ध्यन्ति कल्पकोटिशतैरपि ॥

इति वचनाद् महारागनयचर्यामप्याह । [यथा] **श्रीसमाजे**—

पंच कामान् परित्यज्य तपोभिर्न च पीडयेत् ।
सुखेन साधयेद् बोधिं योगतन्त्रानुसारतः ॥

तथा च **सरहपादैः**—

तनुतरचित्ताङ्कुरका विषयरसैर्यदि न सिच्यते शुद्धैः ।
गगनव्यापी फलदः कल्पतरुत्वं कथं लभते ॥

---

27. H. ०जा(म)ल ; dra ba 'web'. 28. H. तस्यांह्रि० ; Shabs 'an honorific term for feet'.

[३] महारागनयचर्यार्थनिष्यन्दसाक्षात्प्रमाणं अन्येषां वितथज्ञानाभिनिविष्टानां आग्रह-खण्डनार्थं तृतीयपदमाह—एड़िअउ इत्यादि। पश्चाच्छन्दं ओड्डियानकरणादि बन्धं विहाय शून्यता-पक्षकेति नैरात्म्यधर्म [ ] पाशमिति समीपं तदीयालिङ्गनं कुरु। रे संबोधनं। भो मोक्षशीलाः।

तथा च आगमः—

एतानि तानि शिखराणि समुन्नतानि
सत्कायदृष्टिविपुलाचलसंस्थितानि।
नैरात्म्यबोधकुलिशेन विदारितात्मा
भेदं प्रयाति सहजैरपि दुःखशैलैः॥

[४] चतुर्थपदेन यथाभूतधर्म[29] माहात्म्यदृष्टप्रत्ययतामाह भणइ इत्यादि। आदि सिद्धाचार्यलूयीपादः एवं वदति मया लूयीपादेन सिद्धाचार्येण ध्यानवशेनेति मनोविज्ञाने विषयेन्द्रिय-वलयत्वात् श्रीगुरौ चतुर्थोपदेशलब्धाभ्यासेन युगनद्धरूपं दृष्टं। तथा चागमः—

इन्द्रियाणि स्वपन्तीव मनोऽन्तर्विशतीव च।
नष्टचेष्ट इवाभाति कायः सत्सुखमूर्च्छितः॥

धवनं शशिशुध्या ऽऽलिना, चवनं रविशुध्या कालिना, तदुभाभ्यामासनं कृत्वा स्वदेवताहङ्कारोपविष्टः सन् साक्षात्कृतं[30]। तथा च द्विकल्पे—

आलिकालिसमायोगो वज्रसत्त्वस्य विष्टरम्॥इति॥० ॥१॥

[प्रथमायां चर्यागीत्यां टीका ॥]

29. धर्म्य० ; chos kyi=धर्म—०। 30. The construction requires साक्षात्कृतवान् for साक्षात्कृतं।

॥२॥

[राग गवड़ा कुक्कुरीपादानाम् ।]

दुलि[1] दुहि पिटा धरण न जाअ[2] ।
रुखेर तेन्तलि[3] कुम्भीरे खाअ ॥ [१] ॥

आङ्गण[4] घरपण सुन भो विआती[5] ।
कानेट[6] चौरो[7] निल अधराती ॥ ध्रुवपद ॥

सुसुरा निद गेल बहुड़ी जागअ ।
कानेट चोरे निल का गइ मागअ ॥ [२] ध्रु ॥

दिवसइ बहुड़ी [8]काउइ डरे भाअ[8] ।
राति भइले कामरू जाअ ॥ [३] ध्रु ॥

अइसन चर्या कुक्कुरी पाएँ गाइड़ ।
कोड़ि [9]माझें एकु हिअहिँ समाइड़[9] ॥[10] [४] ध्रु ॥

1. rus sbal 'tortoise' ; Cf. दुरा, दुडा 'a kind of small tortoise' in some of Bengali dialects ; दडी दुडि in the *pillar Inscriptions of Aśoka*, No. 5. ; कमडी डुलिः *Amarakośa* 10. 24. 2. H. जाइ । 3. तेन्तलि∠ तिन्तडी 'tamarind' has been rendered in Tib. bse yab 'a kind of sweet and acidulous fruit' [S. C. Das ; A Tibetan English Dictionary, p. 1320 Col. 1]. 4. Sgo mdum 'door-front'. 5. rig ṅan Lit. कु- ज्ञप्ति । 6. It is probably to be derived from Prākṛta कण्णपीढ an ear-ornament' ; Tib. rendering 'mdo phugs khaṅ logs' is not clear. 7 H. चौरि । 8...8. H. काइइ डरे भाअ ; bya rog mthoṅ bas 'jigs 'is afraid to see the crow'. 9...9. H. मभें एकुहि अहिँ सनाइइ ; gcig sñiṅ 'jug srid dam 'एकस्य हृदयं विशति' । 10. गवड़ा is rendered in Tib. Chen Pa 'great' and probably to be derived from गौरव through वर्णविपर्यास ; Cf. musical airs गड़ा and गारा ।

दुलि(=कच्छपी) दोहपिठरं [पीठकं वा] धरणं न याति ।
वृक्षस्य तिन्तिडीं कुम्भीरः खादति ॥१॥

अङ्गणं गृह[ा]पन्नं श्रृणु भोः विज्ञप्तिम् ।
कर्णपीठं चौर्यं नीतं अर्धरात्र्याम् ॥

श्वश्रूः निद्रां गता वधूटी जागर्ति ।
कर्णपीठं चोरेण नीतं कां गतिं प्रार्थयति ॥२॥

दिवसे वधूटी काकभये बिभेति ।
रात्रौ भूतायां कामरूपं याति ॥३॥

ईदृशी चर्या कुक्कुरीपादेन गीता ।
कोटिमध्ये एकस्य हृदयं प्रविष्टा ॥४॥

[१] तमेव महासुखराजानं स्वानन्दासवपानप्रमोदमनसा कुक्कुरीपादाः सन्ध्याभाषया प्रकटयितुमाहुः दुलीत्यादि । द्वयाकारं यस्मिन् लीनं गतं महासुखकमलं दुलि[इति] संध्यासङ्केते बोद्धव्यं । कर्ममुद्राप्रसंगाद् आनन्दादिक्रमद्वारेण तस्य दोहनं संवृतिबोधिचित्तं तद् अवधूतीमार्गेण गत्वा पीठके वज्रमणौ पतद् धरणं न याति । बाल्योगिनस्तस्य धरणे न समर्थाः । तथा च **कृष्णाचार्यपादाः**—

एहु सो उद्धमेरु धरणिधर समविसम उत्तार ण पावइ ।
भणइ काण्ह दुलक्ख दुरवगाह को मणे परिभावइ ॥[11]

तस्माद् गुरुपारम्पर्यक्रमजनितयोगीन्द्राः कायवृक्षस्य फलं तदेव बोधिचित्तं चिञ्चाफलवद् वक्रं । कुम्भीरमिति । विलक्षणपरिशोधितकुम्भकसमाधिना स्वानुभवक्रमेण च तस्य भक्षणं निःस्वभावीकरणं [साधकाः] कुर्वन्ति ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन दृढीकुर्वन्नाह—अङ्गनमिति । व्युत्थानवातमुत्प्रेक्षागृहप्रवेशं च बोद्धव्यं । विभातीति । आत्मनि परिशुद्धावधूतीरूपमधिमुच्य योगीन्द्रो वदति भोः परिशुद्धावधूतीके श्रृणु प्रथमं वज्रजापोपदेशेन विरमानन्दावधूतीगृहमुभयं नय । तस्मिन् गृहे पुनरर्धरात्रौ चतुर्थीसन्ध्यायां कानेट इत्यादि । तदेव प्रवेशादिवातदोषविभवं सहजानन्दचौरेण हृतं ॥

11. *Kāṇhapāda* : *Dohākoṣa*, verse 15.

[२] द्वितीयपदेन तमेवार्थं प्रतिनिर्देशयति...स[?सु]सुरेत्यादि । त्वरितादिश्वासं चतुर्थानन्दं योगनिद्रां नीत्वा ऽवधूतीशब्दसंख्यया अनादिभवविकल्पं च धूत्वा प्रकृतिपरिशुद्धावधूतीरूपेण योगिन्यो ऽप्यहर्निशं जागरणं कुर्वन्ति । कानेटप्रभास्वरचोरेण प्रवेशादिवातदोषो यदा नीतस्तदा प्राद्यायभावे योगीन्द्रा दशदिशि क्वापि किंचिन्न प्रार्थय[न्]ति ॥

[३] तृतीयपदेन[12] परिशुद्धावधूतीभेदेन सत्यद्वयस्यानुशंसामाह—दिवसइ इत्यादि । मृद्वाद्यध्याशयभेदेन सा अवधूती[?ति]का संवृत्या शुक्ररूपेण त्रैलोक्यं निर्माय पुनः स्वयमेव दिवादिविज्ञान-मुत्पाद्य काउइ[13] इति कायकालपुरुषाय [? ०पुरुषाद्] विभेति संत्रस्ता भवति । तथा च **आगमः**—

यथा चित्रकरो रूपं यक्षस्याति भयङ्करं ।
समालिख्य स्वयं भीतः संसारे ह्यबुधस्तथा ॥[14]

रातीति । प्रज्ञाज्ञानेन प्रकृतिपरिशुद्धावधूतिका पञ्चस्कन्धादीन् अभिषिच्य । कामरूरिति । स्वयमेव महासुखचक्रस्वस्थाने निर्विकल्पं गच्छति । तथा च **आगम**ः—

स्वस्थानन्दः सहजपवनः कल्पनाजालमुक्तः
शान्तस्तोषं किमपि जनयत्येष शून्यस्वभावः ।
तस्माद् गुर्वाहितबहुकृपोपायहेतोरबाध्य-
संसारे ऽस्मिन् प्रभवति सदानन्दसत्त्वार्थकृत्यः ॥

[४] अतिदौर्लभ्यप्रतिपादनाय चतुर्थपदमाह—अइसनीति । ईदृशी अतीवनिष्प्रपंचचर्या योगीन्द्रस्य स्थितिर् विहरणादिकं कुक्कुरीपादेनैवाभिहितं । अस्यार्थो योगिकोटीनां मध्ये यद्येक-योगिहृदये ऽन्तर्भवतीति । तथा च **कृष्णाचार्यपादाः**—

लोअ[इ] गव्व समुव्वहइ हउँ परमथे पवीन ।
कोडिअ मझेँ एकु जइ होइ निरञ्जन लीन॥[15] ०॥२॥

[द्वितीयायां चर्यागीत्यां टीका ॥]

12. H. द्वितीय० । 13. H. काइइ । 14. महायानविंशक श्लोक 10.
15. *Kāṇhapāda : Dohākoṣa*, verse 1.

॥३॥

[राग गवडा विरुवापादानाम् ।]

एक से शुण्डिनि[1] दुइ घरे सान्धअ[2] ।
[3]चीअण वाकलअ[3] वारुणी बान्धअ ॥ [१] ॥

सहजे थिर करि वारुणी सान्धे[4] ।
जेँ अजरामर होइ[5] दिढ कान्धे[6] ॥ ध्रुवपद ॥

दशमि दुआरत चिह्न देखइआ ।
आइल गराहक[7] अपणे वहिआ ॥ [२] ॥ ध्रु ॥

चउशटी [8]घड़िये देल पसारा[8] ।
पइठेल गराहक नाहि निसारा ॥ [३] ॥ ध्रु ॥

एक घड़ुली[9] सरुइ नाल ।
भणन्ति विरुआ थिर करि चाल ॥ [४] ॥ ध्रु ॥

1. Chań ma 'a woman wine-dealer' ; शुण्डिनि ∠ शौण्डिनी a feminine of शौण्डिन् 'vintner' [शुण्डा सुरा पण्यमस्य इति]. 2. Sbyor byed 'bind together' ; सान्ध =सन्धय् a Denominative root from सन्धि ∠ Hindi सेँध ; Old Bengali सान्धि, Modern Bengali सींधि 'union ; a hole to enter (as made by thieves in a wall or some where else'). 3...3. Phabs dań rtses med (?) ; चीअण (Hindi चिकना, Avadhi dialect चीकन ; Bengali चिकन) < चिक्कण 'fine' ; वाकल < वल्कल 'bark' has been rendered in Tib. phabs 'chań rtsi' =सुरामंड 'yeast'. 4. सांधे ∠ संदधाति ; bzuń 'catch'. 5. 'gyur med =होइ न is just contrary to the original. 6. H. दिट कान्धः ; phuń po brtan. 7. Chań ño 'a winepurchaser' ; गराहक 'purchaser', compare Hindi गाहक ; Bengali Western dialect गराक । 8..8. H. देट० ; stegs bu ḥsams. 9. bum pa =घट, घटी ; H. स ढुली to be corrected as घड़ली ।

एक सा शुण्डिनी द्वे गृहे संधयति ।
चिक्कणवल्कलेन वारुणीं बन्धयति ॥१॥

सहजेन स्थिरीकृत्य वारुणीं संधय ।
येन अजरामरो भवति दृढस्कंधः ॥

दशमतः द्वारतः चिह्नं दृष्ट्वा ।
आगतो ग्राहकः आत्मना वाहयित्वा ॥२॥

चतुःषष्टिघाटिकासु दत्तः प्रसारः ।
प्रविष्टः ग्राहकः न हि निःसारः ॥३॥

एका घटिका सूक्ष्मः नालः ।
वदन्ति विरुआ स्थिरीकृत्य चालय ॥४॥

[१] परिशुद्धभेदेन तामवधूतिकां विरुआपादाः परमकरुणाम्रेडितमनसा निःसंशयं प्रकटयितुमाहुः । एकसे शुण्डिनीत्यादि । एकका षट्पथयोगात् सा अवधूतिका शुण्डिनी ऊर्ध्वनासा घण्टिकारन्ध्रे चन्द्रसूर्यौ वामदक्षिणौ प्रौढयोगी बलवन्तौ द्वौ संधयति मध्यमायां प्रवेशयति । एतेन स्वाधिष्ठानं द्रढयति । पुनः स्वयमेव आगत्याधोनासायां वज्रमणिशिखरसुषिरे[10] बोधिचित्तं बिन्दुमविद्याबीजद्वेषकलङ्करहितेन प्रभास्वरेण गुरूपदेशादभिसंध्य वारुणीति सुखप्रमोदत्वाद् बोधिचित्तं बन्धयति ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन परमार्थबोधिचित्तं दृढीकुर्वन्नाह । सहजेति । वज्रगुरुप्रसादात् विरमानंदेन सहजानन्दं स्थिरीकृत्य भो बालयोगिन् वारुणीति संध्यावचनेन तदेव संवृतिबोधिचित्तं बोद्धव्यं । तस्य बोधिचित्तस्य स्वाधिष्ठानगतस्याक्षरतासुखपाशेन बन्धनं कृत्वा येनाभ्यासविशेषेण अजरामरत्वं दृढस्कंधं लभसे तत्कुरु । तथा च **योगरत्नमालायां**—

दृढं सारमसौशीर्य[11]मच्छेद्याभेद्यलक्षणं ।
अदाही अविनाशी[12] च शून्यता वज्र उच्यते ॥

[२] पदान्तरेणास्य प्रतिनिर्देशमाहुः । दशमीत्यादि । वैरोचनद्वारे ऽपि महाराग-

10. H. शुसिर । 11. H. शौषीर्य० । 12. H. अविनाणी ; chud mi za 'inexhaustible' =अवनाशा ।

सुखप्रमोदचिह्नं दृष्ट्वा गन्धर्वसत्त्वो हि स्वयमेवागत्य तेन द्वारेण प्रविश्य महासुखकमलरसपानेन स्वचित्त[13] प्रीणनं करोति। तथा च कृष्णाचार्यपादाः—

एवंकार वीअ लइ कुसुमिअ अरविन्द।
हो महुअररूएँ सुरअवीर जिंघइ मअरन्द॥[14]
भणइ काण्ह मण कहवि न फिट्टइ [?फुट्टइ]।
णिच्चल पवण घरणि घरे वट्टइ॥[15]

[यथात्मनान्तर्ग्रहणं भवति तथा सुखवज्रादपि। आत्मभेदको भवत्यात्मग्राहक आत्मविजेता भवत्यात्मनाथ इति वचनात्॥

[३] तृतीयपदेन गन्धर्वसत्त्वस्य गतिनिरोधमाह। चौउशटी घड़िए इत्यादि। चतुःषष्ठ्या शोधने घट [ी] इति संध्याभाषया संयोगचक्रे। घड़ि इति संध्याभाषया तदेवासनं। तत्र महारागप्रज्वलिताग्नौ गन्धर्वसत्त्वः प्रविशति। तस्य शुद्धिः पवनेन न भवति। तथा च कृष्णाचार्यपादाः—

अइ ण गमइ ऊइ ण जाइ।
वेणि रहिअ तसु णिच्चल ठाइ॥
भणइ काण्ह मण कहवि ण फुट्टइ।
णिच्चल पवण घरिणि घरे वट्टइ॥[16]][17]

[४] चतुर्थपदेन [तमेवार्थम्] आह[18]। एक घडुलीत्यादि। सैव पूर्वोक्तावधूतिका संवृतिपरमार्थसत्यद्वयं घटतीति कृत्वा घटी आभासद्वयनिरोधात् सूक्ष्मरूपा। विरूआपादा एवं वदन्ति। तया शुक्रनाडिकया गुरोरुपदेशात् तमपतितं बोधिचित्तं स्थैर्यं कृत्वा निस्तरंगरूपेण चालय। तथा सेकोद्देशे—

यावन्नो पतति प्रभास्वरमयः शीतांशुधाराद्रवो
देवी पद्मदलोदरे समरसीभूतो जिनानां गणैः।
स्फूर्जद्वज्रशिखाग्रतः करुणया भिन्नं जगत्काननं
गर्जद्वीकरुणाचलस्य सहजं जानीहि रूपं विभोः॥०॥३॥

[तृतीयायां चर्यागीत्यां टीका]

13. H. सुचित॰ ; raṅ gi sems =स्वचित्त। 14. *Kāṇhapāda* : *Dohākoṣa* verse 6. H. reads रूपं for रूएँ। 15. ib. verse 13. H. reads काहु for काण्ह। 16. *Kaṇhapāda* : *Dohākoṣa* verse 13. 17. The lacuna in the text has been restored from Tib. 18. H. चतुर्थोपदेशमाह। Tib. rkaṅ pa bshi...pa ni.

॥४॥

[राग अरु । गुण्डरीपादानाम् ।]

तिअड्डा[1] चापी जोइणि दे अंकवाली[2] ।
कमल कुलिश घाण्ट करहुँ विआली[3] ॥ [१]

जोइनि तँइ बिनु खणहिँ[4] न जीवमि ।
तो मुह चुम्बी[5] कमलरस पीवमि ॥ ध्रुवपद ॥

खेपहुँ[6] जोइनि [7]लेप न जाअ[7] ।
मणिकुले[8] बहिआ[9] ओड्डिआणे[10] समाअ[11] ॥ [२] ॥ध्रु ॥

सासु घरे घालि[12] कोञ्चा[13] ताल[14] ।
चान्दसुज बेणि पखा फाल[15] ॥ [३] ॥ ध्रु ॥

भणइ गुण्डरी अम्हे[16] कुन्दुरे वीरा ।
नरअ नारी माझें[17] उभिल चीरा[18] ॥[19] [४] ॥ ध्रु ॥

1. तिअड्डा ∠ त्रिवृत्ता has been rendered in Tib. ka mgo 'the tip of a support'; it is perhaps the tip of the female organ which forms a triangle. 2. अङ्कवाली (Hindi अँकवार) ∠ अङ्कपाली 'a seat in the lap; hence an embrace'; 'khyun la byen 'to embrace'. 3. विआली ∠ विकाली 'timeless'; dus min rgon mo 'timeless evening'. 4. °हिँ =अपि has been rendered in Tib. as rgyan 'distance' is to be corrected as kyan 'also'. 5. o byed 'to kiss'. 6. खेपहुँ is in निमित्तसप्तमी । It has been, therefore, rendered in Tib. 'phans nas =क्षेपात् । 7..7. len mi śes pa= लेअ न जाअ 'not able to take'. The commentary holds the reading as लेपन जाअ for it explains this

त्रिकूलं पीडयित्वा (=चापयित्वा) योगिनि देहि अङ्कपाली ।
कमलकुलिशं घर्षयित्वा करोमि विकालिकीं ॥१॥

योगिनि त्वया विना क्षणमपि न जीवामि ।
तव मुखं (परि-) चुम्ब्य कमलरसं पिबामि ॥

क्षेपे योगिनी लेपं न याति ।
मणिकुलं वाहयित्वा उड्डियानं समापद्यते ॥२॥

श्वश्रूं गृहे क्षिप्ता [अवरुध्य] कुंच- [कुंचिका] तालकेन ।
चन्द्रसूर्ययोः द्वयोः पक्षौ पाटय ॥३॥

वदति गुंडरिः अहं 'कुन्दुरे' (=द्वीन्द्रियसमापत्तौ) वीरः ।
नृणां नारीणां मध्ये उद्धृतं चीरं ॥४॥

as मोहमलावलिप्ता भवति । H. जाय is the reading with यश्रुति for जाअ । 8. Tib. म-फि-कु-ख्ड-ल । 9. Phyi 'afterwards'. 10. U-rgyan which is the regular transcription of उड्डियाण or ओड्डियाण । 11. sñam =सम =like (?) ; H. संगाअ to be corrected as समाअ for the commentary explains it as प्रविशति । 12. घालि < Prākṛt root घल्ल =क्षिप् 'throw'. घाल in Bengali means 'to injure' ; in Hindi it has two meanings 'to put' and 'to kill'. Tib. rendering 'go' 'understand, to perceive mentally' is doubtful. 13. कोञ्चा < कुञ्च 'crooked' has been rendered in Tib. as 'lde kyog' which is very literal. 14. ताल 'a bolt' is in Tib. version lde mig 'a key or a lock'. 15. फाल < Prākṛta फाड or फाल < पाटय causative of पट् 'tear' ; compare Hindi फाड़ना, फटना ; Bengali roots फाट्, फाड़् ; Tib. rendering glegs can < फलक 'a board' is to be corrected as 'bregs can' 'to cut asunder'. 16. H. अहे । 17. H. मझे । 18. rtags mtshan btsugs 'planted the mark' 19. The Carya is in raga अरु rendered in Tib. skya ren 'अरुण' ।

[१] तमेवार्थं श्रीहेरुकचर्या[20]श्वगमेन गुण्डरीपादा अन्येषु निःस्वभावं प्रतिपादयन्ति। तिय(?अ) डा (?ड्डा) इत्यादि। ललना रसना अवधूतिका नाड्यः। त्रिनाड्यां चापयित्वा निराभासीकृत्य सैव परिशुद्धावधूतिका निरात्मयोगिनी। अङ्कवालीति। अङ्कं स्वचिह्नं साधकाय ददाति। तं पालयति च। अथवा विचित्रादिलक्षणयोगेनानन्दादिक्रमं ददाति। पुनः सैव भावकस्याविरताभियोगादाश्वासं ददाति। कमलकुलिशमिति। भो योगिवर सम्यक्कुलिशाब्ज-संयोगघृष्टौ आनन्दसन्दोहतया। विकालिमिति। कालरहितां महामुद्रां सिद्धिं साक्षात्कुरु॥

[प्र॒] अतएव महासुखलम्पटो ऽहं भावकः [इति विज्ञापयितुम्] एवं वदति। भो नैरात्म्ययोगिनि त्वया विना क्षणैकं दुर्वारवेगचपलत्वात् प्राणवातधारणे न समर्थो ऽहं। तथा च आगमः—

उत्पादस्थितिभङ्गेषु अन्तराभवसंस्थितिः।
यावती कल्पना लोके वायुचित्त[21]विजृम्भितं॥

तव वक्त्रं सहजानन्दं पुनश्चुम्बयित्वा। कमलरसमिति उष्णीषकमलमधुमदनं परमार्थबोधिचित्तं। गुरुसंप्रदायाद्विरमानन्दकालिञ्जरसमये करोमि। तथा च श्रीहेवज्रे—

अभव्यं डिण्डिमं प्रोक्तं भव्यं कालिञ्जरं मतं॥

[२] पदान्तरेण योगिन्या अनुशंसामाह। खेपेत्यादि। क्षेपात् स्वस्थानयोगात् सा बोधिचित्तरूपा नैरात्मयोगिनी विलक्षणशोधितानन्देन मणिमूलेन मोहमलावलिप्ता भवतीति। पुनस्तस्मिन् क्रीडारसमनुभूय मणिमूलादूर्ध्वं गत्वा महासुखचक्रे अन्तर्भवतीति। अतः कृष्णचार्यपादैर् अभिहितं—

एहु सो गिरिवर कहिअ मइ एहु से महासुह ठाव।
एक्कु रअणि महु सहज खण लभइ महासुह जाव॥[22]

[३] तृतीयपदेन परिशुद्धिमाह। सासु घरे[23] इत्यादि। प्रथमं तावद् योगीन्द्रेण देवतायोगपूर्वकं कायवज्रं दृढीकृत्य वज्रजापोपदेशेन चन्द्रसूर्ययोः पक्षग्रहं खण्डयित्वा वाग्वज्रं स्थिरीकृत्य चित्तवज्रदृढीकरणाय सा विरमानन्दावधूतिका सहजानन्दैकलोलीभावेन[24] श्वासम् आगारं सुमेरुशिखरं

20. ॰चर्या॰ is omited in Tib. 21. H. वायुश्चित्त॰. 22. *Kāṇhapāda: Dohākoṣa* verse 26. 23. Omited in the text. 24. H. भावं न; no bos = भावेन।

नीत्वा। कुश्चिकेति। तालसंपुटीकरेण मणिमूलद्वारनिरोधं कर्तव्यम् [इति] आत्मानं संबोध्य स्वयमेव वदत्यनुपूर्विका। तथा च कृष्णचार्यपादाः—

जइ पवण गमण दुआरे दिढ़ ताला वि दिज्जइ।
जइ तसु घोरान्धारे मण दिवहो किज्जइ॥
जिण रअण उअरेँ जइ सो वह अम्बरु छुप्पइ।
भणइ काण्ह भव भुञ्जन्ते णिव्वाणो वि सिज्झइ॥[25]

[४] वज्रोपम समाधिसाक्षात्करणेन[26] सिद्धाचार्यो हि गुण्डरी [27]स्वयमेव अनुशंसामाह। भण इत्यादि। अन्येषां संप्रदायबहिर्मुखयोगिनीयोगिनां मध्ये कुन्दुरेण द्वीन्द्रियसमापत्तियोगाक्षर-सुखेन क्लेशारिमर्दनाद् वीरो ऽहं। पुनरपि तेषां मध्ये। चीरमिति। योगिन्द्रचिह्नमच्छगुणंत्वर्यादि मयोद्धृतमभिज्ञासंदर्शनार्थं॥०॥४॥

[चतुर्थ्यां चर्यागीत्यां टीका॥]

25. *Kāṇhapāda : Dohākoṣa*, verse 22 ; H. has many incorrect readings here. 26. H. ०कारणेन। 27. H. गुड़री।

॥५॥

[रागगुर्ज्जरी चाटिलपादानाम् ।]

भवणइ गहण[1] गम्भीर वेगेँ वाही ।
दु आन्ते चिखिल[2] मझे न थाही ॥ [१]

धामार्थे चाटिल साङ्कम गढ़इ[3] ।
पारगामि लोअ निभर तरइ ॥ [ध्रुवपद]

फाड्डिअ मोहतरु पाटि जोडिअ ।
अदअ दिढ[4] टाङ्गी निवाणे कोहि[?ड़ि]अ ॥[5] [२] ध्रु ॥

साङ्कमत चड़िले दाहिण वाम मा होही ।
नियड्डी बोहि दूर मा जाही ॥ [३] ध्रु ॥

जइ तुम्हे लोअ हे होइब पारगामी ।
पुच्छइ[6] चाटिल अनुत्तर[7] सामी[8] ॥ [४] ध्रु ॥

1. kloṅ bcas =सावर्त 'with whirls'. 2. rab 'dreṅ (?). 3. H. गढइ. 4. H. दिटि ; brtan par =दृढ. 5. bzod gṅis (?) kyis ni brtan per mya ṅan 'das pa phug [(?) phig]. phig 'cut asunder, भिद् ; कोहिअ to be read as कोड़िअ if the amendment is accepted. The commentary explains as करोति (?). 6. H. पुच्छतु. 7. bla med byañ chub =अनुत्तरबोधि. 8. सामी ∠ स्वामी is omited in Tib.

भवनदी गहना गंभीरा वेगेन वाहिनी ।
द्वयोरन्तयोः पंको मध्ये न गाधता ॥१॥

धर्मार्थं चाटिलः संक्रमं (=सेतुं) घटयति ।
पारगामी लोकः निर्भरं तरति ॥

पाटयित्वा मोहतरुं फलकं योजयित्वा ।
अद्वय-दृढ-परशुना निर्वाणं कल्पयति ॥२॥

संक्रमम् आरुह्य दक्षिणं वामं मा भव ।
निकटे बोधिः दूरं मा याहि ॥३॥

यदि यूयं लोकाः हे "भविष्यामः पारगामिनः" [इति इच्छत तर्हि] ।
पृच्छत चाटिलं अनुत्तरस्वामिनं ॥४॥

[१] तमेव यथाभूतार्थं चाटिलपादाः शब्दान्तरेण प्रकटयन्ति । भवणइ इत्यादि । पूर्वोक्त ललनारसनाद्यामासत्रयं[9] पारावारगंभीरत्वेन नदी संन्ध्यया बोद्धव्यं । दिवा रात्रौ च सन्ध्यायां विषयोल्लोलमुत्पद्यते विनश्यति च । अतएव गहनं भयानकं । प्रकृतिदोषाद् गमीरं । षट्पथद्वारेण मूत्रपुरीषादिकं च प्रवहतीति । अतएव अन्तद्वयं पारावारं वामदक्षिणं चिखिलमिति प्रकृतिदोषपङ्कानुलिप्तं । मध्ये तस्याः थाहं अवधूत्याः प्रमाणस्वरूपं कर्तुं न पार्यते बाल्योगिना ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन चतुर्थानन्दमुद्दीपयन्नाह । धर्मार्थं । स्वलक्षणधारणात् धर्मः । घटपटस्तंभकुम्भादिभूतविकारः तस्य स्वरूपेण नास्ति रूपमिति **श्रीहेरुकतन्त्रतत्त्वपटलोक्त**-विचारानुपलंभतया । चाटिलसिद्धाचार्यः संक्रममिति संवृतिपरमार्थयोरैक्यं गुरुसंप्रदायाद् घटयति । तथा च **सरहपादाः**—

सुण्ण करुण जइ जोउ ण सक्कइ ।
णउ भवे णउ णिव्वाणे थक्कइ ॥
अहवा करुणा केवल भावइ ।
जम्मसहस्सहि मोक्ख न पावइ ॥[10]

अनेन सिद्धाचार्योपायेन मोक्षोत्सुका ये योगिनः तेऽपि नियतं संसारसमुद्रस्य पारं गच्छन्तीति ॥

---

9. H. ०भाष० । 10. *Sarahapādīya-Dohāsaṃgraha* verses iv and v. See the notes there.

[२] पदान्तरेणोक्तार्थव्यक्तिकरणमाह । फाडिअ[11] इत्यादि । मोहतरुं विषयं व्यावृत्तिवशात् तमेवसंवृतिबोधिचित्तवृक्षं पाटयित्वा तस्य विषयग्रहं खण्डयित्वा सततालोकं पाटकेन सह एकीकरणं घटयति । पुनरस्य फलप्रतिपादनाय युगनद्धपरशुना दृढं करोतीति ॥

[३] तृतीयपदेन मार्गस्य अनुशंसामाहुः । साङ्कम इत्यादि । स्वाधिष्ठानप्रभास्वरयोरैक्यं संक्रमं जिनस्य[12] सत्त्वानां संसारसमुद्रपारकारणाय । भो योगिनः तत्रारूढे सति वामदक्षिणचन्द्र-सूर्याभ्यासौ पूर्वं वज्रजापं निरोधात् पुनरपि पश्चाद्भावं मा चिन्तयिष्यथ । एतेनाभ्यासवशेन बोधि-महामुद्रासिद्धिर्न दूरतरा । अतीव संनिहितेव [13]मा [ऽ]य तथा दूरं मा गच्छथ इत्यर्थः[13] ॥

[४] योगास्पदेन चतुर्थपदमाह । जइ तुम्हेत्यादि । आभासत्रयमहामोहनद्याः पारगमनं यदीष्यते भो योगिनस्तदा सिद्धाचार्योपदेशपारम्पर्येणानुत्तरधर्मस्वामिनमाह—पृच्छथेति । अतएव सहजानन्दोपदेशं जानाम्यहं निश्चितमिति । अन्ययोगिनस्तथाविधं न जानन्ति पुस्तकदृष्ट-गर्वत्वात् । तथा च कृष्णाचार्यपादैर् अभिहितं दोहाकोषे—

सहज एक्कु पर अत्थि तहि फुड़ काण्हु परिजाणइ ।
सत्थागम बहु पढ़इ सुणइ वढ़ किम्पि ण जाणइ[14] ॥५॥

[पंचम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

11. H. फाडिअ । 12. Tib. for जिन reads skye bo =जन । 13...13. मा अय is in लोट् (=imperative mood) and has been explained in लट् (=present tense) by the verb गच्छथ। Besides the former in singular but latter has been put in plural. 14. *Kāṇhapāda* : *Dohākoṣa*, verse 12.

॥६॥

[राग पटमञ्जरी भुसुकुपादानाम् ।]

काहे रे[1] घेणि-मेलि[2] अच्छहु [ँ] कीस ।
वेढ़िल हाक पड़अ चौदीस ॥ [१]

अपणा मांसेँ हरिणा वैरी ।
खणह न छाड़अ [3]भुसुक अहेरी[3] ॥ ध्रुवपद ॥

तिण न च्छुपइ हरिणा पिवइ न पाणी ।
हरिणा हरिणीर निलअ न जाणी ॥ [२] ध्रु ॥

हरिणी बोलअ सुण हरिणा[4] तो ।
ए वन च्छाड़ी होहु भान्तो ॥ [३] ध्रु ॥

तरसँन्ते[5] हरिणार खुर न दीसइ ।
भुसुकु भणइ [6]मूढ हिअहि न पइसइ[6] ॥ [४] ध्रु ॥

1. काहे is *Deśi* word for कदा, रे is a vocative particle. H. काहेरि; Tib. rendering gaṅ zas la 'केन भोक्तुं' or कस्य भोजने or कस्य भोजनाय or कस्य भोजनं' suggests that the text was taken as का+आहारे 'कस्य आहारं or ०राय or ०रे'. As the Commentary paraphrases it by अनादिकालमादाय so the reading may be restored by काहे रे। 2. Compare Hindi घुलमिल। The phrase made of two roots घे ∠ ग्रह् 'Seize' and मेल ∠ मिल् 'mix, gather' has been rendered into Tib. phrase dus nas having only one root 'dus pa' 'gather'. Lit. meaning to mix or put together makes no sense here. Mixing here means want of distinction or carefulness as the commentary explains it by the word असंप्रजन्यदोष 'a fault in the form of absence of mindfulness'.

2537

कदा प्रभृति मो अविविच्य तिष्ठामि कीदृशः ।
वेष्टित आह्वानं पतितं [शृणोति] चतुर्दिशः ॥१॥

आत्मनो मांसे हरिणो वैरी ।
क्षणमपि न त्यजति भुसुक आखेटिकः ॥

तृणं न स्पृशति हरिणः पिबति न पानीयं ।
हरिणो हरिण्या निलयं न जानाति ॥२॥

हरिणी वदति शृणु हरिण त्वं ।
एतद्वनं परित्यज्य भव भ्रान्तः [पलायितः] ॥३॥

त्रासात् हरिणस्य खुरं न दृश्यते ।
[यद्] भूसुकुः वदति [तद्] मूढहृदयं न प्रविशति ॥४॥

[१] तमेवार्थं परार्थाय करुणान्दोलितचित्तेन भुसुकुपादो हरिणाशब्दसन्ध्याभाषया कथयति । काहेरेत्यादि । अनादिकालमादायासंप्रजन्यदोषेण मृत्युमारविषावेष्टितः [?०वेन] सन् [?सता] मारमारेति हाकं मम चित्तहरिणेन श्रुतं । इदानीं [सद्-] गुरुचरणरेणुप्रभावात् तं विहाय सर्वधर्मानुपलंभतया ग्राह्यग्राहकाभावत्वात् क्वापि गृहीत्वा मुक्त्वा स्थितो ऽहम् ॥

[ध्र] ध्रुवपदेन दृढयति । अपणेत्यादि । अतएवं स्वयंकृताविद्यामात्सर्यदोषेण चाञ्चल्यतया पुनः स एव चित्तहरिणः सर्वेषां बद्धवैरी । क्षणमपि चित्तं चित्तहरिणं विहाय [न तिष्ठति] भुसुकुपादाखेटिकः । सद्गुरुचरणबाणेनान्यं प्रहरति तमे[?दे]वमिति । तथा च **बोधिचर्यावतारे**—

इमं चर्मपुटं तावत् स्वबुद्ध्यैव पृथक्कुरु ।
अस्थिपञ्जरतो मांसं प्रज्ञाशस्त्रेण मोचय ॥7

3...3. H. भुकुम्ब हेरि । Cf. the commentary : भूसुकपादाखेटिकः । 4. H. हरिआ ; ri dags 'हरिण' ; Tib. adds rtsva med 'तृणशून्य, अतृण' before हरिण 5. H. तरङ्गन्ते contrary to तरसन्ते the reading of the original Ms. ; 'phyoṅs shin brgyugs pas 'संत्रस्तधावनात्' । 6...6. H. मूढा हिअ हि ण पइसई ; blun sñin la mi 'jug 'मूढहृदयं न प्रविशति । 7. *Bodhicaryāvatāra* 5. 62.

अस्थीन्यपि पृथक् कृत्वा पश्य [8]मज्जानमन्ततः[8] ।
किमत्र सारमस्तीति स्वयमेव विचारय ॥[9]

[२] चित्तहरिणस्य निःसंशयं प्रतिपादनाय आह । तिण न खंडइ [?-छुपइ][10] इत्यादि । यथा बाह्य मृगैः तृणच्छेदनिर्म्भरपानं क्रियते तद्वत् चित्तहरिणं[11] न करोति । विशिष्य विचार-स्वरूपेण तयोः चित्तपवनयोः निलयं[12] निवास इन्द्रियद्वारेण नावगम्यते । तथा च कृष्णाचार्यपादैर् अभिहितं दोहाकोषे—

वर गिरि सिहर उतुङ्ग मुणिसवेँ जहिँ किअ वास ।
णउ सो लंघिअ पञ्चाणणेहि करिवर दुरिअ आस ॥[13]

[३] तृतीयपदेन कायपवनविषयपल्लवोपसंहारमाह । हरिणीत्यादि । [षड्][14] विषयान् भवग्रहान् हरति खण्डयति [इति] हरिणीति सन्ध्याभाषया सैव ज्ञानमुद्रा । नैरात्म्यभावकस्य अभ्यासप्रकर्षवशाद् आश्वासं [अवलम्बयति][15]—भो चित्तहरिण अस्य कायवनस्य कायगृहं विहाय यन्महासुखकमलवनं [तत्] गत्वा [भव] विश्रान्तो ऽविकल्पैश्[16] च चर[16] तथा च सहजसंवरे—

सर्वव्यापि निराभासि [?० सि] करुणैकरसं मनः ।
आलिङ्गति झटित्येषा तृषस्यन्ती च शून्यता ॥

[४] चतुर्थपदेनाधिमात्राधिमात्रस्यानुशंसामाह । तरसैते[17] हरिणा इत्यादि । सहज-ज्ञानावबोधेन योगिनस्तस्य स्वचित्तहरिणस्यावयवादिविकल्पं न कल्पयन्ति । येऽपि बहिः शास्त्रागमाभिमानिनः पण्डितास्ते ऽप्यस्मिन् धर्मे संमूढा दूरतराः । भुसुकुपादसिद्धाचार्यो हि वदति

8...8. H. ज्ञानमनन्ततः । 9. *Bodhicaryāvatāra* 5. 63. 10. छुप् < छुब् < छूना in Hindi; The commentary quotes खंडइ for छपइ । 11. It is for चित्तहरिणः through लिङ्गविपर्यास । 12. It is for निलयः through लिंगविपर्यास । The विपर्यास of लिङ्ग, वचन and पद etc. are numerous in the commentary not to be noted everywhere. They have been noticed only in the places where the construction is confounding. 13. *Kāṇhapāda : Dohākoṣa*, verse 25. 14. Tib adds. 15. Ser [? Seṅ] bar byed do. 16...16. H. चचार । 17. H. तरंगते, phon shing 'gyug pas 'संत्रासात् or संत्रासधावनात् ।

तेषां हृदये किञ्चित् तत्त्वोन्मीलितमात्रं न भवतीति। यदुक्तं भगवता चतुर्देवीपरिपृच्छा-महायोगतन्त्रे—

चतुरशीतिसाहस्रे धर्मस्कन्धे महामुनेः।
तत्त्वं ये न जानन्ति ते सर्वे निष्फलाय वै ॥०॥६॥

[षष्ठ्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

॥७॥

[रागपटमञ्जरी काह्नु पादानाम् ।]

आलिएँ[1] कालिए[2] बाट रुन्धेला ।
ता देखि काह्नु विमन[3] भइला ॥ [१]

काह्नु[4] कहिँ गइ करिब निवास ।
जो मनगोअर सा उआस[5] ॥ ध्रुवपद ॥

ते तिनि[6] ते तिनि[6] तिनि हो भिन्ना ।
भणइ काह्नु भव परिच्छिन्ना ॥ [२] ध्रु ॥

जे जे आइला ते ते गेला ।
अवणागवणे[7] काह्नु विमन भइला[8] ॥ [३] ध्रु ॥

हेरि से काह्नि निअड़ि जिनउर वट्टइ ।
भणइ काह्नु मो हिअहि[9] न पइसइ ॥ [४]

1. H. अलि एँ ; 'jigs byed 'भीतिकर' stands for आलि। 2. H. कलि एँ ; dus mtshan ma 'काललक्षण' stands for कालि which suggests that Tib. Translator sees काल in कालि। 3. sems ni rnam mi dga' 'very displeased in mind' =विमनस्। वि+मनस् =(1) bad or sad mind (2) विशिष्टमनस् 'superior mind', the latter meaning is taken by the Commentary. 4. Transcribed in Tib. as काह्न। 5. Snoms 'in difference, fatigue' =उदास < उआस 6. khams gsum 'त्रिधातु' viz. ; काम, रूप and अरूप। The commentary explains त्रिधातु as स्वर्ग, मर्त्य and रसातल। H. reads two words ते and तिनि into one तेतिनि. 7. Compare Hindi आवागमन। Tib. Translator takes the phrase as अपणागमणे =आत्मन आगमने and renders as bdag ñid loṅs nas 'on account of the rise of अहंकार or अहंत्व 'the nature of the self'. 8. H. भइईला। 9. bdag gi sñiṅ 'मम हृदये= मो हिअहि'। H. reads two words मो and हिअहि into one मोहिअहि।

आलिना कालिना वर्त्म रुद्धं ।
तद् दृष्ट्वा कृष्णः विमनाः भूतः ॥१॥

कृष्णः क्व गत्वा करिष्यामि निवासं ।
यो मनोगोचरः स उदासः ॥

ते त्रयः ते त्रयः त्रयः भो भिन्नाः ।
वदति कृष्णः भवः परिच्छिन्नः ॥२॥

ये ये आगता ते ते गताः ।
आगमने गमने कृष्णः विमनाः भूतः ॥३॥

अरे तत् कृष्ण ! निकटे जिनपुरं वर्तते ।
वदति कृष्णः मम हृदये न प्रविशति ॥४॥

[१] जगदर्थकरुणाभाव[10]स्तिमितहृदयाः कृष्णाचार्यपादास्तमेवार्थं विशेषयितुमाहुः । आलीत्यादि । उक्तार्थस्वदेवतायोगपूर्वकवज्रजापोपदेशं लब्ध्वा कृष्णाचार्येण आलिना लोकज्ञानेन कालिना लोकाभासेन च एकीकृत्य अवधूतीमार्गं सुदृढं रुद्धं[11] । पुनः सद्गुरुप्रसादात् प्रकृति-परिशुद्धावधूतिकारूपेण कृष्णाचार्यपादा विशिष्टमनसो भूताः ॥

[ध्रु] काह कहिँ गइ इत्यादि ध्रुवपदेन निजवासारोपेण खण्डनमाहुः । स्वयमात्मानं संबोध्य वदन्ति भोः कृष्णवज्रपादाः व्याप्यव्यापकरूपेण महासुखेन व्यापितं जगद् इति । श्रीमद्धेरुकतन्त्रराजोक्तार्थमामुखीकरणात् कुत्र स्थाने ऽस्माभिर्निवासः करणीयः स तन्मयत्वात् । ये ऽपि योगिनो मनोगोचरा मनेन्द्रिय[?मनइन्द्रिय]बोधप्रधाना भवन्ति तेऽप्यस्मिन् धर्मे उदासाः सुदूरतरा एव । तथा च **सरहपादाः** :—

जहि मण पवण ण सञ्चरइ रविससि णाह पवेस ।
तहि वढ चित्त विसाम करु सरहें कहिअ उएस ॥[12]

10. H. भार । 11. H. रुद्धतं । 12. *Sarahapāda : Dohākoṣa* verse 25. ; H. जाहि मण पवण न सञ्चरइ रवि शशि नाहि पवेश । तहि घट चीअ विसामकर सरहेँ कहि उववेस ॥

[२] द्वितीयपदेन तं द्योतयन्त आहुः ते तिनि इत्यादि। बाह्ये स्वर्गमर्त्यरसातलं अध्यात्मे कायवाक्चित्त—दिवारात्रिसन्ध्यायोग—योगिनीतन्त्रादिकं बोद्धव्यं। एतैरन्योन्यं महासुखव्यापकत्वेन भेदोपलब्धिलक्षणं नास्ति योगिनां परमार्थविदां। तथा च **आगमः**—

स्वर्गमर्त्यपातालमेकमूर्तिं भवेत् क्षणात्।

इति वचनात्। एतदर्थं[ ][13] **चर्या[गीति]**[14]**पादेनोक्तमस्ति**—

सातेँ तिसेँ नव तिसेँ [आठेँ][15]।
एँ तिअ मण्डल नाहि विसेषे॥

इत्यादि विस्तरं सकलधर्माधिगमनेन कृष्णाचार्यपादा वदन्ति भवविकल्पच्छेदका वयमिति॥

[३] तृतीयपदेन स्वकीयानुशंसमाहुः। जे जे इत्यादि। ये ये भावा उत्पन्नास्ते ते भावा विलयं गताः। तेषाम्[16] उत्पादभङ्गेषु संवृतिसत्यस्वभावपरिज्ञानेन गुरुप्रसादत्वात् कृष्णाचार्यचरणा विशिष्टमनसः परिशुद्धभूताः। तथा च **आगमः**—

भवस्यैव परिज्ञाने निर्वाणमिति कथ्यते॥

[४] चतुर्थपदेन चात्मानुशंसामाहुः। हेरि से इत्यादि। स्वयमात्मानं संबोध्य वदन्ति भो कृष्णवज्रपादाः पञ्चक्रमानुपूर्व्या पुनर्जिनपुरं महासुखपुरं अतीव मम संनिहितं वर्तते। तथा च **नागार्जुनपादाः**—

उत्पत्तिक्रमसंस्थानां उत्पन्नक्रमकाङ्क्षिणां।
उपायश्चैष संबुद्धैः सोपानमिव निर्मितः॥०॥७॥

[सप्तम्यां चर्यागीत्यां टीका॥]

13. H. एतदर्थं०। 14. glu dbyaṅs 'गीति' is added by Tib. before पाद०। 15. sum cu brgyd. 16. H. एषाम्; de rnams 'ते, they'.

॥८॥

[राग देवक्री[1] कम्बलाम्बर[2] पादानाम् ।]

सोने भरिती करुणा नावी[3] ।
रूपा थोइ [4]नाहिक ठावी[4] ॥ [१]

बाहतु[5] कामलि गअण उवेसे ।
गेला जाम बाहुड़इ[6] कइसें ॥ ध्रुवपद ॥

खुण्टि[7] उपाड़ी मेलिलि[8] काच्छि[9] ।
बाहतु कामलि सद्गुरु पुच्छि ॥ [२] ध्रु ॥

माङ्गत[10] चड़्हिले[11] चउदिस चाहअ[12] ।
केड़्आल[13] नाहि के कि बाहवके पारअ ॥ [२] ध्रु ॥

वामदाहिण चापी मिलि मिलि माङ्गा[14] ।
बाटत मिलिल महासुख साङ्गा[15] ॥ [४] ध्रु ॥

1. lha rnams rol pa 'देवक्रीडा' । 2. la wa'i na bza can 'one who has woollen cloth'. 3. gru 'नौका' । 4...4. It is the restored reading for H. महिके ठावी as Tib. rendering is gnas ñid med par gyur 'नास्ति हि स्थानम्' । 5. 'gro 'गच्छ' । 6. Compare बहुरे and बहुरइ in *Avadhī*-phrases : जइस उनके दिन बहुरे तइस सबके दिन बहुरइँ 'May everybody's [good] days return as did theirs'. Slar yaṅ...'byuṅ 'once again becomes'. H. बहु उइ । 7. gru yi brtod 'the peg of the boat' ; Compare Hindi खूँटी as well खूँटा । 8. To be derived from Prakrit root मिल्ल् 'मुच् श्लथ्, loosen'. 9. ñag thag 'a rope' ; Modern Bengali काछि । 10. gru yi mjug la 'the hinder part of the boat' ; माङ्ग to be compared with Prakrit मग्ग and Marāṭhī मग 'beside, behind'.

स्वर्णेन भरिता करुणा नौका।
रूपं स्थापयितुं नास्त्येव स्थानं ॥१॥

वाहयतु कम्बलः गगनोद्देशे।
गतं जन्म व्याघुटति कथं ॥

कूपकमुत्पाटयित्वा मोचयित्वा रज्जुं।
वाहय कम्बल सद्गुरुं पृष्ट्वा ॥२॥

मङ्गे आरुह्य चतुर्दिशं पश्यति।
अरित्रं नास्ति केन कः वाहयित्वा पारयति ॥३॥

वामदक्षिणं चापयित्वा प्रवेश्य प्रवेश्य मार्गं।
वर्त्मनि मिलितो महासुखसंगः ॥४॥

[१, ध्रु] परमकरुणानन्दमुदितहृदयकम्बलाम्बरपादाः करुणाराज्येन तमेवार्थं द्योतयन्त आहुः। सोनेत्यादि। करुणेति संध्याभाषया तमेव[16] बोधिचित्तं। नावीति उत्प्रेक्षा[17]लङ्कारपरं बोद्धव्यं। तां तदात्मतया सर्वाकारवरोपेतशून्यतया सद्गुरुप्रसादरसं संपूर्य महासुखचक्रगमन-समुद्रोद्देशेनात्मानं संबोध्य सिद्धाचार्यकम्बलाम्बरपादा वाहयन्ति। रूपेत्यादि। रूपवेदनासंज्ञा-संस्कारविज्ञानादीनां अनेन स्थानभेदं नास्ति। सर्वमेव तन्मयत्वात्। एतेन चतुर्थोपायनौवाहनेन विना मम सिद्धाचार्यस्य गतं जन्मान्तरं व्याघुटतीत्यर्थः। इत्यात्मानं संबोध्य वदति कम्बलाम्बरपादः। निर्विकल्पप्रवाहाभ्यासं कुरु। तथा च **अप्रतिष्ठानप्रकाशे**—

याावान् कश्चिद् विकल्पः प्रभवति मनसस्त्याज्यरूपो हि तावान्
यो ऽसावानन्दरूपः परमसुखकरः सोऽपि सङ्कल्पमात्रः।

11. H. चन्हिले; shon pa 'ascend'. 12..12. mtshen (? mtshed) shin 'gro 'falls into the tomb or pit, विलं पतति' is not in verbal agreement with the text and also with its commentary which explains as—चतुर्दिशं ग्राह्यादिविकल्पे......संसारे पतति। 13. gru skud =नौदण्ड। 14. H. मागा is a later form of माङ्गा; see also note 10. 15. H. स (ङ्ग) ङ्गा; 'grogs 'संग, companion'. 16. तम् stands for तद्। 17. उत्प्रेक्षा here stands for रूपक and has been translated in Tib. by the word 'gjugs' ='रूपक'।

यो वा वैराग्यभावास्[18]तदपि तदुभयं[18] तद्भवस्याग्रहे तु ।[19]
निर्वाणं नान्यदस्ति क्वचिदपि विषये निर्विकल्पात्मचित्तात् ॥

तथा च **बोधिचर्यावतारे**—

मानुष्यं नावमासाद्य तर दुःखमहानदीं ।
मूढ कालो न निद्राया इयं नौर्दुर्लभा पुनः ॥[20]

[२] पदान्तरेण तमेवार्थं द्योतयन्नाह । खुण्टीत्यादि । प्रथमे खुण्टिकां आभासदोषं गुरुवाक्येन[21] दृढीकृत्य उत्पाट्य [22] भो योगिवर कच्छिकां[23] विद्यासूत्रं च मुक्तीकृत्य द्रुतं तस्याः प्रवाहं कुरु । एतेन आभासविशेषेण अनुत्तरधर्मं साक्षात् [करोति][24] । [25]वाटिकाचित्तो हि भवति[25] इति नात्र संशयः ॥

[३] तृतीयपदेन गुरोरसम्प्रदायात् विपर्यासमाह । माङ्गतेत्यादि । मार्गं विरमानन्दं गत्वा चतुर्दिशं प्राप्यादि वि[कल्पे यदात्मदृष्टिं जनयति तदा गुरूपदेशविरहात् सहजातस्वभावेन प्रव्रजति महासुखचक्रं गन्तुं न प्रभवति पुनरपि खलु][26] संसारे पतति । तथा च **[कृष्णाचार्यस्य]**[27] **चर्या[गीति]**[28]**पादः**—

खालते पडिलें कापुर नाशइ ॥[29] इति ।

18...18. dṅos med de yaṅ de gñis la 'तदपि तदुभयं निःस्वभावं' । 19. H. does not divide तु fom ॰ग्रहे । 20. *Bodhicaryāvatāra* 7. 14. 21. H. गुरुवाक्ये ; bla ma'i gsuṅ gis =गुरुवाक्येन । 22. H. उत्पाट्य(द्य) ; bskyed par bya'o 'having produced ; उत्पाद्य' is quite contrary to the Caryā-text उपाड़ी =उत्पाट्य । 23. H. कच्छिकासु । 24. byed par 'gyur te. 25...25. omitted in Tib. ; the expression वाटिकाचित्त is not clear. 26. gzuṅ. ba. daṅ. 'dsin. pa. la. sogs. pa'i. rnam. par. rtog. pa. la. gal. te. lta. shing. rtog. par. byed. na. d'ei. tshe. bla. ma'i. gsuṅ. gi. mñam. pa. daṅ. bral. bas. lhan. cig. skyes. ba'i. ṅo. bo. ñid. kyis. rab. tu. bgrod. pa. bde. ba. chen. po'i. 'knor. lor. 'gro. bar. mi. nus. te. slar. yaṅ. 27. nag po spyod pa'i. 28. glu dbyaṅ. 29. 'प्रणाल्यां पतित्वा कर्पूरं नश्यति' इति च्छाया ।

यः पुनः सद्गुरुचरणेन पविपङ्कजसुखान्वेषणं करोति स भवजलधौ पारं गच्छतीति। तथा च कृष्णाचार्यपादाः—

जो संवेअइ मणरअण अहरह सहज फरन्त।
सो परु जाणइ धम्मगइ अण्ण कि मुणइ कहन्त ॥[30]

[४] चतुर्थपदेन फलव्यक्तीकरणमाह। वामदाहिनेत्यादि। वामदक्षिणमाभासद्वयं मध्यमायां प्रवेशयित्वा[31] मार्गविरमानन्दगतं बोधिचित्तं निजज्ञानपरिशोधितं महासुखचक्रमुद्दे शेन यदामिलितं तस्मिन् मार्गे [तदा] महासुखसङ्गनैरात्म्यज्ञानाभिसं[?षं]गं मया प्राप्तमिति ॥०॥८॥

[अष्टम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

30. *Kāṇhapāda : Dohākoṣa*, verse 16. 31. Stands for प्रवेश्य।

॥६॥

[रागपटमञ्जरी[1] काह्नुपादानाम् ।]

एवंकार दिढ़ बाखोड़[2] मोड़िउ[3] ।
विविह विआपक बान्धन तोड़िउ ॥ [१]

काह्नु विलसअ आसवमाता ।
सहज नलिनीवन पइसि निविता[4] ॥ ध्रुवपद ॥

जिम जिम करिणा करिणिरेँ रिसअ[5] ।
तिम तिम तथता मअगल[6] वरिसअ ॥ [२] ध्रु ॥

छड़गइ सअल सहावे सूध ।
भावाभाव वलाग[7] न छुध[8] ॥ [३] ध्रु ॥

दशबलरअण हरिअ दशदिसेँ ।
अविद्याकरिकुँ[9] [10]दम अकिलेसेँ ॥ [४] ॥ ध्रु ॥

1. Tib. renders the name of *rāga* as pa-ṭa-ha'i tshegs pa 'पटमञ्जरी' ।
2. बा 'two' ∠ द्वा (compare बारह ∠ द्वादश etc) + खोड़ ∠ *Prākrit* खोड ; 'Hindi खूँटा= a post'. 3. मोडिउ or मोड़िउ as H. reads is derived from *Prakrit* root मोड= Hindi मोड़ना 'bend ; hence 'rub' break etc. ; ñed pa 'rub'. 4. Sems med 'निचिता ∠ निश्चित्त' । This indicates a state of mind when no thoughts arise. 5. रिसअ= ईर्ष्यति ; chags 'रज्यति, रागासक्तो भवति । 6. H. मअ गल ; मअगल ∠ मदकल 'rut' ; Tib. rendering ṅos 'gram 'side, corner' is not clear. 7. वलाग ∠ वालाग्र has been rendered in Tib. as 'chags=broken, hence a small part or a little. 8. छुध (compare Hindi छूत=अशुद्ध) has wrongly been rendered in Tib. dog 'शुद्ध' । 9. H. विद्याकरि दमकुँ ; rig pa'i glaṅ

एं-वं-कारं दृढं स्तंभं मर्दयित्वा भंक्त्वा वा ।
विविधं व्यापकं बन्धनं त्रोटयित्वा ॥१॥

कृष्णः विलसति आसवमत्तः ।
सहजनलिनीवनं प्रविश्य निर्वृतः ॥०॥

यथा यथा करी करिणीं करिण्यै वा ईर्ष्यति ।
तथा तथा तथतां मदकलः वर्षति ॥२॥

षड्गतयः सकलाः स्वभावे शुद्धाः ।
भावाभावौ वालाग्रं नाशुद्धौ ॥३॥

दशबलरत्नं हृत्वा दशदिशः ।
अविद्याकरिणं दमय अक्लेशेन ॥४॥

[१] घनानंदोत्कीर्णतया कृष्णाचार्यपादाः चित्तगजेन्द्रशब्दसंध्याभाषया तमेवार्थं उत्प्रेक्षयन्त आहुः । एवंकारेत्यादि । एकारः चन्द्रामासं वंकारः सूर्यः । उभयं दिवारात्रिज्ञानं बाखोड स्तंभद्वयं मर्दयित्वा निरामासीकृत्य । वज्रजापक्रमेण[11] अपरं विविधप्रकाराण्यवधूतीव्यापकबंधनानि तोडयित्वा ॥

[ध्र] एषां त्रयाणामनुपलंभासवपानेन [12]प्रमत्ताः सन्तः[12] ज्ञानगजेन्द्रकृष्णाचार्यचरणाः नलिनीवनं महासुखकमलं कृत्वा निर्विकल्पाकारे क्रीडन्तीति । तथा चार्यनागार्जुनपादाः—

बाह्यं यत्तदसत् स्वभावविरहाद् ज्ञानं च बाह्यार्थवत्[13]
शून्यं यत्परिकल्पितं तदपि चाशून्यं मतं केवलम् ।

dbaṅ 'विद्याकरीन्द्र ; The commentary अविद्याकरीद्र । 10...10. Tib. rendering 'ñon moṅs ñid kyis btsal =क्लेशेन दमय' indicates the reading दमय किलेसें for दम अकिलेसें । 11. rdo rje'i bzlas pas. 'वज्रजापेन' ; क्रम० is omitted in Tib. 12...12. H. प्रमत्त[ः] सन् ; The construction requires प्रमत्ताः सन्तः ; it is a typical example of विभक्तिलोप as well as वचनविपर्यास । 13. H. बीक्ष्य च्यवत् ; phyi rol don bshin 'बाह्यार्थवत्' ।

इत्येवं परिभाव्य भावविभवं निर्विण्ण[14]तत्त्वैकधी-
र्मायानाटकनाटनैकनिपुणो योगीश्वरः क्रीडति ॥

[२] पदान्तरेण तमेवाहुः । जिम जिमेत्यादि । यथा बाह्यकरी करिण्यामीर्ष्यामदं वहति । तद्वत् भगवती-नैरात्मा-संगतया चित्तगजेन्द्रकृष्णाचार्यपादास् तथतामदं वर्षन्ति ॥

[३] अत एव तृतीयपदेन भावाभावानां[15] स्वरूपोपलब्धिमाहुः । छडि[?ड]गइ इत्यादि । अंडजा जरायुजा उपपादुकाः संस्वेदजा देवासुरादिप्रकृतिकाः सर्वे भावाः स्वभावेन परिशुद्धा योगीन्द्रस्य । वालाग्रमपि अपरिशुद्धं किंचिन्न विद्यते । तथा च मध्यमकशास्त्रं[16]—

नापनेयमतः किंचित् प्रक्षेप्तव्यं न किंचन ।
द्रष्टव्यं भूततो भूतं भूतदर्शी विमुच्यते ॥

[४] चतुर्थपदेन परिपक्वकुशल[मूल][17]लक्षणमाहुः । दशबलेत्यादि । दशबलवैशारद्यादि-गुणयुक्तं तथतारत्नं दशदिग्व्यापकतया अनुभवाभ्यासबलेन हारितमस्माकं । अतएव तथतारत्नप्रभावेण अविद्याकरीन्द्रस्य अनासंगेन[18] दमनं[19] कुरु ॥०॥९॥

[नवम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

14. H. निर्विज्ञ० । 15. H. भावानां ; dṅos po daṅ dṅos po med pa'i 'भावाभावानां' । 16. H. ०शास्त्रः stands for शास्त्रं ; it is an example of लिङ्गविपर्यास । 17. rtsa ba =मूल । 18. mchags pa'i 'आसंगेन०, आसंगस्य' । 19. H. दमनं (मदनं) ; myos pa =मदन ।

॥१०॥

[राग देशाख (काह्न पादानाम्) ।]

नगर बाहिरे[2] रे डोम्बि तोहोरि कुड़िआ ।
[3]छोइ छोइ जाहि सो बाह्मण[3] नाड़िआ[4] ॥ [१]

आलो डोम्बि तोए सम करिबो[5] मो[6] साङ्ग ।
निघिन काह्न कापालि जोइ लाङ्ग[7] ॥ ध्रुवपद ॥

एक सो पदुमा चौषठी पाखुड़ी[8] ।
तहिँ चड़ि नाचअ डोम्बी बापुड़ी ॥[9] [२] ध्रु ॥

हालो डोम्बी तो पूछमि सदभावे[10] ।
आइससि[11] जासि डोम्बि काहरि नावेँ ॥ [३] ध्रु ॥

तान्ति[12] विकणअ डोम्बी अवर ना चांगेड़ा[13] ।
तोहोर अन्तरे[14] छाड़ि [15]नड़ पेड़ा[15] ॥ [४] ध्रु ॥

तु लो डोम्बी हाउँ कपाली ।
तोहोर अन्तरे मोए घेणिलि[16] हाड़ेरि माली ॥ [५] ध्रु ॥

सरोवर भाञ्जिअ[17] डोम्बी खाअ मोलाण ।
मारमि डोम्बी लेमि पराण ॥ [६] ध्रु ॥

1. nag po spyod pa'i shabs kyi'o. 2. H. बारिहिरेँ ; phyi rol 'बाहिरे ∠ बहिः' । 3..3. H. छइछोइ याइ सो बाह्म ; reg gin reg gin 'gro de bram ze'i 'स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा गच्छसि तं ब्रह्मणस्य=छोइ छोइ जाहि सो ब्राह्मण॰' । 4. नाड़िआ

नगराद् बहिः अरे डोम्बि तव कुटिका ।
स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा यासि तं ब्राह्मणबटुकं ॥१॥

अहो डोम्बि त्वया समं करिष्यामि अहं संगं ।
निर्घृणः (=निस्त्रपः) कृष्णः कापालिको योगी नग्नः ॥०॥

एकं तत् पद्मं चतुषष्टिः दलानि ।
तत्र आरुह्य नृत्यति डोम्बी वराकी ॥२॥

=modern Bengali नेड़ा 'Shaven-headed', has been rendered in Tib. as bu 'boy'. It implies a newly initiated Brahmin boy who has just shaven his head. 5. H. करिबे। 6. H. म। 7. H. लाग; spaṅs 'abandoned'; लाग to be restored in लाङ्ग ∠ नग्न 'one who has abandoned clothes'. 8. H. एकसो पद्‌मा चउषट्ठि पाखुड़ी। 9. The commentary explains as नैरात्म्यया सह कृष्णाचार्यो नृत्यति 'Kṛṣṇācarya dances with the selfless one' but the line of *caryā* conveys the meaning as 'The poor *dombī* dances'. 10. Compare the following lines from the *Rāmacaritamānasa* of Tulsīdasa; बहुरि बंदि खल गन सतिभाएँ; मोरि सपथ तोहि कहु सतिभाऊ and so on. 'den [? 'ded] dṅos 'really'. 11. H. अइसइ; 'oṅ 'आगच्छसि। 12. rgud 'तन्त्र'। 13. H. चङ्गता; the commentary चाङ्गितम् [see note 21]; Tib. rendering 'me tog stegs =पुष्पभाजन' helps to learn that the word has been used for a container. In prakrit the word चङ्गवेर is used for a wooden pot. From this in *Avadhī* there are two words चँगवा and चँगई and in modern Bengali चाङ्गिणी। The reading चङ्गता and चाङ्गित therefore seems to stand for a word close to चङ्गवेर like चङ्गडा or चाङ्गिड़ा or चाङ्गेड़ा। 14. See note 23. 15...15. H. नड़ एट्टा; the commentary नट..पेटक..; 'dam bu'i snan [? sun] 'the beating of नड़ or reed =नडपीडक'। These suggest the original reading नड़ पेड़ा। 16. H. घलिलि; घेपिलि from prakrit root घे 'ग्रह्'। 17. H. भाङ्गीअ।

अरे डोम्बि त्वां पृच्छामि सत्यभावेन [सद्भावेन वा]।
आगच्छसि गच्छसि डोम्बि कस्य नावा ॥३॥

तन्त्रीं विक्रीणीहि डोम्बि अपरं नु वेणुभाजनं।
तव अन्तरे (=अर्थं ; कृते) त्यक्तं नटपेटकं [नडपीडकं वा] ॥४॥

त्वम् असि डोम्बी अहं कापालिकः।
तव अन्तरे मया गृहीता अस्थ्नां मालिका ॥५॥

सरोवरं भंक्त्वा डोम्बि खाद मृणालं।
मारयामि डोम्बि गृह्णामि प्राणान् ॥६॥

[१] तमेवार्थं नैरात्मधर्माधिगमेन कृष्णपादाः डोम्बीशब्दसंध्याभाषया कथयन्ति। नगरीत्यादि। अस्पृश[?अस्पर्श] योगत्वात् डोम्बीति परिशुद्धावधूती नैरात्मा बोद्धव्या। ब्राह्मणेति ब्रह्महुंकारबीजजातं चपलयोगत्वात् चित्तवटुकं। असंप्रदाययोगिनां[18] बोधिचित्तं संवृतिशुक्ररूपं मणिमूलान् विरमानन्दात् स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा गच्छसि भो नैरात्मा। नगरिकेति रूपादिविषयसमूहं बोद्धव्यं। तस्य बाह्ये इन्द्रियाणामगोचरत्वेन गुरुसंप्रदायात् तवागारं महासुखचक्रं मया सिद्धाचार्येण कृष्णपादेनावगतमिति ॥

[ध्रु] आलो डोम्बि इत्यादि। भो डोम्बि नैरात्मे त्वया सह मया अभिष्वङ्गः कर्तव्यः। यादृशस्वभावस्तादृशो निर्घृणः लज्जादिदोषरहितो ऽहम्। तेनाहं सततं निरन्तरं गृहीत्वा प्रज्ञोपायात्मिकां महामुद्रां सिद्धिं लभे। तथा च **श्रीहेवज्रे**—

प्रज्ञोपायात्मकं तत्त्वं तन्मे निगदितं शृणु ॥

[२] द्वितीयपदेन अभ्यासस्थानमाह। एक सो इत्यादि। पद्मैकं [? पद्ममेकं] निर्माणचक्रं चतुःषष्टिदलयुक्तं। तत्र स्थित्वा भगवत्या नैरात्मया सह एकरसतया महारागानन्दसुन्दरो[19] हि कृष्णाचार्यो नृत्यति। तथा च **श्रीहेवज्रे**—

नाट्यं कुरु हेरुकरूपेणानुस्मृतिश्रुतियोगतः ॥

18. man ṅag thop pa'i rnal 'byor pas 'प्राप्तोपदेशयोगिनां'। 19. chags pa chen po'i dga' bas śin tu yid du 'oṅ ba 'महारागानन्दात्यन्तहृदयंगमः'।

[३] तृतीयपदेन नैरात्माधिगमं ढौकरोति । हालो[20] इत्यादि । भो नैरात्मे सद्भावेन स्वरूपाशयेन त्वां पृच्छाम्यहं सर्वधर्मनैरात्मया[?०नैरात्मे] कस्य संवृतिबोधिचित्तनौकामार्गेण यातायातं करोषि। न करोषीत्यर्थः सर्वसहजसमयत्वेनेति । तथा च श्रीहेवज्रे—

तस्मात् सहजं जगत्सर्वं सहजं स्वरूपमुच्यते ।
स्वरूपमेव निर्वाणं विशुद्धाकारचेतसा ॥

[४] चतुर्थपदेन नैरात्मधर्मस्वरूपमाह । तान्तीत्यादि । तन्त्रीति भगं पद्मस्थानं अविद्यारूपं । चाङ्गेड़[21] इत्यादि । तस्य पल्लवं विषयाभासं । एतयोः श्रीगुरुपाद[22]प्रसादात् आत्म[22]विक्रयणं परित्यागं करोषि भो डोम्बि नैरात्मे । अतएव नटवत् संसारपेटकं मया परित्यक्तं तवान्तरेणेति ॥

[५] पञ्चमपदेन योगीन्द्रस्य सप्रपञ्चचर्यामाह। तु लेत्यादि । भो डोम्बि नैरात्मे स्वरूपतया त्वां भद्रेण सद्गुरुप्रसादात् जानामि। हउँ कापालिकः चर्याधरश्च । कं तव सुखं पालितुं समर्थः [इति कापालिकः] । अतएव तवान्तरेण[23] मया कृष्णाचार्येण षट्तथागतचक्री-कुण्डलकण्ठिकादिनिरंशुचर्यां विधृत्य बाह्यमन्त्रतन्त्रनिरपेक्षतया पञ्चवर्णविहरणं कृतं । तथा च **कृष्णाचार्यपादाः**—

एक्कु ण किज्जइ मन्त ण तन्त
णिअ घरिणि लइ केलि करन्त ।
णिअ घरे घरिणि जाव ण मज्जइ
ताव कि पञ्चवण्ण विहरिज्जइ ॥[24]

20. H. हृम्नु । 21. H. चाङ्गित ; see note 13. 22..22. H. प्रसादात्म (त्म) म ; bdag ñid 'आत्म०' । 23. अन्तर 'for the sake of'; compare शरीर-संस्पर्शसुखान्तराय *Buddhacarita of Aśvaghoṣa* [1. 16] अवैमिकार्यान्तरमानुषं त्वां *Raghuvaṃśa of Kālidās* [16. 82] (ओदनान्तरस्तण्डुल इतिवत् कार्यान्तरः कार्यार्थः the commentary of *Mallinātha*). तवान्तरेण Tib. khyod kyi ched na 'for you'. 24. *Kāṇhapāda* : *Dohākoṣa* verse 28.

[६] षष्ठपदेन डोम्बिनीद्विधाभेदमाह । सरवरेत्यादि । गुरुसंप्रदायविहीनस्य सैव डोम्बिनी अपरिशुद्धावधूतिका सरोवरं कायपुष्करं तन्मूलं तदेव बोधिचित्तं संवृत्या शुक्ररूपं मारयामि निःस्वभावीकरोमि । तथा च बहिश्शास्त्रे—

सावित्ती[25] किं पि जलं पत्तु[26]विसेसें गौरवं लहेइ ।
अहिमुह पडिअ गरलं छिप्पि मुत्ता नं कुणेइं ॥०॥१०॥[27]

[दशम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

25. H. धा वित्तो ; Snags Lit मन्त्र i. e. here सावित्री. 26. H. यत्त ; Snod 'पात्र', < *Apabhraṃśa* पत्त । 27. The following will be the Sanskrit छाया of the verse : सावित्री किमपि जलं पात्रविशेषेण गौरवं लभते । अहिमुखे पतित्वा गरलं शुक्तौ मुक्ता ननु करोति ॥

॥११॥

[रागपटमञ्जरी[1] कृष्णाचार्यपादानाम्।]

नाड़ि शक्ति दिढ़[1] धरिअ खाटे[2] ।
अनहा डमरु बाजइ[3] बीरनादे [? ०टे[4]] ॥ [१]

काह्न कपाली योगी पइठ अचारे[5] ।
देह नअरी विहरइ[6] एका[का]रेँ[7] ॥ ध्रुवपद ॥

आलि कालि घण्टा नेउर चरणे[8] ।
रवि शशि कुण्डल किउ आभरणे ॥ [२] ध्रु ॥

राग द्वेष[9] मोह लाइअ[10] छार ।
परम मोख लबए[11] मुत्तिहार[12] ॥ [३] ध्रु ॥

मारिअ सासु[13] नणन्द घरे शाली ।
[14]माअ मारिआ[14] काह्न भइल कबाली ॥ [४] ध्रु ॥

1. H. दिट ; brtan 'दृढ़"। 2. H. खट्टे ; Tib. transliteration खट्टे ; अनुप्रास 'alliteration' requires खाटे for खट्टे । Both खाट and खट्टा are to be derived from खट्वा 'cot'. 3. H. बाजए। The sound of the termination is neither ए nor इ accurately but it is very near to इ or very short ए and written in MSS. by the both ways. 4. dpa' po'i gdańs 'heroic music'. 5. spyod 'चर्या, आचार i. e. here mystic practice. 6. H. विहरए। 7. H. एकारें ; the commentary explains as एकाकारतया ; Tib. renders as gcig pa de yis spyod 'एकाचार' : the reading, therefore, to be held either एकाकारेँ or एकाचारेँ or एकार and to be considered the अपभ्रंश of एकाकार as well एकाचार। 8. Tib. omits it. 9. H. देश। 10. byugs 'having anointed, लेपित ∠

नाडीशक्तिं दृढं धृत्वा खट्वायां ।
अनाहतो डमरुः नदति वीरनादं ॥१॥

कृष्णः कापालिको योगी प्रविष्टः आचारं ।
देहनगर्यां विहरति एकाकारं ॥

आलिकाली घंटानुपुरे चरणयोः ।
रविशशी कुंडले कृते आभरणे ॥२॥

रागद्वेषमोहं लिप्त्वा भस्म ।
परममोक्षं लभते मौक्तिकहारं ॥३॥

हत्वा श्वश्रूं ननान्दरं गृहे श्यालीं ।
हत्वा मातरं कृष्णो भूतः कापालिकः ॥४॥

[१] परममहानन्दसुन्दरो हि कृष्णाचार्यः पुनरपि तमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह । नाड़ीत्यादि । नाडिका द्वात्रिंशन्नाडिकाः शक्तिस्तासां मध्ये प्रधानावधूतिका विरमानन्दरूपा [तां] गुरुप्रसादात् मणिमूले विधृत्य खट्वाङ्गमिति खं शून्यता प्रभास्वरेण सहजं संस्पृश्य अनाहतं डमरुशब्दं वीरनादेन शून्यतासिंहनादेन नदितः सन्—

[ध्रु] कृष्णाचार्यो हि कापालिकः देहनगरिकां प्रविश्य प्रचारेण क्लेशभक्षणादिनयेन एकाकारतया विहरति भ्रमतीति ॥

[२] द्वितीयपदेन योगिकालङ्कारमाह । आलि इत्यादि । प्रथमं तावत् योगीन्द्रेण वज्रजापपरिशोधितचन्द्रसूर्यादिकेन घंटानूपुरादि योगिकालङ्कारं कृतमिति ॥

(वि) लिप्य'। 11. bcans 'having held, धृत्वा'; लबए being derived from लभते manifests its archaic character. In Prakrit लह् ∠ लभ् is found but not लब् ∠ लभ्। 12. मुत्तिहार ∠ मौक्तिकहार; in Prakrit मुत्ति has twofold meaning: मुक्ति 'liberation' and मौक्तिक 'pearl'. 13. H. शासु। 14..14. Compare *Dhammapada* 294; 295 मातरं... हन्त्वा। 15. भइस।

[३] तृतीयपदेन पुनरप्यलंकारमाह । राग इत्यादि । तेनैव महासुखरागवह्निना रागद्वेषादिकं दग्ध्वा तेन भस्मना विलिप्तांगो भूय[16] वज्रसत्व[17]स्वरूपेणात्मानमालम्ब्य[17] परममोक्ष-मुक्ताहारमंडितो हि भ्रमतीति ॥

[४] चतुर्थपदेन कपालिचर्यामाह । मारीत्यादि । श्वासं पूर्वोक्तमनःपवनं तमधिकृत्य चक्षुरिन्द्रियादिविज्ञानवातं नानाप्रकारं बोद्धव्यं । तं निःस्वभावी कृत्य अविद्यां च मायारूपां प्रज्ञोपायाभेदोपचारेण कृष्णाचार्यः जगति जगदार्थाशयेन वज्रकापालिको भूत्वा भ्रमतीति । तथा च दउड़ी[18]पादाः—

प्राणी वज्रधरः कपालवनितातुल्यो जगत्स्त्रीजनः
सो ऽहं हेरुकमूर्तिरेष भगवान् यो न प्रभिन्नो ऽपि च ।
श्रीपद्मं मदनं च गोकुदहनं[19] कुर्वन् यथा गौरवाद्
एतत्सर्वमतीन्द्रियैकमनसा योगीश्वरः सिद्ध्यति ॥०॥११॥

[एकादश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

16. भूय stands for भूत्वा; a gerund in य very rarely used in classical sanskrit without a prefix. 17...17. H. रूपेणा[न]नमालम्ब्य; raṅ bshin gyis bdag la dmigs te. 18. H. दड़ती॰; Tib. transcription द-उ॰ । 19. H. नोकुदहनं; Tib. transcription गो-कु-द-ह-न ।

॥१२॥

[राग भैरवी। कृष्णपादानाम् ।]

करुणा पिहाड़ि[2] खेलहुँ नअबल[3] ।
सद्गुरुबोहेँ[4] जितेल भवबल ॥ [१]

फीटउ[5] दुआ मादेसि[6] रे ठाकुर ।
उआरि[7] उपसेँ[8] काह्न निअड़ जिणउर ॥ ध्रुवपद ॥

पहिले तोड़िआ बड़िआ[9] मराडिउ[10] ।[11]
गअवरेँ तोडिआ[12] पाञ्चजना घालिउ[13] ॥ [२] ध्रु ॥

मतिएँ[14] ठाकुरक परिनिविता[15] ।
अवश[16] करिआ भवबल जिता ॥ [३] ध्र ॥

भणइ काह्न अम्हे भाल दान देहुँ ।
चउषट्ठि कोठा गुणिया लेहुँ ॥ [४] ध्र ॥

1. rña bo che 'यशोभेरी' for भैरवी। 2. compare Hindi पीढ़ा, पिढ़ई and पिढ़िया; Prakrit पीढिआ ∠ पीठिका; Tib. rendering rgyal mtshan 'ध्वज' for पिहाड़ि does not help to understand the word and its native form. It was probably the piece of cloth with diagrams used for chess-playing. 3. rgyn po 'a stake' stands for नयबल 'a play having force of justice'. H. नअ बल। 4. gsuṅ 'precept, उपदेश'। 5. Prakrit root फिट्ट् for Sanskrit भ्रंश्; phyogs su; phyogs pa 'go aside', 'turn'. 6. bskul, root skul ba 'मद्, exhort, excite'; मादेसि to be derived from root मृद् 'smash' not from मद् as Tib. translator thought. 7. H. तआरि; phan 'उपकारिक' (?); the commentary उपकारिको०; उपकारिका is here a tent or a palace; in the light of Tib. rendering and the commentary तआरि to be corrected as उआरि।

॥१३॥

[राग कामोद कृष्णाचार्यपादानाम्।]

तिशरण णावी किअ अठक मारी ।
निअ देह करुण शून मेहेरी ॥ [१] ॥

तरित्ता भवजलधि जिमकरि माअ सुइना ।
माझ वेणी तरङ्ग म मुनिआ ॥ ध्रुवपद ॥

पञ्च तथागत किअ केडुआल ।
बाहअ काअ काह्निल माआ जाल ॥ [२] ध्रु ॥

गन्धपरसरस[1] जइसोँ तइसोँ ।
निंद विहुने सुइना जइसो ॥ [३] ध्रु ॥

चिअ कण्णहार सुणत माङ्गे ।
चलिल काह्न महासुख साङ्गे ॥ [४] ध्रु ॥

1. गन्धपरसर ।

त्रिशरणनौका कृत्वा अष्टकं हतं।
निजदेहे करुणाशून्यते महिले ॥१॥

तीर्णो भवजलधिः यथा कृत्वा मायास्वप्नं ।
मध्येवेणिं तरंगो मया मतः (=ज्ञातः) ॥

पञ्चतथागतं कृत्वा केनिपातं ।
वाहय कायं कृष्ण मायाजालं ॥२॥

गन्धस्पर्शरसा यादृशस्तादृशः ।
निद्राविहीने स्वप्नसदृशः ॥३॥

चित्तं कर्णधारः शून्यतामार्गे
गतः कृष्णो महासुखप्रसंगे ॥४॥

[१] उक्तार्थदृढीकरणाय तैश्चर्यापदैरभिहितं । तिशरणेत्यादि । त्रयं कायवाक्चित्तं। यस्मिन् चतुर्थे शरणं लीनगतं [2]तं महासुखकायं नौका[2] [इति] संध्याभाषया बोद्धव्यं । अत एव शून्यताकरुणयोरैक्यं निजदेहे युगनद्धरूपं तेन महासुखकायेन। अठक[3] मारी ति बुद्धैश्चर्यादि-सुखमनुभूतं ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन चतुर्थोपायस्यानुशंसामाहुः। तरित्ता इत्यादि। तेन चतुर्थानन्दोपाय-नौकया भवसमुद्रं कृष्णाचार्येण तीर्णं। मायमयं स्वप्नोपमं च कृत्वेति। मध्ये वेणिकायां[4] परमानन्दे स्वाधिष्ठानचित्तस्य तरंगं उल्लासं सुखं भुक्तं मयेति इत्यात्मवेदनं न प्रतीक्ष्यते। तथा च **नागार्जुनपादाः अप्रतिष्ठानप्रकाशे—**

यावान् कश्चिद्विकल्पः प्रभवति मनसस्[5] त्याज्यरूपो हि तावान्
यो ऽसावानन्दरूपः परमसुखकरः सोऽपि संकल्पमात्रः ।

2...2. The construction requires : स महासुखकायो नौका । 3. H. अठकु । 4. It stands for वेणिकायाः । 5. H. मनसि ; the verse quoted in the commentary of चर्या No. 8 reads मनसः for मनसि ।

यो वा वैराग्यभावस्तदपि तदुभयं तद्भवस्याग्रहे तु
निर्वाणं नान्यदस्ति क्वचिदपि विषये निर्विकल्पात्मचित्तात् ॥

[२] द्वितीयपदेनस्कंधपरिणतिमाह । पंचतथागतेत्यादि । विशुद्धपंचतथागतात्मकं स्वदेहं केनिपातं परिकल्प्य महासुखनौकां गृहीत्वा स्वयमात्मानं संबोध्य भो कृष्णाचार्यपादाः मायाजलवत् स्कंधधात्वादिविषयसमुद्रस्य वार्धा कुरु[7] । तथा च सूतके—

स्कंधश्च धातुश्च तथेन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्चैव कृतप्रभेदाः ।
तथागताधिष्ठित एक एकशः संसारकर्माणि कुतो भवन्ति ॥

[३] तृतीयपदेन निःसन्देहप्रतिपादनाय भावनाविशुद्धिमाहुः । गन्धेत्यादि । बाह्यं गंधरसस्पर्शादिविषयं यथैवास्ति तथैवास्तु । सर्वधर्मस्वरूपावगमेनास्मात् [१० न्] प्रति निद्रास्त्यान-रहिततया जाग्रदवस्थायां स्वप्नवत् प्रतिभाति । तथा च सूतके—

सुप्तप्रबुद्धे तु न चार्थभेदः संकल्पयेत् स्वप्नफलाभिलाषी ।
रात्रिंदिवं स्वप्नमुपैति जन्तुर् महाप्रयत्नेन चिरेण सिद्धिः ॥

[४] चतुर्थपदेन मार्गस्यानुशंसामाहुः । चिअ इत्यादि । सर्वाकारवरोपेतशून्यतानौमार्गं चित्तकर्णधारं समारोप्य तत्प्रसंगेन कृष्णाचार्यचरणाः महासुखचक्रद्वीपं गताः ॥०॥१३॥

[त्रयोदश्यां चर्यागीत्यां टीका ।]

6. H. केलिपातं । 7. कुरु stands for कुरुत ।

॥१४॥

[धनसी[1] राग डोम्बी[2] पादानाम् ।]

गंगा जउना माझेँ रे बहइ नाइ[3] ।
तहिँ बुड़िली[4] मातङ्गीपोइआ[5] लीले [6]पार करेइ[6] ॥ [१]

बाहतु डोम्बी बाहलो डोम्बी बाटत भइल उछारा[7] ।
सद्गुरु पाअपसाएँ[8] जाइब पुणु जिनउरा[9] ॥ ध्रुवपद ॥

पाञ्च केड़ुआल[10] पड़न्ते माङ्गे[11] पिठत[12] काच्छी[13] बान्धि ।
गअण दुखोलेँ[14] सिञ्चहु[15] पाणी न पइसइ सान्धि ॥ [२] ध्रु ॥

चन्दसूज्ज दुइ चका सिठिसंहार पुलिन्दा[16] ।
वामदाहिण दुइ माग न चेवइ [17]बाहतु छन्दा ॥ [३] ध्रु ॥

कवड़ी न लेइ [18]बोड़ी न लेइ[18] सुच्छड़े पार करइ[19] ।
जो रथे चड़िला बाहवा न जाइ[20] कुलेँ कुलेँ बुड़इ[20] ॥ [४] ध्रु ॥

1. Tib transcription ध-नि-सी । 2. Tib. transcription डोम्भि । 3. नाइ ∠ Prakrit नावी, नावा < Sanskrit नौ ; rtsad pa 'track' in Tib. is not literal ; it renders the esoteric sense of the word as अवधूती-मार्ग । 4. बुड़िली from root बुड् ∠ prakrit बुड्ड् for Sanskrit मस्ज् 'sink' ; in *Avadhī* it is बूड़् e. g. ; संकर चापु जहाजु सागरु रघुबर बाहुबलु । बूड़ सो सकल समाजु चढ़ा जो प्रथमहिं मोह बस ॥—*Rāmacaritamānasa* of *Tulasīdāsa*. The same root is डूब् in Hindi and डुब् in Bengali through वर्णविपर्यय । Tib. Shugs 'that which enters' for बुड़िली is not literal. 5. gdol pa'i bu mo 'the daughter of a low-caste man. 6...6. sgrol bar byed 'तारयति' । 7. उछारा ∠ उत्सूर 'evening, twilight' is omited in Tib. It reads instead dran po 'straight' which is not found in

गंगायमुनयो र्मध्ये अरे वहति नौका ।
तत्र मग्ना ['आरूढा'] मातंगपोतिका लीलया पारं कुरुते ॥१॥

वाहय डोंबि वाहय अंग डोम्बि [तव] मार्गे भून उत्सुरः ['संध्या' ।
सद्गुरुपादप्रसादेन गमिष्यामि पुन जिनपुरं ॥

पंचसु केनिपातेषु पतत्सु मङ्गे पृष्ठे कच्छिकायां बद्धायां ।
गगनदुखोल्कतः सिंच [=उदंचय] पानीयं [यथा] न प्रविशति संधिं ॥२॥

चन्द्रसूर्यौ द्वौ चक्री सृष्टिसंहारी पौलिन्दी ।
वामदक्षिणौ द्वौ मार्गौ न दृश्येते वाहय च्छन्देन ॥३॥

कपर्दं न गृह्णाति कपर्दविंशतिं न गृह्णाति स्वेच्छया पारं करोति ।
यो रथमारूढः वाहयितुं न याति ['पारयति'] कूले कूले [स] मज्जति ॥४॥

Caryā. 8. H. पाअपत्रे ; shabs kyi drin gyis 'पादप्रसादेन, पाअपसाएँ' । 9. rgyal ba'i pho brañ 'the castle of the Jina, जिनपुर' । 10. केडुआल कोटिपात्र, केनिपात, helm' has been rendered in *carya* No. 8 by Tib. translator as 'gru sku' but the here as ''dsin pa' 'that which holds a support'. The number of केडुआल as पाञ्च 'five' leads by the supposition that 'oars' are meant by it. H. माङ्ग ∠ मङ्ग 'the upper part of the boat' ; Cf. *Hemacandra* : मङ्गो मङ्गिनीशीर्षः (मङ्गिनी is a boat according to him). *Abhidhānacinatāmaṇi*, III. 542. Tib. grur 'jug (=mjug) means the hinder part of the boat. 12. H. पिटत । 13. gdañ bu 'the step of a ladder'. 14. rko ba 'that which is hollow' in Tib. stands for दुखोल i. e. probably a सेकपात्र or सेचनी 'an instrument by which water is thrown out'. 15. सिच् has bee used here in the sense of उदच् 'Hindi उलीचना, to bale (out a ship) ; e. g. ; सिच भिक्खु इमं नावं सित्ता ते लहुमेस्सति *Dhammapada* 369. 16. पुलिन्दा ∠ पौलिन्द has been explained in *Hemacandra* : *Abhidhānacintāmaṇi* III. 543 as अन्त्रदण्ड, i.e., the post planted in the

[१] तमेवार्थं परमकरुणाम्रेडितसिद्धाचार्यो हि डोम्बी नौकाप्रवाहव्याजेन प्रकटयति। गङ्गेत्यादि। गङ्गायमुनेति सन्ध्यया चन्द्राभाससूर्याभासौ ग्राह्यग्राहकौ। यस्याः शुक्रनाडिका विरमानन्दावधूतिकाया मध्ये वर्तते। [तस्मात्][21] सा एव नौः सन्ध्याभाषया बोद्धव्या[22] तत्र स्थित्वा सहजयानप्रमत्ताङ्गी डोम्बी नैरात्मा संसारार्णवे [23]योगीन्द्रं पारं[23] करोतीति॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन प्रत्ययसंदर्शनात् कुलाभ्यासं कुरुते। बाहतु इत्यादि। सहज-शोधितविरमानन्दनौमार्गे प्राप्ते सति [24]खानपानासक्तिचित्त त्वं[24] भो डोम्बि आत्मानं संबोध्य वदति किमर्थं विलम्बः क्रियते। सद्गुरुसंबोध्येन [25]निरन्तराभ्यासेन पुनर्जिनपुरं महासुखपुरं अतीव संनिहितं। एवं अनुचिन्त्य अनुदिनं प्रवाहाभ्यासं कुरु॥

[२] द्वितीयपदेनाभ्यासस्यानुशंसामाहुः। पञ्चेत्यादि। पञ्च केडुआलमिति। पंचक्रमोपदेशं गृहीत्वा कन्चिछकामणिमूलं गतं तदेव बोधिचित्तं सहजानन्देन विधृतं सद् वैमल्यं[26] चक्रोद्देशेन प्रवाहं कुरु। गगनदुखोलकं चतुर्थाभिषेकेण सिच्यमानं योगीन्द्रस्य काये पानीयं विषयोल्लोलनं विशति॥

[३] तृतीयपदेनाभ्यासविशेषादाभासत्रयनिरोधमाहुः। चान्द[? चन्द] इत्यादि। चन्द्रं प्रज्ञाज्ञानं। सूर्यम् उत्पादाद्वयज्ञानं। पुलिन्दं संध्याभाषया नपुंसकं। त्रय एते संसारस्य सृष्टि-

middle of the boat, i. e., the mast. 17. H. रेवइ; bsam 'literally see' indicates that the original reading was चेवइ (from Sanskrit root चि 'notice')। 18...18. बोड़ी न लेइ is omitted in Tib. 19. करेइ। 20...20. H. कुलेँ कुल बुड़इ; phan tshun ṅogs su 'byiṅ 'इतस्ततस्तटे मज्जति'; the commentator most probably had the reading बुलइ 'wanders' before him not बुड़इ 'sinks' for he explains as कुले शरीरे भ्रमन्ति बाला इति। 21. de'i phyir. 22. Before तत्र H. reads सद्गुरु इत्यादि विलक्षणशुद्धा; as in the first *pada* there is no word as सद्गुरु, the reading, therefore, interpolated by the scribe due to some confusion. Besides it is not found in Tib. This also leads to the same supposition. 23. H. योगीन्द्र [:] पारं; gdol pa'i bu mo..rnal 'byor gi dbaṅ phyug pha rol tu sgrol bar byed 'चंडालपुत्री ['डोम्बी'] योगीन्द्रं पारं करोति'। 24..24. zas daṅ skom la khyod chags sems 'भोजनेपाने च ['खानपाने'] त्वं सक्तचित्तं'। H. खानपानाशक्तित्वेन। 25. bla ma dam pa'i drin gyis 'सद्गुरुप्रसादेन'। 26. dri ma med pa 'विमलं'।

संहारकारकाः । सर्वधर्मानुपलंभजलधौ गच्छन् [०न्तः] सन् [०न्तः] वामदक्षिणमग्रपश्चात् तीरम् नानुपश्यन्ति[27] इति भो डोम्बि स्वच्छन्देन विलक्षणशोधितबोधिचित्तनौवाहानाभ्यासं कुरु ॥

[४] चतुर्थपदेन नैरात्मधर्मस्य फलानुशंसामाहुः । कवड़ीत्यादि । यथा बाह्ये पारावारे तरपतिस्तरकपर्दिकां गृह्णाति । तद्वद्ग्राह्यग्राहकतया सा भगवती डोम्बी नैरात्मा न प्रतिगृह्णाति । अथ परिचर्यामात्रेणाग्राह्यतया[28] भवसमुद्रे पारं करोतीति । नैरात्मधर्मापरिचयेन बहिःशास्त्राभिमानिनो ये योगिनस्तेऽपि कुले शरीरे भ्रमन्ति अज्ञानेनावृता बाला इत्यादि ॥०॥१४॥

[चतुर्दश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

27. H. अनुपश्य० ; mi lta 'न पश्यन्ति, नानुपश्यन्ति'। 28. Tib. śes pa tsam du bzuṅ ba de yis 'ज्ञानमात्रेण ग्राह्यतया' does not convey the proper sense of the line of the *Caryā*.

॥१५॥

[राग रामक्री[1] (शान्तिपादानाम्) ।]

सअ संवेअण सरुअ विआरेँ [2]अलक्ख लक्ख ण जाइ[2] ।
जे जे उजूबाटे गेला अनाबाटा भइला सोइ[3] ॥ [१]

[4]कुले कुलेँ मा होइ रे मूढ़ा[4] उजूबाट संसारा ।
[5]बाल तिल एकु बाकु ण भूलइ[5] राजपथ कन्धारा[6] ॥ ध्रुवपद ॥

माआमोह[7] समुदारे अन्त न बूझसि थाहा[8] ।
आगे[9] नाव न भेला[10] दोसइ भन्ति न पुच्छसि नाहा[11] ॥ [२] ध्रु ॥

सूनापान्तर[12] उह न दोसइ [13]भान्ति न वाससि जान्ते[13] ।
एथ[13a] अटमहासिद्धि सिझइ[14] उजूबाट जाअन्ते ॥ [३] ध्रु ॥

बाम दाहिण दो बाटा च्छाडी शान्ति [15]बुलथेउ संकेलिउ[15] ।
घाट ण गुमा खड़तड़ि ण होइ [16]आखि बुजिअ[16] बाट जाइउ[17] ॥ [४] ध्रु ॥

1. dga' bar byed pa 'रमणकृत्' । 2...2. H. अलक्खलक्खण न जाइ ; mtshan ñid med la mtshan du med 'अलक्षणे लक्षणं न विद्यते' । 3. H. सोई । 4...4. explained in the commentary as प्रत्येकशरीरे भो मूढाः and translated in Tib. as lus kyi ṅo bo mi śes pa 'कायस्य स्वभावमजानन्तः' । 5..5. H. बाल भिण एकु बाकु ण भूलइ 'बाल भिन्नः (=भ्रांतो ऽविविक्तो वा भूत्वा) एकं (=एकवारं) वक्रे [मार्गे] न विस्मर'; skra rtse ti-la 'bru cig ma yo 'तिलबीजमेकं नास्ति' । Tib. omits भूलइ ; for बाल Tib. reads skra rtse 'बालाग्र =केशाग्र' । see also note 20. 6. H. कण्डारा ; the commentary has कनकधारा and Tib. also reads as gser la log 'कनक..' । 7. H. माआमोहा । 8. Hindi थाह ; Bengali थइ । 9. H. अगे ; mṅon du 'स्पष्ट', dearly', hence अभिमुखं समक्षं conveys indirectly the sense of आगे ∠ अग्रे as the Caryā reads. 10. rjas

स्वसंवेदनस्वरूपविचारेण अलक्ष्यं लक्ष्यं न याति।
यो यः ऋजुवर्त्मनि गतः अवर्त्मा भूतः स हि ॥१॥

कूले कूले मा भव अरे मूढ ऋजुवर्त्मा संसारः।
बाल तिलम् एकं वक्रे [मार्गे] न विस्मर राजपथकनकधारां ॥

मायामोहसमुद्रे ऽन्तं न बुध्यसि गाधतां।
अग्रे नौर्न कोलो दृश्यते भ्रान्त्या न पृच्छसि नाथं ॥२॥

शून्यप्रान्तरं चिह्नं न दृश्यते भ्रान्तिं न वासय (=मनसि कुरु) गच्छन्।
अत्राष्टमहासिद्धिः सिध्यति ऋजुवर्त्म गच्छतः ॥३॥

वामदक्षिणे द्वे वर्त्मनी त्यक्त्वा शान्तिर्याति संक्रीडति।
तीर्थौ न गुल्मस् तृणगर्तौ न भवति अक्षिणां निमील्य वर्त्म याति ॥४॥

[१] निर्भरपरमानन्दमुदितो हि शान्तिस्तमेवार्थं द्योतयति। सह संवेअण इत्यादि। सम्यक्पविजलसंयोगे स्वसवेदनानुभवस्वरूपेण सिद्धाचार्यौ हि शान्तिः अलक्ष्यलक्षणादिविचारं विकल्पं न गच्छतीति। ये ये ऽप्यतीता योगीन्द्राः एतद्विरमानन्दावधूतीमार्गवरेण गताः ते ऽप्यनावर्ते[18] महासुखचक्रसरसिजवने लग्नाः। तथा च रतिवज्रे—

एष मार्गवरः श्रेष्ठो महायानमहोदयः।
येन यूयं गमिष्यन्तो भविष्यथ तथागताः ॥

[? rdsas] 'a big and hollow earthen pot'. 11. नाह ∠ नाथ; compare *Rāmacaritamānasa of Tulsīdāsa*: कथा अरंभ करै सोइ चाहा। तेही समय गयउ खगनाहा ॥ etc. 12. stoṅ pa'i lam 'the road of vacuity, शून्यमार्ग'। 13...13. 'khrul bags chags kyis mi 'gro 'भ्रान्तिवासनया मा गच्छ'। 13ᵃ. H. एषा; com. अत्रैव। 14. H. सिज्झए। 15..15. ṅed sduṅ gsal bar smras 'स्पष्टतरमाह'। 16..16. mig gis śes bai 'lit. [the road] known through the eyes' is not the lit. translation of the text; compare Hindi phrase: आँख मूँद कर जाना। 17. H. घाटनगुमाखड़तड़ि नो होइ..। 18. phyir mi ldog pa पुनर् अनिवृत्ते।

[ध्रु] ध्रुवपदेन तमेवार्थं द्रढयति। कूलेमित्यादि। कूले प्रत्येकशरीरे भो मूढा बाल्योगिन एतद्विरमानन्दोपायमार्गं विहाय नान्यो मार्गसंभारो ऽभिमुखो ऽस्ति। तथा च रतिवज्रे—

नान्योपायेन बुद्धत्वं शुद्धं चेदं जगत्त्रयं ॥ इति।

अथ वज्रमार्गवामदक्षिणे बालभिण[19] [? तिल] खादि[20] विकल्पं मा करिष्यथ[21] भो बाल्योगिन्। यथा नृपश्चक्रवर्ती कनकपथधारया क्रीडोद्यानं प्रविशति तद्वत् योगीन्द्रोऽपि लीलयावधूतिमार्गेण महासुखचक्रकमलोद्यानं विशतीति। तथा च विरूपाक्षपादाः—

वज्रोत्थानं सदा कुर्यात् चन्द्रार्कगतिभञ्जनात्।
अन्यथा नावधूत्यंशे विशति प्राणमारुतः ॥

[२] बाल्योगिनमधिकृत्य द्वितीयपदमाह। माआ मोहेत्यादि। माया प्रज्ञा च भण्यते। तत्राभिष्वङ्गो मोहः। स एव महासमुद्रस्तस्यान्तं प्रमाणं न प्राप्यते बाल्योगिना। अथ तस्मिन् सद्गुरुवाक्यभेलकं विहाय नान्यं नौभेलकाद्युपायं[22] वा विद्यते भो बाल्योगिन्। किं भ्रान्त्या सद्गुरुनाथं न पृच्छसि। भ्रांतिं[23] विधूय श्रीमुखे चतुर्थानन्दोपायं गृहीत्वा तस्य मायामोह-समुद्रस्यान्तं प्रमाणस्वरूपं कुरु। तथा चानुत्तरसन्धौ—

सर्वासां खलु मायानां स्त्रीमायैव विशिष्यते।
ज्ञानत्रयप्रभेदोऽयं स्फुटमत्रैव लक्ष्यते ॥

[३] तृतीयपदेन वर्त्ममाहात्म्यं कथयति। शून्येत्यादि। अस्मिन् मार्गं च प्राप्य प्रभास्वरं शून्यमिति कृत्वा उच्छेदप्रसङ्गं कृत्वा भ्रान्त्या मा करिष्यसि भो मूढ। अत्रैव प्रभास्वर-परिशोधितस्वाधिष्ठानचित्तं भावयन् [? भावयतः] पुनरष्टसिद्धिर्भवतीति निश्चयः। तथा चागमः—

दग्ध्वा मायापुरं रम्यं सहसा ज्ञानवह्निना।
पश्यन्ति सततं शून्यं दिव्यनेत्रा हि योगिनः ॥

19. H. बढ़े। 20. skra rtse mo tsam la sogs pa'i बालाग्र [=केशाग्र] मात्रादि०। 21. It is very novel to note the use of particle मा with लृट् i. e. future, neither permitted nor found in any standard work. 22. H. भेदक०। 23. Tib reads de'i 'khrul bai mtha' 'तस्या भ्रान्तेरन्तं' for भ्रान्तिं; H. तान्तं क भ्रान्तिं।

[४] चतुर्थपदेन तदेव निर्दंशयन्नाह। वामेत्यादि। शान्तिना सिद्धाचार्येण वामदक्षिणाभासद्वयपरिहारात् स्फुटमिति कृत्वा भावविषयोपसंहारं कृतं। अस्मिन् परिशुद्धावधूतीविरमानन्दमार्गेण [24]गच्छन् सन्[24] घटकुटीगुल्मदालकादिभयं न विद्यते। तृणकण्टकखल्लकाद्युपद्रवं नास्तीति। अथो[25] स्तब्धोन्मीलितलोचने युगनद्धं स पश्यतीति। तथा चागमः—

करोति जडताम्[26] अक्ष्णोः शिरसश्चावनम्रतां।
स्तैमित्यं चित्तचैत्तानां शून्यता शून्यतेक्षिणां ॥०॥१५॥

[पंचदश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

24. गच्छन् सन् stands for गच्छतः सतः। 25. H. अथाह de nas 'अथो, अथ'। 26. H. तरताम्; gyo ba med 'जडता, अचंचलता'।

॥१६॥

[राग भैरवी महीधरपादानाम् ।]

तिनिएँ पाटे[1] लागेलि रे अणह कसण[2] घण गाजइ ।
ता सुनि मार भयङ्कर रे [3]विसअ मण्डल सअल[3] भाजइ ॥ [१] ॥

मातेल चीअ गएन्दा[4] धावइ ।
निरन्तर गअणन्त तुसे[5] घोलइ[6] ॥ ध्रुवपद ॥

पाप पुण्ण[7] बेणि तोड़िअ[8] सिकल मोड़िअ खम्भाठाणा ।
[9]गअण टाकलि लागेलि रे[9] चित्त पइठ णिवाणा ॥ [२] ध्रु ॥

महारसपाणे[10] मातेल रे तिहुअण सएल उएखी ।
[11]पञ्च विसअ नायक रे[11] विपथ कोचि[12] न देखी ॥ [३] ध्रु ॥

खररविकिरण[13] सन्तापेँ रे[13] गअणाङ्गण गइ पइठा ।
भणन्ति महिआ[14] मइ एथु वुड़न्ते किम्पि न दिठा ॥ [४] ध्रु ॥

1. sbyor shiṅ [? śiṅ] 'woods fastened together' stands for पाट 'flat wood' of the Caryā. 2. कसण from Sanskrit कष, Prakrit कस means हिंसक [see पाइअसद्दमहण्णव p. 294, Col. 1], has explained in the commentary as भयंकर 'terrific' and translated in Tib. as rab jigs 'very terrific'. 3..3. H. सअ मण्डल सएल; yul gyi dkyil 'khor thams cad 'विषयमंडलसकल'। 4. H. गअन्दा। 5. तुसे ∠ तुषेण 'with chaff. 6. घोल् root stands for Sanskrit घूर्ण्; घूर्णो घुल-घोल-घम्म-पहल्लाः *Hemacandra : Prakrit Grammar 4. 117.* 7. H. पुण्य। 8. H. तिड़िआ H. 9..9. गअण टाकलि लागिरे; namkha' gshom med sgra du

त्रिपोट न लभ्नो रे [गजेन्द्रः] अनाहतं कषणं घनं गर्जति ।
तच्छ्रुत्वा मारो भयंकरो रे विषयमंडल सकलः भज्यते ॥१॥

मत्तश्चित्तगजेन्द्रो धावति ।
निरन्तरं गगनान्तं तुषेण घूर्णते ॥०॥

पापपुण्यद्वयस्य भंक्त्वा शृंखलां मर्दयित्वा स्तम्भस्थानं ।
गगनानाहतो लग्नः [=आरब्धः] रे चित्तं प्रविष्टं निर्वाणं ॥२॥

महारसपाने मत्तो रे त्रिभुवनं सकलमुपेक्षते ।
पञ्चविषयनायको रे विपक्षं कमपि न पश्यति ॥३॥

खररविकिरणसंतापेन गगणाङ्गणं गत्वा प्रविष्टः ।
वदति महीधरः मयात्र मग्नेन किमपि न दृष्टं ॥४॥

[१] ज्ञानपानप्रमत्तो हि सिद्धाचार्यमहीधरः चित्तगजेन्द्रसंध्यया तमेवार्थं[15] प्रतिपादयति । पाटत्रयं कायानन्दादिकं तमभेदोपचारेण गृहीत्वा ज्ञानपानमदिरेण[16] लग्नः[17] । तथा च [18]चित्तं कायकारेण कायं चित्ताकारेण चित्तं वाकप्रत्याहारेण[18] इत्युक्तं **गुह्यसमाजे** । तन्त्रस्थज्ञानमधुपानेन प्रमत्तसिद्धाचार्यमहीधरस्य चित्तगजेन्द्रः । अनाहतमिति शून्यताशब्दं । कसण [ ] भयानकं ।

gyur nas 'आकाशानाहतशब्दजातत्वात्' ; टाकलि to be compared with Assamese टकालि 'a clicking noise' stands for अनाहत here. 10. H. महारस पाने । 11..11. H. पञ्च विषय रे नायकरे । 12. H. की वी । 13...13. सन्तापेरे । 14. H. महिता ; Tib. transcription म-हेन्-द्र (?) । 15. H. तमेकार्थं ; de kho na ñid kyi don 'तमेवार्थं' । 16. myos pa 'प्रमत्तः ; प्रमत्तेन if the constructin is passive'. 17. mi thob pa'o 'न लब्धः' । 18..18. *Guhyasamāja B.O.S.* p. 11 ; H. कार्यं कायाकारेण चित्तं चित्ताकारेण कार्यं चित्तं वाकप्रत्याहारेण ; sku'i rnam pas thugs la thugs kyi rnam pas sku la thugs la gsuṅ gis rab tu brjod pat gsuṅs so ; Tib. rendering is identical with the reading of *Guhyasamāja*.

शून्यतानादं श्रुत्वा कण्ठगर्जनं करोति। तमनाहतं शब्दं श्रुत्वा संसारभयङ्करागन्तुकक्लेशादयो मारा भग्नाः। तथा च रतिवज्रे—

मंत्रप्रयोगमण्डलं येन भग्नं महाबलं।
मारसैन्यं महाघोरं शाक्यसिंहादिभिर्बुद्धैः॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन तस्य निर्भरानन्दप्रमोदं प्रकटयति मातेल इत्यादि। स एव प्रमत्तो हि चित्तगजेन्द्रश्चन्द्रसूर्यदिवारात्रिविकल्पं घोलयित्वा गगनोपदेशचतुर्थानन्दोपदेशं गृहीत्वा गच्छतीति महासुखसरसि निरन्तरं॥

[२] द्वितीयपदेन तमेवार्थं द्योतयति पापपुण्येत्यादि। पापपुण्यौ संसारपाशौ द्वौ खण्डयित्वा। खम्भेति अविद्यास्तम्भं मर्दयित्वा गगनट[ा]केति अनाहतशब्देन प्रेरितः सन् स एव चित्तगजेन्द्रो निर्वाणं सरोवरं गतः। तथा च कृष्णाचार्याः खितिजलेत्यादि[19]।

[३] तृतीयपदेन स्वचित्तस्याद्वैधीकारतामाह। महारसेत्यादि। भावाभावयोरैक्यं महासुखरसं तेन पानेन प्रमत्तः सन् त्रिभुवनस्य प्रहोपेक्षां करोति। भावाभावग्राह्यादिविकल्पं करोति। अतएव पंचविषयाणां नायकत्वेन स एव षष्ठो महावज्रधरः। पुनः क्लेशं विपक्षकारिणं न पश्यति।

[४] चतुर्थपदेन निर्विकल्पं प्रतिपादयति। खररवीत्यादि। महासुखरागानलेन प्रेरितः सन् स एव चित्तगजेन्द्रः गगनगंगामहासुखचक्रसरोवरं गत्वा मिलितः। सिद्धाचार्यौ हि महीधर एवं वदति। अस्मिन् मग्ने सति मयास्य स्वरूपं किमपि न दृष्टं निर्विकल्पं। तथा च आगमः—

इति यावन् मृषा सर्वं यावद् यावद् विकल्प्यते।
तत्सत्यं तद्यथाभूतं तत्त्वं यन्न विकल्प्यते ॥[20]॥१६॥

[षोडश्यां चर्यागीत्यां टीका।]

19. *Kāṇhapada Dohākoṣa*, verse 9. 20. H....यावत्...यावत्...यावत्...।

॥१७॥

[राग पटमञ्जरी वीणा[1] पादानाम् ।]

सुज लाउ ससि लागेलि तान्ती ।
अनहा दाण्डी[2] [3]एकि किअत[3] अवधूती ॥ [१] ॥

बाजइ अलो सहि हेरुअ वीणा ।
सुन तान्तिधनि विलसइ रुणा[4] ॥ ध्रुवपद ॥

आलि कालि बेणि सारि[5] सुणिआ[6] ।
गअवर समरस [7]सान्धि गुणिआ[7] ॥ [२] ध्रु ॥

जबे [8]करहा करहकलेँ चापिउ[8] ।
बतिस तान्तिधनि[9] सअल विआपिउ ॥ [३] ध्रु ॥

नाचन्ति बाजिल[10] गाअन्ति[11] देवी ।
बुद्धनाटक विसमा होइ ॥ [४] ध्रु ॥

1. Pi wan stands for वीणा। 2. dpyig [? dbyig] 'a small stick'. 3. H. बाकी किपत ; the commentary explains as एकत्र्य, the reading, therefore, is to be एकी किअत। 4. विलसइ in Tib. sgrogs pa 'घोसइ =घोषयति' ; रुणा is the रुन्-रुन् sound of वीणा taken figuratively by Tib. translator as sñin rjes =करुणं of the com. due to its softness. 5. gña'-non 'neck-pressing' stands for सारि = शारिका otherwise called कोण used for striking the strings of the *Vīṇā*. Cf. शारिका स्यात् कोणो वीणादिवादनम् *Hemacandra : Abhidhānacintāmaṇi* II. 201. 6. H. सुणेआ। 7...7. mtshams rnams pa rtsi byas nas 'सन्धिगणनां कृत्वा, having counted the junctions'. 8..8. H. करहक लेपि चिउ ; śiṅ daṅ śiṅ bu mnan gyur na 'when the wood and the small wood are

सूर्यो ऽलाबूः शशिनि लग्नः तन्त्र्यां ।
अनाहतो दण्डिका एकीकृत्य अवधूत्या ॥१॥

वाद्यते भोः सखि हेरुकवीणा ।
शून्यतंत्रीध्वनिः विलसति करुणं ॥

आलिकाली द्वे शारिके श्रुत्वा ।
गजवर समरससन्धिं गणयित्वा गुणयित्वा वा ॥२॥

यदा करहः करहकलेन पीडितः ।
द्वात्रिंशत्तंत्रीध्वनिभिः सकलं व्याप्तं ॥३॥

नृत्यति वज्रिलः गायन्ति देव्यः ।
बुद्धनाटकं वि-समं भवति ॥४॥

[१] तमेवार्थं हेरुकार्थावगमेन वीणापादाः वीणाशब्दद्वारेण प्रतिपादयन्ति। सुजेत्यादि। सूर्याभासं तुंबिकाऽकारमुत्प्रेक्ष्य चन्द्राभासेन तंत्रिकां च । विषयचक्रीं अवधूतिकया सह एकीकृत्य। अनाहतदंडिकायां लगावयित्वा ॥

[श्रु] भो [ः] सखि नैरात्मे वीणापादा वीणाद्वारेण श्रीहेरुकेत्यक्षरचतुष्टयार्थमनाहतं घोषयन्ति। अतएव शून्यताध्वनीति। सन्ध्याभाषया प्रभास्वरमनाहतरूपं स एव भवे विलसति न भवबद्धो भवति। तथा च श्रीहेवज्रे—

बध्यन्ते भावबन्धेत्यादि ॥

pressed'; the commentary explains: करहं चित्तौष्ण्यं..करहकलं...प्रभास्वरं... तेन चापितम् आक्रामितं। 9. तान्ति धनि। 10. वाजिल=वज्रिल i. e. वज्राचार्य; Tib. reads rgyalpo 'राजिल; राजन्' on account of confusion between V 'व' and r 'र' written alike in Bengali manuscripts. 11. H. गान्ति। 12. H. तुंबिना।

तथा च चर्यान्तरं—

भव भुञ्जइ न वासइ रे अपूब विनाणा ।
जिम वि लोअर बान्धन [तिम] ओइर मेलाणा ॥

[२] द्वितीयपदेन तमेवार्थं द्रढयन्ति आलीत्यादि । आलिकालिवर्णाक्षराणां मध्ये साराक्षरमकारं । तथा च नामसंगीत्यां—

अकारः सर्ववर्णाग्रो [१०म्र] इति ॥

तमक्षरस्वरूपं प्रतीत्य तेन आग्रहवरस्य चित्तराजस्य सन्धिदौर्षच्छिद्रगुणितत्वात्[15] । त एव [वीणा][14]पादाः तमेवार्थं शब्दद्वारेण प्रतिपादयन्ति । तथा च आगमः—

स्थूलं शब्दमयं प्राहुः सूक्ष्मं चिन्तामयं तथा ।
चिन्तया रहितं यत्तद् योगिनां पदमव्ययम् ॥

[३] तृतीयपदेन भावस्वरूपमाह अबेमित्यादि । करहमिति चिन्तया चित्तौष्ण्यं बोद्धव्यं । करहकलमिति करुणाप्रतिहतकलं[16] प्रभास्वरं बोद्धव्यं । यस्मिन् विलक्षणसमये तच्चित्तौष्ण्यं तेन प्रभास्वरराहुकेण चापितं आक्रामितं तस्मिन् समये द्वात्रिंशन्नाडीदेवताविग्रहस्य ध्वनिनेति अनाहत-नैरात्मज्ञानेन प्रज्ञोपायात्मकं भावाभावव्यापितम् इति । तथा च सरहपादाः—

एता एव हीत्यादि ॥

[४] चतुर्थपदेन फलप्राप्तित्वादानन्देन वज्रपदनृत्यं करोतीति नाचन्तीत्यादि । वीणापादा वज्रधरपदेन नृत्यं कुर्वन्ति । तेषां देवी योगिनी नैरात्मादिकाश्च गीतिकया संगायनमंगलं कुर्वन्ति । अतएव बुद्धनाटकं विशिष्टाधिमात्रं सत्त्वानां समं निर्वाणं भवतीति । तथा च द्विकल्पे—

यद्यानन्दं समुत्पन्नं नृत्यते मोक्षहेतुना ।

इत्यादि ॥०॥१७॥

[सप्तदश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

---

13. H. ०चक्री । 14. pi waṅ— 'वीणा-' । 15. ०brtsis nas '०गणितत्वात्' । 16. H. करुणावहतं फलं; sñiṅ 'je gshom du med pa'i cha 'करुणाप्रतिहतकलं' ।

॥१८॥

[राग गउडा कृष्णवज्रपादानाम्]

तिणि भुवन मइ वाहिअ[1] हेलेँ[2] ।
हाँउ सुतेलि महासुख लीलेँ[3] ॥ [१] ॥

कइसनि हालो डोम्बी तोहोरि भामरीआली[4] ।
अन्ते[5] कुलिण-जण माझेँ कावाली ॥ ध्रुवपद ॥

तँइ लो डोम्बी सअल [6]वि टालिउ[6] ।
[7]काज ण कार ण[7] ससहर टालिउ ॥ [२] ध्रु ॥

केहो[8] केहो तोहोरे विरुआ[9] बोलइ ।
विदुजन[10] लोअ तोरेँ [11]कण्ठ न मेलइ[11] ॥ [३] ध्रु ॥

काह्नु [12]गाइ तु[12] कामचण्डाली ।
डोम्बीत आगलि नाहि च्छिनाली[13] ॥ [४] ध्रु ॥

1. 'dsug from the root 'dsags pa 'prick or stick into'. 2. हेलें 'हेलया, with ease ; 'bad med 'without care'. 3. लीलें 'लीलया' to be read for H. लीढ़ें because Tib. has the reading 'rol' which means लीला or क्रीड़ा । 4. भामरी to be compared with modern Bengali बाबरि 'long flowing hair' ; both भामरी and बाबरि are derived from a deśī word of which Sanskrit form is recorded in *Uṇādikośa* as बर्वरीक 'curly hair' ; Cf. र्ष्पृतृर्ना द्वे रुक् चाभ्यासस्य [४५९] बर्वरीकः कुटिलकेशः । 5. अन्ते from Sanskrit अन्तर here means as exterior or situated outside, Cf. Pāṇini अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः [1. 1. 36] ; Tib. renders it as mtha' 'end' and the commentary explains as बाह्ये । 6..6. H.

त्रीणि भुवनानि मया बाधितानि हेलया ।
अहम् [अस्मि] सुप्तो महासुखलीलया ॥१॥

कीदृशी हे डोम्बि तव बर्बरीकावलिः ।
बहिः कुलीनजनो मध्ये कापालिकः ॥

त्वया रे डोम्बि सकलं नाशितं ।
कार्यं न कारणं शशधरो मारितः ॥२॥

कश्चित् कश्चित् त्वां विरूपां वदति ।
विद्वज्जनलोकस्तव कण्ठं न जहाति ॥३॥

कृष्णो गायति त्वां कामं चण्डालि ।
डोम्बि त्वदग्रा नास्ति छिण्णाणी [=पुंश्चली] ॥४॥

[१] तमेवार्थं परमार्थाय संवृतिसत्यार्थावगमे कृष्णाचार्यपादाः डोम्बीसन्ध्यया प्रतिपादयन्ति । तिणीत्यादि । मया कृष्णाचार्येण वज्रवनिताभिष्वंगात् त्रिभुवनं कायवाक्चित्तं । तस्य पष्ठ्युत्तरशतप्रकृतिदोषो ऽवहेलया बाधितः । अतएवाहं सुप्तः । लीलेमिति क्रीडया योगनिद्रां गतः । नैरात्मधर्मावगमात् ॥

बिटालिउ । 7..7. bya ba byed pa 'कार्यकरणाय' । 8. H. केहे । 9. ṅan pār 'bad, wicked. कुटिला' । 10. rigs ldan skye bo 'कुलिण जण ∠ कुलीन जन' । 11..11. Compare *Avadhī* idom : मेली कंठ सुमन कै माला । पठवा पुनि बल देइ बिसाला ॥ *Rāmacaritamānasa of Tulsīdāsa*. H. मेलई । 12...12. H. गाहइ । 13. छिनाली or छिनाल is a very vulgar abusing term, used in Hindi as well as in Bengali generally by local people. Hemcandra notes छिण्णा छिण्णाली as well छिण्णालिआ means पुंश्चली 'harlot' and छिण्णाल means जार (Hindi यार) 'lover' [*Deśīnamamāla* 3. 27]. Compare *Mṛcchakatika* [after 2. 13] छिण्णालिआपुत्तम । 14. H. परिशुद्धावधूतिका ; yoṅs su ma dag pa..अपरिशुद्धा० । 15. It is

[१] ध्रुवपदेन अपरिशुद्धावधूतिकामुपगमयति । कइसनीत्यादि । भर्भरिआलिका असदारोपेण मा डोम्बिनि अपरिशुद्धावधूतिका[14] किं कृत्वा त्वया [15]कौ शरीरे लीनं[15] यत् प्रभास्वरं तद्[16] अज्ञानरसेन अन्ते बाह्ये कृतं। [17]कं संवृतिबोधिचित्तं पालयतीति[17] कृत्वा कापालिकश्चित्तवज्र आधानं कृतमिति ॥

[२] विशिष्य पदान्तरेण तामेवोपरागयति। तँइ लो इत्यादि। तया डोम्बिन्याऽपरिशुद्धावधूतिकया देवासुरमनुष्यादि त्रैधातुकं सकलं मिथ्याज्ञानेन टालितमिति नाशितं। अत एव शशहरं संवृतिबोधिचित्तं प्रभास्वरहेतुभूतं। असंप्रदाययोगिन्या टालितमिति विनष्टीकृतं। तथा च चर्यापादाः—

खाल्त पड़िलेँ कापुर नाशये[18] इत्यादि ॥

[३] तृतीयपदेन डोम्बीस्वरूपमाह । केहो इत्यादि । ये ऽपि स्वरूपानभिज्ञाः सहजानन्दपरिशुद्धितया त्वां डोम्बीं न जानन्ति तेऽपि कर्मवशितां[19] प्राप्य संसारदुःखानुभवात् तव विरुद्धं वदन्ति। ये ते प्रादेशिका योगीन्द्राः सम्यग्वज्राब्जसंयोगाक्षरसुखतया त्वां प्रजानन्ति तेऽपि कंठे संभोगचक्रे अहर्निशं न परित्यजन्तीति। तथा च आगमः—

कक्कोलप्रियबोलमेलकतया ऽऽनन्दस्फुरत्कुन्दुराः
सद्यः शोधितशालिलालितकराः[20] कालिञ्जराश्चक्रिणः।
भ्रस्यद्दिव्यसरोजपात्रमदनव्यालुप्तदन्तच्छदाः
प्रेतावासनिवासनित्यरसिकाः केचित् क्वचिद् योगिनः ॥

[४] चतुर्थपदेन योगिन्यानुशंसामाह । काहेत्यादि । ईदृशी कर्मस्थसाधनोपायचण्डाली कृष्णाचार्यैः परं गीयते नान्यैः। डोम्बीव्यतिरेकात् नान्या छिन्ननासिका नागरिका वा विद्यते। यस्मात् सत्त्वभेदं प्राप्य भेदाधिष्ठानं विधत्ते। तथा च ज्ञानसंबोधौ—

चित्तमेव महाबीजं भवनिर्वाणयोरपि।
संवृत्तौ संवृतिं याति निर्वाणे निःस्वभावताम् ॥०॥१८॥

[अष्टादश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

the derivation of the word कुलीन। 16, H. यद्; de rnams 'तद्'। 17..17. It is the derivation of the word कापालिक। 18. quoted also in the commentary of the *Caryā* No. 8; page 28. 19. H. कर्मवसितां। 20. Stands for ॰सलिलक्षालित॰; chu yis...'khrud.

॥११॥

[राग भैरवी कृष्णपादानाम् ।]

भवनिर्वाणे पड़ह-मादला[1] ।
मण-पवण बेणि करण्ड[2] - कसाला[3] ॥[4] [१] ॥

जअ जअ [5]दुन्दुभि साद[5] उछलिला ।
काह्नु डोम्बीविवाहे चलिला ॥ ध्रुवपद ॥

डोम्बी विवाहिआ अहारिउ जाम[6] ।
जउतुके किअ आणुतु धाम[7] ॥ [२] ॥

अहणिसि[8] सुरअ-पसङ्गे जाअ ।
जोइणि-जाले रअणि[9] पोहाअ ॥ [३] ॥

डोम्बीएर सङ्गे जो जोइ रत्तो ।
खणह न छाड़अ[10] सहज उन्मत्तो ॥ [४] ॥

1. मादल ∠ मर्द्दल 'a drum' ; rṅa bo che 'a large drum announcing fame, यशोभेरी, डिंडम' । 2. करण्ड is here an instrument ; see note 4. 3. कसाला from prakrit कंसाला ∠ कांस्यताला is an instrument made of bell metal. 4. पड़ह 'पटह', मादला 'मर्द्दल', करण्ड and कसाला 'कांस्यताला' are the instruments according to the commentary as it says :— भवनिर्वाणं मनःपवनादिविकल्पं....पटहादिर्मार्डमुत्प्रेक्ष्य । 5...5. mkha lam chen sgra 'आकाशमार्गे महाशब्दः' । 6. जाम ∠ जन्म, com. उत्पादादिदोषाः ; skyar [? skyed]. 7. choṅ [? chos] com. अनुत्तरधर्म H. अहिणिसि ; ñin mtshan 'अहर्निशं, days and night'. 9. H. रएणि । 10. 'dor 'abandon'.

भवनिर्वाणे पटहमर्दलौ ।
मनःपवनौ द्वौ करंडकांस्यतालौ ॥१॥

जय-जय-दुन्दुभिशब्द उच्छलितः ।
कृष्णो डोम्बीविवाहे चलितः ॥०॥

डोम्बीं विवाह्य आहृतं जन्म ।
यौतकीकृतो ऽनुत्तरो धर्मः अनुत्तरं धाम वा ॥२॥

अहर्निशं सुरतप्रसङ्गे याति ।
योगिनीजाले रजनिः [भवति] प्रभाता ॥३॥

डोम्ब्याः संगे यो योगी रक्तः ।
क्षणमपि न त्यजति सहजोन्मत्तः ॥४॥

[१] तमेवार्थं दृढीकरणाय कृष्णाचार्यचरणैश्चर्यान्तरमभिहितम् । भवनिर्वाणे इत्यादि । भवनिर्वाणं मनःपवनादिविकल्पं पूर्वोक्तं क्रमेण परिशोध्यं तं पटहादिर्मादं उत्प्रेक्ष्य महासुखसंगं गृहीत्वा ॥

[ध्रु] डोम्बीति सैव शुक्रनाडिका ऽपरिशुद्धावधूतिका [11]तस्या [वि]वाहावमङ्गार्थं[11] यदा कृष्णाचार्यपादाः प्रचलिताः तदा जयजयध्वनिपुष्पवृष्टिदुन्दुभिशब्दादिकं आकाशे निमित्तं प्रादुर्भूतम्[12] इति ।

[२] द्वितीयपदेन डोम्बीविवाहफलमाह । डोम्बीत्यादि । सैव डोम्बी वायुरूपा तस्या गमनद्वारस्य विवाहमिति भङ्गं कृत्वा, जय[?जाम]मिति उत्पादादिदोषा नाशिताः । अतएव यौतकेन[13] अक्लेशेन [14]अनुत्तरधर्मं साक्षात्कृतं[14] मया कृष्णाचार्येणेति ॥

11...11. 'dsag प्रवाह । H. तस्या[:]वाहावमङ्गार्थम् । 12. H. प्रभूतम् ; rab tu byuṅ bar gyur 'प्रादुर्भूतम्' । 13. H. जौतकेन । 14...14. Stands for अनुत्तरधर्मः साक्षात्कृतः ।

[३] तृतीयपदेन योगिनीप्रभावमाह। अहर्निशीत्यादि। एतया ज्ञानमुद्रया सह यस्य योगीन्द्रस्य अहर्निशं सुरताभिष्वङ्गो भवति तस्य योगीन्द्रस्य योगिनीप्रसादेनेति तस्य ज्ञानरश्मिना रअणी[15]त्यादि क्लेशान्धकारं पलायते। तथा च आगमः—

आत्मन्येव लयं गते भगवति प्राणाधिके स्वामिनि
श्वासोच्छ्वासगणे गते प्रशमिते जीवानिले यंत्रिते।
यो ज्योतिःप्रसरः प्रभास्वरतरो योगीश्वराणामसौ
स्वांगादेव विनिर्गतो हततमास्त्रैलोक्यमाक्रामति॥

[४] चतुर्थपदेन योगिनीप्रसादाद् योगीन्द्रस्य चर्यामाहुः। डोम्बीत्यादि। डोम्बी सैव प्रकृतिप्रभास्वरपरिशुद्धावधूतिका ज्ञानमुद्रा। तस्याः सुरताभिष्वङ्गे ये ये योगिनो रताः ते ते तां ज्ञानमुद्रां महासुखानन्दाधारत्वात् क्षणमपि न परित्यजन्तीति। तथा च सरहपादाः—

सर्वाभावं गतवति मनस्यन्दीत्यादि॥०॥१९॥

[एकोनविंश्या चर्यागीत्या टीका॥]

15. रएणी।

॥२०॥

[राग पटमञ्जरी कुक्कुरीपादानाम् ।]

हाँउ निरासी[1] खमण भतारे[2] ।
मोहोर बिगोआ[3] कहण न जाइ ॥ [१] ॥

फिटलेसि[4] गो माए अन्तउड़ि[5] चाहि ।
[6]जा एथु[6] चाहाम[7] सो एथु नाहि ॥ ध्रुवपद ॥

पहिल विआण[8] मोर [9]वासन-पूड़ा[9] ।
नाड़ि विआरन्ते सेव बापूड़ा[10] ॥२॥

जा ण[अ]जौवण[11] मोर भइलेसि पूरा ।[12]
मूल निखणि[12] [13]बाप संघारा।[13] ॥३॥

भणथि कुक्कुरीपा ए भव थिरा ।
जो एथु बूझइ[14] सो एथु बीरा ॥४॥

1. निरासी ∠ निराशिष् ; आशिष् has been rendered in Tib. as chags 'काम, तृष्णा, आसक्ति' ; Cf. निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः । *Gitā* 4. 21 जगच्छरण्यस्य निराशिषः सतः किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभिः । *Kumārasambhava of Kālidāsa* 5. 76 2. Here खमण [related with both खमनस् 'sky-minded, as well as श्रमण 'ascetic'] 'mind-vacuity or mind without illusion' is held as भतारे < भर्तृ 'the husband of *nairātmā*'. The expression is to be compared with the expression खसम of Kabīr, which has two meanings viz. ; खसम 'skylike i. e. void and खसम i. e. husband'. भतारे was evidently read as भतारेइ and that would rhyme with जाइ of the second line. 3. बिगोआ ≤ Prakrit विगोव < Sanskrit विकोप 'passion, anger' stands here for प्रणयकोप

अहं निराशीः खमनो भर्ता ।
मम विगोगः कथयितुं न शक्यं ॥१॥

तं अरे मातर् अन्तःकुटीं दृष्ट्वा ।
यमत्र पश्यामि सो ऽत्र नास्ति ॥०॥

प्रथमं विजातो (विजाता) मम वासनापुटः (वासना प्लुष्टा वा)
नाडीविचारतः स एव [=सोऽपि] वराकः ॥२॥

यत् नवयौवनं मम बभूव पूर्णं ।
मूलं निखन्य पिता हतः ॥३॥

वदति कुक्कुरीपाद एष भवः स्थिरः ।
योऽत्र बुध्यति सोऽत्र वीरः ॥४॥

'coquettish anger' ; Tib. ñams myoṅ 'चित्तवेदन' and the commentary विशिष्टसंयोगाक्षरसुखानुभव render only figurative sense of the word विगोआ । 4. H. फेटलिउ ; the commentary gives *pratīka* as फिटलेस्वि॰ and explains it as स्फुटमिति...निष्क्रन्तितं ; khyd spaṅs nas[?]. 5. H. अन्त उड़ि । 6...6. जाएथु । 7. H. बाहाम ; Tib. rendering 'bad pa 'move downwards' supports the reading बाहाम < बाहयामि 'row down' but the explanation in the commentary as पश्यामि suggests better reading चाहाम '[I] see'. 8. बिआण 'begetting' ; Cf. नतरु बाँझ भलि बादि बिआनी । राम बिमुख सुततें हित हानी ॥—*Rāmacarita-mānasa of Tulasīdāsa* ; the Tib. rendering rnam śes 'विज्ञान' for बिआण is wrong. 9...9. वासन पुडा has two sences, viz., वासनापुट 'a casket of desire' and वासना प्लुष्टा : 'desires burnt' ; the former sense has been given in the commentary and the latter has been rendered in Tib. translation as—chags gtums 'the desires cut to pieces'. 10. wrongly transliterated in Tib. as पा-पु-टा ; बापुडा 'poor' to be compared with *Avadhī* बापुरो, बापुरा ; Cf. तव प्रताप

[१] प्रज्ञापारमितार्थामृतपानपरिपुष्टा हि कुक्कुरिपादाः तमेवार्थमात्मनि भगवतीनैरात्मा-योगिनीमधिमुच्य वदन्ति। हाँउ निरासी इत्यादि। अहं भगवती नैरात्मा निराशीः[15] आसंगरहिता। खमणेति सर्वशून्यं मनः स्वामी। अस्य सुरताभिव्यक्ते न मम विशिष्टसंयोगाक्षरसुखानुभवः कस्मिन्नपि कथावेद्यो न भवतीति। तथा च सरहपादाः—

को पतिज्जइ कासु कहमि अज्ज कहाइअ आउ।
पियदंसणे हलेण टलेसि संसार फुड़ जाउ ॥[16]

[ध्रु] ध्रुवपदेन तमेवार्थं द्रढयति फिटले इत्यादि[17]। अतएव अन्तमिति पर्यन्तः। महासुखचक्रस्वकुटीं दृष्ट्वा स्फुटमिति विषयादिवृन्दं मया नैरात्मया तस्मिन् समये निष्क्रन्तितं। स्वयमेवात्मानं संबोध्य वदति। भो मातर्नैरात्मे तदिदानीं यं यं विषयारिं पश्याम्यत्र स को ऽपि न विद्यते। सर्वेषां महासुखमयत्वात् ॥

[२] द्वितीयपदेन विचारस्वरूपमाह पहिले इत्यादि। आदौ संवृतिवासनापुटं कायो ऽयं प्रसूतः[18]। अस्य कायस्य नाडी द्वात्रिंशद्देवी तस्य पिण्डीक्रमानुपूर्व्या सद्गुरुवचनप्रमाणतो विचार्यमाणे सति सैव वासना वराकी कथं विद्यते। न विद्यते एव परम् ॥

[३] तृतीयपदेन अभ्यासफलमाह नवयौवनेत्यादि। मूलं संवृतिबोधिचित्तं तस्य निकृतिः मणिमूले मण्यन्तर्गते मया नैरात्मभावकेन कुक्कुरिपादेन कृता। तथा च श्रीहेवज्रे—

तीरद्वयं भवेद् घण्टां [? घण्टा] ॥

स तेन हेतुना विषयमण्डलोपसंहारकृतं नवयौवनमिति। तत्प्रभावाद् द्वात्रिंशल्लक्षणव्यं जनाशीतिमहावज्रधरशरीरसुन्दरो भूतो ऽसि भोः कायवज्र साधु एतत्[14]। स्वयमात्मानं संबोध्य वदतीति ॥

महिमा भगवाना। का बापुरो पिनाक पुराना ॥—*Rāmacaritamānasa of Tulsīdāsa.*
11. gshon mu dar ma 'तरुणयौवन, नवयौवन'। 12. H. जाण..भइलेसि..। 13. निखणि < नि < खन् 'dig out'; H. नखलि; ltuṅ ba 'fallen down'. 13...13. Compare *Dhammapada*: पितरं हन्त्वा 294; 295. 14. H. बुझएँ। 15. H. निरासा। 16. *Sarahapāda: Dohā-Saṃgraha* verse II. H...पत्तिज्जर कसु... कसाइ अ..। पियदंशणे हले ण द्वलेसि ससासं.. ॥ 17. H. फिटलेस्वि॰। 18. H. प्रसूतः [तं]। 19. H. साधुमेतत।

[ज] चतुर्थप्रवेशेन साक्षात्कारित्वमाह भवणीत्यादि। एष संवृतिबोधिचित्तो हि भवः। सिद्धमिति स्थिरं कृत्वा अक्षारबिन्दुं यैः योगीन्द्रैः निरंजनरूपेणावगतं तेऽस्मिन् भवमण्डले निर्वाणादि-निर्द्वन्द्वाद् भीताः। तथा च कृष्णाचार्यपादाः—

जेँ बुज्झिअ विरल सहजखण[20] इत्यादि ॥०॥२०॥

[चिंशत्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

20. *Kāṇhapāda : Dohākoṣa* verse 30.

॥२१॥

[राग वराड़ी भुसुकुपादानाम् ।]

निसि[1] अन्धारी [2]मुसा अचारा[2] ।
अमिअ[3] भखअ मुसा करअ अहारा ॥ [१] ॥

मार रे जोइआ मुसा पवणा ।
[4]जेण [ण] तुटअ[4] अवणा-गवणा ॥ ध्रुवपद ॥

भव-बिन्दारअ मुसा खणअ गाती[5] ।
चञ्चल मुसा कलिआँ[6] नाशक [? नाशअ][7] थाती[8] ॥ [२] ध्रु ॥

काला[9] मुसा[10] [11]उह ण[11] बाण ।
गअणे उठि [12]करअ अमिअ पाण[12] ॥ [३] ध्रु ॥

तब से मुसा [13]उञ्चल पाञ्चल[13] ।
सद्गुरु बोहे करह[14] सो निच्चल ॥ [४] ध्रु ॥

जबें [15]मुसा अचार[15] तुटअ ।
भुसुकु भणअ तबें बान्धन फिटअ ॥ [५] ध्रु ॥

1. H. निसिअ ; mtshan mo 'night'. 2. H. मुसार (?) चारा ; byi ba rgyu byed ciṅ 'the mouse moves about'. 3. अमिअ ∠ अमृत ; Cf. अमिअ मूरिमय चूरन चारू । समन सकल भव रुज परिवारू ॥—*Rāmacaritamānasa of Tulasīdāsa*. 4..4. gaṅ gis...ma bkag na 'येन न प्रतिहन्यते' ; the commentary explains as न त्रुट्यति । 5. The word गाती is current in Hindi in the sense of a particular knot. It is to be derived from गात्रि or गात्रिका । Cf. स्तनमध्यबद्धगात्रिकाग्रन्थि in *Harṣacarita of Bāṇabhaṭṭa* (*the discription of Sarasvatī, Ucchvāsa* I). 'मुसा खणअ

निशा अंधकारवती मूषक आचरति ।
अमृतं भक्षयित्वा मूषकः करोति आहारं ॥१॥

मारय अरे योगिन् मूषकपवनं ।
येन [न] त्रुट्यति [बालस्य] गमनागमनं ॥०॥

भवविदारको मूषकः खनति गर्तिं ।
चंचलमूषक कवलयित्वा नाशकः स्थितेः निक्षेपस्य वा ॥२॥

कालो मूषकस्तस्य न वर्णः ।
गगने उत्थाय करोति अमृतपानं ॥३॥

तदा स मूषक उच्चलप्रचलः ।
सद्गुरुबोधेन कुरु तं निश्चलं ॥४॥

यदा मूषकस्य आचरणं त्रुट्यति ।
भुसुकु वदति तदा बन्धनं नश्यति ॥५॥

गाती' means 'the mouse cuts the knot i. e. birth and death in different states of life figuratively'. Tib. rtsig pa 'भित्ति, wall' ; the commentary ०गति० । 6. कलिआँ = कवलयित्वा, Cf. Tib. za shiṅ 'having eaten' ; 7. 'joms नाशयति' । 8. The word थाती is current in Hindi in the sense of निक्षेप 'deposit' and has been used by Tulasidāsa as well as other authors. Cf. थाती राखि न मागिहु काऊ । बिसरि गयउ मोहि भोर सुभाऊ ॥—*Rāmacaritamānasa*. In Tib. it has been rendered by the word snod rnams 'पात्राणि' most probably in the sense of निक्षेपपात्राणि 'the pots having the deposits in'. 9. H. कला । 10. H. मुषा । 11...11. H. उहण । 12...12. H. चरअ भमण धाण ; the reading 'gro shiṅ yid kyichos 'चरति मनोधर्मम्', in *Aprabhaṃśa* चरअ मणह धाम' can not be justified, first of all on account of the rhyme बाण of the previous line. The commentary explains it

[१] तमेवार्थं मूषकसन्ध्यावचनेन भुसुकुपादाः प्रतिपादयन्ति । निसि[16] अन्धारोत्यादि[17] । मुष्णातीति मूषकः सन्ध्यावचनेन चित्तपवनो बोद्धव्यः । निशि प्रज्ञा कर्माङ्गना वा बोद्धव्या । तस्याः कर्माङ्गनाया विचित्राद्दिक्षणे कायानन्दादिव्यापारद्वारेण कुलिशारविन्दसंयोगे बोधिचित्तामृतास्वादाहारं स एव मूषकः चित्तपवनः स्वयं करोति ॥

[ध्रु] तस्मिन् विरमानन्दक्षणे[18] श्रीगुरुमुखलब्धोपायेन द्रुतं तस्य निःस्वभावीकरणं भवति । तत्कुर्वतो बालयोगिनस्तेन संसारचक्रे यातायातं द्वयाकारं न त्रुट्यति चित्तं च न शोभते । तथा च आगमः—

द्वयाकारं[19] त्यागप्रकटपटुसंवित्तिसुभगे
घनानन्दोत्कीर्णे प्रबलरसपूर्णाम्बरतले ।
स्फुटं[20] नानाकारैरुपचितशमे त्वन्तरगतै-[20]
रिदं[21] तत् त्रैलोक्यं[21] लयमिव गतं भाति मनसि ॥

[२] द्वितीयपदेन मूषकचित्तस्य व्यवहारो ऽनुवर्ण्यते । भवेत्यादि । भवतीति कृत्वा भवं स्वकायं विदारयति प्रकृतिचांचल्यतया [22]स एव चित्तमूषको[22] ऽन्यथाभावं कुरुते । गतीति तिर्यङ्नरकादिदुर्गतिपातं च स्वयमेव उत्पादयति । अतश्चित्तमूषकस्य प्रकृतिदोषमाकलय्य भो योगिन् [गुरु] प्रसादाप्तोपदेशेन तस्य भावारोपणं न करिष्यसीति ॥

[३] तृतीयपदेन तस्य स्वरूपमाह । कालेत्यादि । संवृतिबोधिचित्तेन्दु[23]नाशकत्वेन स एव चित्तमूषकः कालः । तस्य पिण्डग्राहानुभेदे[24] विचारेण भो योगिन् वर्णोपलंभोपदेशो न

as ०मधुपानास्वादं करोति 'tastes the drink of *madhu* 'ambrosia' which suggests a better reading ; viz ; करम अमिअ पाण । 13...13. Cf. आँचड़ पाँचड़ 'restless' in colloquial Bengali. 14. H. करिह । 15...15. H. मुषा एर चा ; the commentary : मूषकस्याचार ; byi ba 'di yi rkaṅ pa 'अस्य मूषककस्य चरणं' । 16. H. निशि । 17. H. आन्धीरी । 18. H. विरमानन्दं दक्षिणे ; ०dga' ba'i skad cig '०विरमानन्दक्षण' । 19. H. द्वयाकारेण violates the metre. 20..20. H. ०शमेता० । 21..21. H. तन्त्रे[र]कं ; de ñid 'jig rten gsum po 'तत् त्रैलोक्यं' । 22...22. H. स एवं चित्तं मूषको० ; de ñid sems kyi byi ba 'स एव चित्त मूषको०' । 23. H. ०चित्तं दु० ; sems kyl zla ba 'चित्तेन्दु' । 24. phuṅ po zla pas dbye bas 'स्कन्धचन्द्रभेदेन' ।

विधत्ते। गणनमिति गुरुसंप्रदायात् महासुखकमलवनं गत्वा पुनरागत्य परमार्थबोधिचित्तमधुपानास्वादं करोति। तथा च परदर्शने भोजनाथः—

कहन्ति गुरु परमार्थेर बाट।
कर्म कुरंग समाधि कपाट॥
कमल बिकसिल कहिह ण जमरा।
कमलमधु पिबिबि धोके न भमरा॥

[४] चतुर्थपदेन वज्रगुरुमाहात्म्यमाह। तब सेत्यादि[25]। चित्तमूषकोऽयं तावदेव मोह्मानोऽगतो भवति। यावत् सद्गुरुवचनयन्त्रसंनिधानं न भवति। भो योगिन् तस्मात् गुरौ प्रणिधानमारभ्यतामिति। तथा च सरहपादाः—

यस्य प्रसादकिरणैरित्यादि॥

[५] पंचमपदेन चित्तमूषकस्य स्वरूपमाह। जबेमित्यादि। यस्मिन् समये सहजानन्द-चित्तमूषकस्याचारः अहमिति प्रत्यारोपयता त्रुट्यति। तस्मिन् समये संसारबन्धनं तस्य स्फिटमिति। तथा च आगमः—

[26]संसारो ऽस्ति न तत्त्वतस्तनुभृतां बन्धस्य [चचैव][27] का
बन्धो यत्र न [यस्य कापि न][28]तथा मुक्तस्य मुक्तक्रिया[29]।
मिथ्यारोपकृतो ऽथ रज्जुभुजगच्छायापिशाचभ्रमो
मा किंचित् त्यज मा गृहाण विलस स्वस्थो[30] यथावस्थितः॥०॥२१॥

[एकविंशं चर्यागीत्यां टीका॥]

25. H. ताब सेo। 26. Tib. rendering is not literal and does not help to correct the readings of Ms. preserved in H. 27. H. चात्रैव। 28. याति काचिद(त)। 29. H. oक्रियः। 30. H. स्वैरमो।

॥२२॥

[राग गुञ्जरी सरहपादानाम् ।]

अपणे रचि रचि भवनिर्वाणा ।
मिछे[1] लोअ बन्धावए अपणा ॥ [१] ॥

अम्हे[2] ण जाणहु अचिन्त जोइ ।
जाम मरण भव कइसन होइ ॥ ध्रुवपद ॥

जइसो जाम मरण वि तइसो ।
जीवन्ते मइलेँ[3] नाहि विशेसो ॥२॥

[4]जा एथु[4] जाम मरणे
सो करउ रस रसानेरे कङ्खा[5] ॥[6] ३॥

जे सचराचर तिअस[7] भमन्ति ।[8]
ते अजरामर किम्पि न होन्ति ॥[8] ४ ॥

जामे काम कि कामे जाम ।
सरह भणति अचिन्त [9]सो धाम[9] ॥५॥

1. मिछेँ = मिथ्यैव ; log ltas 'मिथ्या दृष्ट्या' । 2. H. अम्मे ; bdag gis 'आत्मना, मया' । 3. H. मअलेँ । 4..4. H. जाएथु to be read as जा एथु =यः अत्र ; Cf. Tib. gaṅ 'dir. 5. H. करबा । 6. de byed gser 'gyur bcud len sgrub bar byed 'he may practice the alchemy of changing into gold' is not literal. 7. तिअस ∠ त्रिदश 'having three states viz. ; बाल्य 'childhood', कौमार 'tender age' and यौवन 'youth' i. e. a god. 8. de rnams 'ga daṅ bar cis mi 'gyur 'ते जराग्रस्ता, केन न भवन्ति' is just contrary to ते अजरामर किंपि न होन्ति 'ते

आत्मना रचयित्वा रचयित्वा भवनिर्वाणे।
मिथ्या लोको बध्नाति आत्मानं ॥१॥

वयं न जानामो ऽचिन्त्ययोगिनः।
जन्ममरणभवः कीदृशो भवति ॥

यादृशं जन्म मरणमपि तादृशं।
जीवति मृते नास्ति विशेषः ॥२॥

यो ऽत्र जन्मनि मरणे विशङ्कः।
स करोतु रसरसायनयोः कांक्षां ॥३॥

ये सचराचरत्रिदशे भ्रमन्ति।
ते ऽजरामराः किमपि न भवन्ति ॥४॥

जन्मना कर्म किं कर्मणा जन्म।
सरहो वदति अचिन्त्यं तद्धाम स धर्मो वा ॥५॥

[१] तमेवार्थं सर्वधर्माधिगमेन सरहपादः प्रतिपादयति। अपणेत्यादि। अनाद्यविद्या-वासनादोषेण भवनिर्वाणकल्पारोपणं चरित्वा लोको ऽयं भ्रान्त्या स्वयमेव भवबन्धनबद्धो भवतीति ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन स्वज्ञानं द्रढयन्ति। अम्हे इत्यादि। सिद्धाचार्यसरहपादा एवं वदन्ति। गुरुचरणरेणुप्रसादात् भावस्वरूपपरिज्ञानेन अचिन्त्या योगिनो वयं। अतएव उत्पादादि-भंगं कीदृशं भवतीति न जानामः। तथा एकश्लोका भगवती—

उत्पादस्थितिभंगदोषरहिताम् इत्यादि ॥

अजरामराः कथमपि न भवन्ति'। ९...९. सो धाम has two meanings, viz. तत् धाम 'that abode and स धर्मः 'that religion'; the latter sense has been rendered in Tib. as—de chos.

[२] द्वितीयपदेन उत्पादस्वरूपमाहुः । जइसो इत्यादि । सर्वस्य[10] नैरात्म्यावगमेन कस्योत्पादो विद्यते । भो योगीन्द्राः [इति] स्वयमेवात्मानं संबोध्य वदन्ति । यस्योत्पादो नास्ति तस्य भंगोऽपि न दृश्यते । तथा च अद्वयसिद्धौ—

यस्य स्वभावो नोत्पत्तिर्विनाशो नैव दृश्यते ।
तज्ज्ञानमद्वयं नाम सर्वं संकल्पवर्जितम् ॥

अतएव जीवतः पुरुषस्य मृतेन सह[11] भेदोपलंभो नास्तीति । तथा च सूतके

सुप्तप्रबुद्धे तु न चान्यभेदः ।
'कल्पयेत् स्वप्नफलाभिलाषी ॥

[३] तृतीयपदेन स्वयमेवानुशंसामाहुः । यस्मिन् मरणादिभयं वा विद्यते सोऽपि[12] योगी रसायने विविधादिकल्पप्रयोगं करोति [? करोतु] । वयं पुनः मरणादिभये निःशंक-निर्विकल्परूपाः ॥

[४] चतुर्थपदेन पुनरस्यानुशंसामाहुः । ये इत्यादि । ये ये बाल्ययोगिनः जंबूद्वीप-महास्थाने सचराचरे भ्रमन्ति अथवा मन्त्रौषध्यादिशक्त्या त्रिदशं देवालयं गच्छन्ति ते ऽपि गुरुमार्गालब्धत्वादमरत्वं न प्राप्नुवन्ति ॥

[५] पञ्चमपदेन वर्त्ममाहात्म्यमाहुः । जामेत्यादि । कर्तृकर्मविहीनस्य योगीन्द्रस्य जन्मना कर्म किं भवति कर्मणा वा उत्पादश्च । अतएव सरहपादाः स्वाभिप्रायं वदन्ति । परमार्थविद् योगिनो ऽचिन्त्या हि ॥०॥२२॥

[द्वाविंशर्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

10. H. सर्वस्य । 11..11. H. जीव(वि)ता पुरुषेण सम्भवाहवेन सह ; skyes bu gson po daṅ śi ba dag la 'जीविते च मृते च पुरुष' । 12. सोऽपि stands for स एव ।

॥२३॥

[राग बड़ारी भुसुकुपादानाम्][8]

जइ तुम्हे भुसुकु अहेरि[1] जाइबें मारिहसि पञ्चजणा
नलिणीवन[2] पइसन्ते होहिसि एकुमणा ॥ [१] ॥

[3]जीवन्ते भेला विहणि[3] [4]मएल रअणिहि[4] ।
[ग]हणविणु माँसे भुसुकु पद्मवन पइसहिलि[5] ॥ ध्रुवपद ॥

माआजाल [6]पसरिउ रे[6] बाँधेलि माआहरिणी ।
सद्गुरुबोहेँ बुझिरे कासु कहिनि ॥[7] [२] ध्रु ॥

1. H. अहेइ ; rṅon 'to hunt'. 2. H. नलणीवन ; pad ma'i tshal. 3...3. gson po gsod par ma byed 'जीवन्तं मा जहि'। 4..4. śi ba'i ro ni ma blaṅ cig 'मृतस्य शवं मा गृहाण' H. णअणि। 5. śa ni med par bhu su ku pa khyim du 'jug ma byed 'मांसेन विना भुसुकुपाद गृहं मा प्रविश'। 6...6. H पसरि ऊरे। 7. gtam 'कथा' H. कहिनि। 8. Only these first six lines of the Caryā has been preserved in original. The last four lines and the Sanskrit commentary which are entirely lost, are given below in Sanskrit translation from the Tibetan version (see Appendix I at the end of the text where Tib. version is given in Roman script).

यदा त्वं भुसुको आखेटकं गमिष्यसि मारयिष्यसि पंचजनान् ।
नलिनीवनं प्रविशन् भविष्यसि एकमनाः ॥१॥

जीवति जातः अमातो मृते रजनिः ।
ग्रहणं विना मांसस्य भुसुकुः पद्मवनं प्रविष्टः ॥०॥

मायाजालं प्रसार्य अरे बद्धा माया हरिणी ।
सद्गुरुबोधेन बुद्धा [कस्मिन्] कस्य कथा ॥२॥

[काय आत्मपात्रं माता पृथिवी जलम् अग्निश्च भोजनम् ।
कालाकालोभयम् आलंब्य पवनमार्गे योगप्रमाणास्त्रेण चालय ॥३॥

जालशृंखलारज्जूनामभावे हरिणो द्रुतं पलायितः ।
उत्प्लुत्योत्प्लुत्य द्रवन् गगनमध्ये ऽस्तमितः भुसुकुपादरजनी प्रभाता भवति ॥४॥

तमेवार्थं सहजानन्दप्रेरितहृदयः सिद्धाचार्यो भुसुकुपादो हरिणसंध्या[भाषया] विभावयति । जइ तुम्हे इत्यादि । हे भुसुकु ! त्वं यदि । कायपवनो हरिणकायपवनस्वभावः अहेरि—इति निःस्वभावकरणस्य उपायविधीन् [उद्दिश्य] चारिकाकृत्यं । तदा पंचसु विषयेषु स्कन्धे भूतेषु, पृथिवीधातुचक्षुरिन्द्रियादिषु पंचजनसमूहक्रमेण घातो हि निःस्वभाव-कृत्यादिः करणीयः । पश्चाद् वज्रजापेन हूँ तदृष्टिं निरुध्य सम्यक्कुलिशाब्जसंयोगं गुरुप्रसादात् महासुखकमलनलिनीवनं प्रविशति । होहिसि एकुमणा इति विकल्पविरहः । [इति] आत्मनात्मानं संबोधयति ॥

ध्रु । तदर्थं ध्रुवपदेन दृढयितुमालंबनशुद्धिमाह । जीवन्ते इत्यादि । प्रविशति श्वासे जीव 'औं' इत्यक्षरं दिवाज्ञानं चत्वारिंशत्स्वभावयुक्तं । निर्गते श्वासे मृतः शवो 'हूं' इत्यक्षरं रात्रिज्ञानं त्रयस्त्रिंशत्स्वभावयुक्तं । तिष्ठतः श्वासस्य मूलम् 'आ' इत्यक्षरं सप्तस्वभावयुक्तं । तथा वज्रपाणिर् अपि—

ओङ्कारेणाविशत्सत्त्वा सुखकामवरेप्सितः ।
हूंकारेणोत्सृजत्सत्त्वा आकाराक्षरमास्थिताः ॥

तथा दर्शनं रात्रिभागेनेत्याद्यतिरेक उक्तः। मुख्यप्राणादिज्ञानं मध्यमायां प्रवेश्य तत्पश्चात् मांसमिति संध्याभाषया विरमानन्दं स्वाधिष्ठानस्वभावं चतुर्थानन्देन न त्यक्त्वा हे भुसुकपाद महासुखगृहं न प्रवेष्टव्यं। तथा पंचक्रमे ऽपि—

नास्ति रात्रौ न संध्यायां दिवापि च न विद्यते।

इत्याद्याह। तथैव च सरहपादैर् अपि—

अस्तं यातीन्द्रियं यत्र स्वभावे न च तिष्ठति।

भो तं सहजमानन्दं गुरुचरणेषु पृच्छ॥

२। द्वितीयपदेन मार्गोपायमाह। माआजाल इत्यादि। मायेति कर्माङ्गं कल्पयितव्यं। विचित्रादिक्षणलब्धमानन्दसंदोहकायं जालत्वेनारोप्य। तेन कायस्य हरिणं बद्ध्वा गुरुचरण-प्रसादात् तस्य स्वभावमध्ये प्रवेशः कर्तव्यः। तदर्थं तत्र आनन्दसंवेदनस्वभावाधिगमस्तदा कश्चिदपि न निर्वक्तुं शक्यं। तथा च सरहपादैर् अपि—

आनन्देन प्रीताः लोकाः।

इत्यादि प्रोक्तं॥

३। तृतीयपदेन भावनाविशेषमाह। कायः [आत्म-] पात्रमित्यादि। कायो हि आत्मनः पात्रं चतुष्टयं भवति। ततो जातानि पंचमहाभूतानि भोक्तव्यवस्तूनि। तत्र कालाकालौ तु चन्द्रसूर्यौ तृतीयामवधूत्यां वायोः चतुर्थानन्देन सर्वविघाताय। खानपानं निःस्वभावं करणीयं। तथा च श्रीकालचक्रे ऽपि

यत् शुक्रबिन्दुधारणपतने दिवारात्रि इत्याद्याहुः॥

४। चतुर्थपदेन फलसंपत्तिमाह। जालश्रृंखलेत्यादि। तत्र महासुखं परमानन्द-जालं संध्याभाषया कायानन्दो विकल्पयितव्यं। श्रृंखलेति संध्याभाषया वागानन्दो विकल्पयितव्यः। रज्जुरिति चित्तानन्दो विकल्पयितव्यः। तत्सर्वं रूपादिकमपि शून्यं। द्रुतमिति। प्रभास्वरपतनं। तदेव वायुस्वभावः कायहरिणः। पलायित इति। निःस्वभावभूतः सर्वदाभ्यस्तयोगी गगनप्रभास्वरे विलीयते। तदर्थं भुसुकपादैः रजनीति अविद्यान्धकारः दूरित इति पलायित इत्यस्यार्थः। तथा च आगमाद् अपि

आत्मा तथैव लीनो भगवान् जीविताधिपः॥

इत्यादिवचनम्॥०॥२३॥]

[त्रयोविंशत्यां चर्यागीत्यां टीका॥]

॥२४॥[1]

[राग इन्द्रताल[2] कृष्णाचार्यपादानाम् ।

पूर्णचन्द्र उदयति यदा ।
चित्तराजो विमलो भवति तदा ॥१॥

मोहमलं छिन्नं गुरूपदेशेन ।
विषयेन्द्रियं गगनमुपेतं ॥ ध्रु ॥

खसमबीजं यत् खसमं याति ।
आत्मवृक्षस् त्रिधातुषु वितनोति च्छायां ॥२॥

यथा उदिते सूर्ये रात्रिर्व्यपयाति ।
(तथा) भवसमुद्रमोहरजो दूरीभवति ॥३॥

राजहंसो यथा जलं विभिनक्ति ।
भवं भुङ्क्ष्व [तथा] इति कथयति कृष्णपादः ॥४॥

1. This *gīti* with its Sanskrit commentary lost due to a lacuna in the Ms. is given below in Sanskrit retranslation from Tib. version appended in Roman Transliteration at the end of the work. The first two lines are found in original for they are quoted in *Sekoddeśa-ṭīkā* (G. O. S. P. 48)

पुण्णिम चन्दा उइअउ जव्वेँ ।
चिअराअ निमिलिअ [? निमलअ] तव्वें ॥

2. The name of the *rāga* is given as dba' bor' ta la [? dbaṅ poi ta la=इन्द्रताल] ।

१। तमेवार्थं महासुखराजः सर्वधर्मालम्बनरसः स कृष्णाचार्यः पुनरपि विभावयति। पूर्णचन्द्र इत्यादि। गुरुप्रसादात् यदा षोडशकलं बोधिचित्तचन्द्रमण्डलमुदेति तदा योगीश्वरस्य चित्तराजो ऽत्यन्तं विमलो भवति ॥

ध्रु। ध्रुवपदेन तमेवार्थं द्रढयति। छिन्नमित्यादि। मतिमतो गुरूपदेशेन मोहादिकमावरणं परायते। विषयेन्द्रियादिकं गगनं प्रभास्वरं प्रविशति। तथा च **सरहपादाः** अप्याहुः—

युगपदुदिताय नम इत्यादि ॥

२। द्वितीयपदेन धर्मबीजानुभावमाह। खसमबीजमित्यादि। गगनतुल्यं बीजं प्रभास्वरस्वभावं चित्तजं। तस्य स्वाभाविकप्रकाशः प्रभास्वर आत्मवृक्षच्छाया योगीश्वरज्ञानरश्मिस् त्रिधातून् व्याप्नोति ॥

३। तृतीयपदेन तस्य विशेषलक्षणमाह। रात्रिर्व्यपगता—इत्यादि। यथा सूर्ये उदिते रात्रेरन्धकारो व्यपगच्छति तथा सद्गुरुचरणरजोराशिं प्रणम्य जातप्रविवेक[3] दर्शनस्वभावेन प्रसादेन भवसमुद्रे ज्ञानस्य रागद्वेषादिकमावरणं दूरं पलायत इत्युपदेशः ॥

४। चतुर्थपदेन योगीश्वरस्य चर्यामाह। राजहंस इत्यादि। यथा बही राजहंसो नीरक्षीरयोर्मिश्रं नीरं विविच्य क्षीरं पिबति। कृष्णाचार्यो योगिवरो भवस्वभावान्तः प्रविश्य [आह] भवं भुङ्क्ष्व भवोपादानं मा कार्षीः। तथोक्तं **बोधिपादैर्** अपि—

न भवोऽस्ति न निर्वाणं यथाभूतविचारतः। इति ॥०॥२४॥

चतुर्विंश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

3. Lit. पृथक् पृथक्।

॥२५॥[1]

[गीतिस् तन्त्रीपादानाम् ।

धर्मोदयः पादाधिष्ठानं वज्रपदं नादः ।
पंचक्रमं वयित्वा तंत्रिणः पटो विमलः ॥१॥

अहमेव तंत्री स्वयमेव तानं ।
वितानं[च] स्वयमज्ञातलक्षणं ॥ ध्रु ॥

सार्धत्रिहस्तं गृहे वेममुक्तं त्रिवृतं ।
गगनं पूर्णं स हि तन्त्रवयनं ॥२॥

अनाहतो वेमवरशब्दो हि गुरूपदेशेनाविरहितं ।
द्वे स्थिती छित्वा सूत्राणि व्यावृत्य दृढं प्रसारितानि ॥३॥

मणि गतः शून्यतया लक्षणशून्यतासारं ।
वयन[जाल] रसस्तंत्रो मोहजालमुक्तः ॥४॥

1. The *Caryā* and the Sanskrit commentary (save the last two verses) are lost which are put here in Sanskrit retranslation from Tib. version appended at the end of this work.

१। सर्वधर्मनिपुणस्तमेव सत्त्वानामर्थाय तन्त्रीपादा आहुः। धर्म इत्यादि। धर्मोदयः सन्ध्याभाषया प्रज्ञाधर्मोदयः। पादाधिष्ठानमिति चतुर्णां पादानां चतुर्णामानन्दानामाश्रयः। तथा च द्विकल्पे—

अवर्णौ यत् करोति चतुर्देवीत्यादि।

पुनरपि सदर्थवेदनेन सम्यग्यथाभूतभावस्य धर्मस्य उदयस्थानं यद्भवति स एव धर्मोदय इति। वज्रमिति योगीश्वरस्य कार्यकारकभावात् तस्य स्थानस्य तद् वचनं योगः। तथा च सरहपादाः— वज्रपतनाद् भावना। पद्ममेव वज्रम्। कार्यकारणाभ्यां मुद्रांकनं। अयमेव महासुखराज इति। तत्र प्रज्ञाकमले आदर्शतुल्यादिकं ज्ञानपंचकं संवृत्यात्मकं बोधिचित्तं शून्यताकरुणास्वभावं [भवति] गुरुप्रसादात्। विमलवस्त्रमिति स्वयं प्रभास्वरेण परिशोधनमिति। तथा च द्विकल्पे—

संवृतिः सर्वसमा सदर्थसुखरूपमिति॥

ध्रु। ध्रुवपदेन सम्यगवबोधं दृढयति। अहमेव तन्त्रीत्यादि। वस्तुत उपायात्मकस्तंत्रीपादः। तानवितानमिति। यस्मात् संवृतिसदर्थभेदालंबनेन लक्षणं न ज्ञातमिति। तथा च—

ग्राह्यग्राहकाभावेन यत्र चित्तं न जायते।
चित्तं न जायते यत्र तदेव परमं पदं॥

२। द्वितीयपदेनाश्रयाश्रयिणावाह। सार्धत्रिहस्तमित्यादि। निजकायः समापत्तिगृहे विमुक्तः। तत्र तृतीयानन्दो जातः। गगनं पूर्णमिति परिशुद्धप्रभास्वरेण परितो योगेन पृथक्पृथग्दर्शनवदात्मस्थितिः। तथा च द्विकल्पे—

कायेन रहितं चित्तमन्यत्र द्रष्टव्यं नास्ति॥

[३] [तृतीयपदेन प्र]तीतिसामग्रीमाह। अनहा इत्यादि। वेमकटरणेति [?][2] संध्यया प्राणापानं प्रज्ञोपायात्मकं वातद्वयं अनाहतं परिकल्प्याप्रतिमानकमिति। सहजप्रतिच्छन्दकं तदेव संवृतिबोधिचित्तं सद्गुरुवाक्य[ा]विहीनेन[3]। वेणतीति[?][4] तस्य भावाभावग्रहं तोडयित्वा कमलकुलिशसंयोग दृढमभेद्यं कृतमस्माभिरिति॥

---

2. thags bzaṅs 'good loom, वेमवर'।

3. bla ma dam pa'i gsuṅs gis bsgrub par bya 'सद्गुरूपदेशसिद्ध'।

4. gnas gñis 'द्वे स्थिती'; correct as वेणीति।

[४] चतुर्थपदेन योगिन्यनुशंसामाह । मठामनीत्यादि[?][5] । सर्वधर्मप्रकृति-प्रभास्वरावगमात् युवतिजनप्रसंगे सैव प्रकृतिपरिशुद्धावधूतिका नैरात्मयोगिनी बइठामनीति[?][6] नित्यरूपा मया तन्त्रीपादेन प्राप्ता । अतएव तत्प्रसादात् मोहाभिष्वंग सूत्रबन्धैर्वियुक्तः सन् । तंत्रीति जातिधर्मान् विहाय व्रजधरो भूतोऽहमस्मि—इति । तथा च सरहपादाः—

स श्रीमान् इत्यादि ॥०॥२५॥

[पंचविंश्यां चर्यागीत्यां टीका ।]

5. nor bus son pa 'मणिना संगमः' ।
6. nor bur gnas 'मणौ स्थानं' ।

॥२६॥

[राग शाबरी[1] शान्तिपादानाम् ।]

तुला धुणि धुणि आँसुरे आँसु ।[2]
आँसु धुणि धुणि णिरवर[3] सेसु ॥ [१] ॥

तउ से हेरुअ[4] ण पाविअइ ।
सान्ति भणइ[5] किण स भाविअइ[5] ॥ ध्रुवपद ॥

तूला धुणि धुणि[6] सुणे अहारिउ[6] ।
पुण लइआ अपणा चटारिउ[7] ॥ [२] ध्रु ॥

[8]बहल बढ[8] दुइ मार[3] न दिशअ ।
शान्ति भणइ बालाग न पइसअ ॥ [३] ध्रु ॥

काज न कारण ज एहु जुगति ।
सअसँवेअण बोलथि सान्ति ॥ [४] ध्रु ॥

---

1. H. शीबरी ; Tib. transcription शा-ब-री । 2. The line means—"Having carded the cotton again and again into threads." तुला has two meanings—(1) तुला 'measure ; (2) तूलं 'cotton'. The former has been rendered in Tib. as 'tshad mas'. धुनि from root धू 'shake' also has two senses here (1) ऊर्णतूलादिप्रशोधन 'to card cotton etc.' (2) विचय 'to analyse, examine (figuratively) ; The Tib. Translator missed former meaning and recorded only the latter which is secondary one. The commentary also does the same thing in both the places. 3. णिरवर < निरपरं having no other, has been rendered in Tib. as thag ma med 'अनवशेष' 'having no remnant' and explained in the commentary as निरवयव 'having

तूलं धूत्वा धूत्वा अंशु[तो] अरे अंशुः ।
अंशु धूत्वा धूत्वा निरवयवः शेषः ॥१॥

तथापि स हेरुको हेतुरूपो वा न प्राप्यते ।
शान्ति र्वदति किं स भाव्यते ॥०॥

तूलं धूत्वा धूत्वा शून्ये आहृतं ।
पुनस् [तं] गृहीत्वा आत्मा अवलीढः ॥२॥

बहलं वृद्धं (=अतिघनं) [तत्र] द्वौ मार्गौ न दृश्येते ।
शान्तिर्वदति [तत्र] बालाग्रं न प्रविशति ॥३॥

कार्यं न कारणं या [एषा] अत्र युक्तिः ।
स्वयंसंवेदनं वदति शान्तिः ॥४॥

[१] ज्ञानानन्दप्रमोदभरस्तिमितहृदयः सिद्धाचार्यो हि शान्तिस्तमेवार्थं जनार्थाय प्रतिपादयति । तुलेत्यादि । प्रकृतिदाषत्वात् तुलनयोग्यत्रैलोक्यं कायवाक्चित्तं । अस्य कम्पाकम्पादिभेदेनावयविनमेकप्रमोणोपपन्नं कृत्वा मयावयवस्य षडंशसाधनः कृतः । स एवावयव-परमाणुपुञ्जस्य परमाणोः षडङ्गताभावेन धूत्वा धूत्वा निवरमिति निरवयवं सूचितं ॥

no part'. 4. हेरुअ ∠ हेरुक has been understood by the Tib. translator as phyir na gzugs =हेतुरूप। The commentator also thinks in the same line and explains the entire *pāda* as तथा..... हेत्वन्तरं न प्राप्यते। 5...5. H. किण समावि अइ; ci shig sgom par byed 'किं भाव्यते'। 6...6. stoṅ pa ñid du sod 'reached to *Sūnyatā* 'vacuty'. 7. 'god par byed 'took away'; चटारिउ to be derived from *Deśi* root चट्ट् 'lick' has been used in the sense of finishing a thing by licking it. Cf. कोससअचट्टिणि *in Karpūramañjarī, after śloka 19 in Act one.* 8..8. बहल वढ ∠ बहलं वृद्धं = अतिसान्द्र 'very much compact'. 9. मार ∠ मार्ग; cf. Tib. lam.

[१] तथा च अहेतुकत्वात् तस्य चित्तस्य हेत्वन्तरं न प्राप्यते। शान्तिपादो वदति भावोपलंभाभावेन किं भाव्यते। तथा च प्रज्ञापरिच्छेदे—

विचारित इत्यादि ॥

[२] द्वितीयपदेन तदेवार्थं दृढयति। तुल[ा]धुनोत्यादि। तद्विचारप्रमाणतोऽप्यवयवादिकं दत्वा। शून्येति प्रभास्वरे चित्तं प्रवेशितं मया। तं प्रभास्वरं गृहीत्वा चटारिउ[10] इति आत्मग्रहभाव्यभावकरूपं बाधितमिति। तथा च द्विकल्पे—

नास्ति भावको न भाव्यो ऽस्तीत्यादि ॥

[३] तृतीयपदेन मार्गस्यानुशंसामाह। बहलेत्यादि। अद्वयत्वादस्मिन् मार्गवरे द्वयाकारं न विद्यते। अतएव शान्तिपादो हि वदति। बालो हि अज्ञो हि अस्मिन् धर्मे न प्रविशति सुदूर एव। अथवा बालवत् रेखासन्धिमात्रमत्र न विद्यते। तथा च नागार्जुनपादाः—

सौशोर्यन्ते कारे इत्यादि ॥

[४] चतुर्थपदेन स्वरूपोपलम्भमाह। काजेत्यादि। सिद्धाचार्यो हि शान्तिः स्वयं कार्यकारणरहितत्वात्। अनुत्तरपदं वदति। एषा हि युक्तिः। प्रमाणोपपन्ना सद्गुरुप्रसादादनुत्तरपदं स्वयं ज्ञायते। तथा च द्विकल्पे—

आत्मना ज्ञायते पुण्याद् गुरुपर्वोपसेवया ॥०॥२६॥

[षड्विंश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

10. H. चटरिव।

॥२७॥

[राग कामोद[1] भुसुकुपादानाम्[2] ।]

अधराति भर कमल विकसिउ ।
बतिस जोइनी तसु अङ्ग उहलसिउ ॥ [१] ॥[3]

चालिअउ[4] ससहर[5] मागे अवधूइ ।
रअण[पभाव][6] हु सहजे कहेइ ॥ ध्रुवपद ॥

चालिअउ ससहर गउ[7] णिवाणे ।
कमलिनि कमल वहइ पणालेँ[8] ॥ [२] ध्रु ॥

विरमानन्द[9] विलक्षण सुध[10] ।
जो एथु बुझइ सो एथु बुध ॥ [३] ध्रु ॥

भुसुकु भणइ मइ बुझिअ मेले ।
सहजानन्द महासुख लीलेँ[11] ॥ [४] ध्रु ॥

1. bdo dpa sbyin pa 'कामद' । 2. gsum pa'i shabs [?]. 3. nam phed chu skyes khaṅs rgyas sum cll gñis । rnal 'byor ya rnams de la yan lag chen ॥ अर्धरात्र्यां कमलमुल्लसितं विकसितं । द्वात्रिंशद् योगिन्यः तस्य महद् अङ्गं ॥ [?] 4. H. चालिउअ is a वर्णविपर्यास for चालिअउ (∠ चाल्यतु); bskyod 'pass on'. 5. H. षषहर । 6. Commentary सद्गुरुवचनतत्त्वरत्न-प्रभावात्; rin chen chig [?]. 7. 'das bar 'अतीत, अतिक्रान्त' । 8. पणाल ∠ प्रणाल 'a hollow stalk of the lotus; a canal'. 9. khyad par dga ba 'विशेषानन्द' । 10. not translated in Tib. 11. H. लोलेँ; rol 'लीला' ।

अर्धरात्र्यां सकलायां कमलं विकसितं।
द्वात्रिंशद्योगिन्यस्तस्यांगानि उल्लसितानि ॥१॥

प्रस्थितः शशधरो मार्गेण अवधूत्याः।
रत्न[प्रभावे]ण सहजं कथयति ॥०॥

प्रस्थितः शशधरो गतो निर्वाणं।
कमलिनी कमलं वहति प्रणालेन ॥२॥

विरमानन्दो विलक्षणः शुद्धः।
यो ऽत्र बुध्यति सो ऽत्र बुद्धः ॥३॥

भुसुकु र्वदति मया बुद्धो मेलने।
सहजानन्दो महासुख लीलया ॥४॥

[१] तमेवार्थं सहजानन्दरसपूर्णो हि भुसुकुसिद्धाचार्यः प्रतिपादयति। अधरातीत्यादि। तत्र सेकपटलोक्तविधानात् अर्धरात्रौ चतुर्थीसंध्यायां प्रज्ञाज्ञानाभिषेकदानसमये वज्रसूर्यरश्मिना कमलं विकसितं मम। तस्मिन् समये द्वात्रिंशद् योगिनीति द्वात्रिंशन्नाड्का बोधिचित्तवहा ललना रसना अवधूती अभेद्याः सूक्ष्मरूपादिका बोद्धव्याः। [ताः] तत्र स्थाने स्रवन्ति। तासां आनन्दादिसंदोहेन अंगोल्लासो[12]ऽभूत् ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन सद्गुरुप्रभावमाह। तस्मिन् काले तेन हेतुना ससहर बोधिचित्तचन्द्रः अवधूतीमार्गेण वज्रशिखरं गतः। सद्गुरुवचनतत्त्वरत्नप्रभावात् स सहजानन्दं कथयति। तथा च सरहपादाः—

चित्ते शशहरम् इत्यादि ॥

[२] द्वितीयपदेन तमेवार्थं वदति। चालिअ इत्यादि। शशहरो हि बोधिचित्तं, अवधूतीमार्गेण यत् प्रचलितं; स एव गुरुसंप्रदायात् वज्रशिखराग्रे निर्वाणं प्रभास्वरं गतं। कमलरसं

12. H. अङ्गोल्लासो।

महासुखरसं अस्यास्तीति कमलिनी। सैव प्रकृतिपरिशुद्धावधूतिका नैरात्मा कमलरसं तमेव बोधिचित्तमहासुखरसेन कायवज्रं प्रीणयित्वा महासुखचक्रोद्देशं वहति। तथा च कृष्णाचार्यपादाः—

पह वहन्ते णिअमण बंधण इत्यादि ॥[13]

[३] तृतीयपदेन तमेवार्थं कथयति। विरमानन्देत्यादि। विलक्षणचतुर्थानन्दशुद्धो ऽयं विरमानन्दः। यस्य योगीन्द्रस्य अवगमो गुरुप्रसादाद् अहर्निशमभूत् स एव भगवान् वज्रधरः द्वात्रिंशल्लक्षणयुक्तो व्यंजनाशीत्यलंकृतः। अनधिगततत्त्वानामत्रावकाशो न स्यादिति। तथा च दवडीपादाः—

गवां यूथन्याय इत्यादि ॥

[४] चतुर्थपदेन स्वबोधं द्रढयति। भुसुकु भणइ इत्यादि। भुसुकुपादो हि वदति। मया भुसुकुपादेन प्रज्ञोपायमेलके सहजानन्दं महासुखं सद्गुरुप्रसादाल्लीलयावगतं ॥०॥२७॥

[सप्तविंशत्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

13. *Kāṇhapāda : Dohākoṣa* verse 17 ; H. पह वहन्ते णिअमर बंधन।

॥२८॥

[राग बलाड्डि[1] शबरपादानाम् ।]

उँचा उँचा पावत तहि वसइ सवरी बाली ।
मोरङ्गि पीच्छ परहिण सवरी गिवत गुञ्जरी माली ॥ [१] ॥

उमत सवरो पागल सवरो मा कर गुली[3] गुहाडा [4]तोहोरि ।
णिअ घरिणी नामे सहज सुन्दरी ॥ ध्रुवपद ॥

नाना तरुवर मौलिल[5] रे गअणत लागेली डाली[6] ।
एकेली सवरी ए वण हिण्डइ कर्णकुण्डलवज्रधारी ॥ ध्रु [२] ॥

तिअ धाउ खाट पड़िला सवरो महासुखे सेजि छाइली ।
सवरो भुजङ्ग नैरामणि दारी पेम्ह राति पोहाइली ॥ ध्रु [३] ॥

हिअ ताँबोला महासुहे कापुर खाइ ।
सुन नैरामणि कण्ठे लइआ महासुहे राति पोहाइ ॥ ध्रु [४] ॥

गुरुवाक् पुञ्छिआ[7] बिन्ध निअमण बाणे ।
एके शरसन्धाने बिन्धह बिन्धह परमणिवाणे ॥ ध्रु [५] ॥

उमत सवरो गरुआ रोषे ।
गिरिवर सिहर सन्धि पइसन्ते सवरो लोड़िब[8] कइसे ॥ ध्रु [६] ॥

---

1. Tib. transliterates ब-रा-टि; both बलाड्डि and ब-रा-टि stand for बराडि which is the correct name of the *raga*. 2. Tib. gives the name स-र-ह through some confusion here though in the body of

उच्चः उच्चः पर्वतः तस्मिन् वसति शबरी बालिका ।
मयूरांगी पिच्छपरिहिता शबरी ग्रीवायां गुंजिकामालिका ॥१॥

उन्मत्तः शबरः मत्तः शबरः मा कुरु साध्यभियोगं तव—
णिजा गृहीणी नाम्ना सहजसुन्दरी ॥०॥

नाना तरुवराः मुकुलिताः अरे गगने लग्नाः शाखाः ।
एकाकिनी शबरी अत्र वने हिंडते कर्णकुंडल वज्रधारिणी ॥२॥

त्रिधातुखट्वां न्यपातयत् शबरो महासुखेन शय्यामस्तृणात् ।
शबरो भुजङ्गः नैरात्मा दारिका प्रेम्णा रात्रिः प्रभाता ॥३॥

चित्ततांम्बूलं महासुखेन कर्पूरं खादति ।
शून्यां नैरात्मानं कण्ठे कृत्वा महासुखेन रात्रिः प्रभाता (भवति) ॥४॥

गुरुवाक् पुंखेन निजमनोबाणेन ।
एकेन शरसन्धानेन विध्य विध्य परमनिर्वाणं ॥५॥

उन्मतः शबरो गुरुणा रोषेण ।
गिरिवरशिखरसन्धिं प्रविशन् शबरो ऽन्वेषयितव्यः कथम् ॥६॥

the text and commentary it reads श-ब-र । 3. Cf. *deśi*-word गोल for साक्षिन् । 4. Cf. *Avadhī* गोहारी a rescuer or a call for rescue : रामकृपां अवरेब सुधारी । बिबुध धारि भइ गुनद गोहारी ॥ *Ramacarita mānasa of Tulasidāsa*. 5. rtsi mo 'मौलि, top' is a wrong rendering for मौलिल < मुकुलित । 6. डाली is to be derived from दारु with the sementic change. Cf. Bengali and Hindi डाल ; Avadhi डार ।

[१] शबरपादो हि सिद्धाचार्यस्तमेवार्थं महाकरुणारसविद्धो लोकार्थाय प्रतिपादयति। उँचेत्यादि। योगीन्द्रस्य स्वकायकंकालदंडमुन्नतं सुमेरुशिखराग्रे महासुखचक्रे। सकारपरो हकारः स एव पविधरः। तस्य गृहिणी ज्ञानमुद्रा नैरात्मा अँकारजा वसति। मयूरांगमिति। नानाविचित्रपक्षविकल्परूपं स्वरूपेणाधिवास्यतया परिधानमलंकारं कृतं। गुंजेति ग्रीवायां संभोगचक्रे गुह्यमंत्रमाधिक्ये ऽपि[9] विधृता॥

[ध्रु] पदस्योत्तरपदेन ध्रुवपदं बोद्धव्यम्। उमत इत्यादि। भगवती नैरात्मा भावकायाश्वासं ददाति। भो उन्मत्त विषयविह्वलचित्त शबर प्रज्ञोपायमेलके गुलीति आनंदादिविकल्पं मा कुरु। अहं तव गृहिणी ज्ञानमुद्रा सहजसुन्दरीति॥

[२] [10]द्वितीयपदेनाभ्यासस्वरूपमाह[10]। नानेत्यादि। अस्य कायसुमेरोः। तरुवरं अविद्यारूपं। आनन्दादिमन्त्रेण नानाप्रकारेण मुकुलितनिजरूपं गतं। अस्य डालं च पंचस्कन्धं गगने प्रभास्वरे लग्नं। अतएव सा नैरात्मा एकका। कर्णेति नानास्थाने कुण्डलादि पंचमुद्रानिरंशुकालंकारं कृत्वा वज्रमुपायज्ञानं विधृत्य युगनद्धरूपेण अत्र कायपर्वतवने। हिण्डति क्रीडति॥

[३] तृतीयपदेन क्रीडासुखप्रवाहमाह। तिअ धाइत्यादि। त्रैधातुकं कायवाक्चित्तं सुखप्रभास्वरे तं टालयित्वा तेन महासुखेन शय्यां कृत्वा शबरचित्तवज्रभुजङ्गेन सह। दारिकेति। क्लेशान् दारयतीति दारिका नैरात्मा। दारिकायाः प्रेममिति क्रीडारसमनुपमं वर्धयित्वा। रजनी अन्धकारं प्रज्ञोपायविकल्पं नाशितं। तथा च सरहपादाः—

श्रीवज्रामृत इत्यपि भ्रमयीत्यादि॥

[४] चतुर्थपदेन फलहेतुभावं प्रभावं प्रतिपादयति। हिअ इत्यादि। हृदयं प्रभास्वरं तांबूलेनाधिमुच्य कर्पूरं युगनद्धरूपेण फलहेतुसंबन्धेन तमधिमुच्य। शून्यमिति सैव सर्वाकारवरोपेतशून्यता नैरात्मज्ञानयोगिनी कण्ठेति संभोगचक्रे विधृत्य महासुखज्ञानरश्मिना रजनीति स्वकायक्लेशतमः स्वयं नाशितं। तथा च सूत्रके—

फलेन हेतुमासुद्य इत्यादि॥

7. पुच्छआ = पुच्छेन or पुंखेन 'with a feather'; Tib. reads *gshu daṅ* 'धनुषा' for पुच्छआ। 8. 'phyrn bar byed 'to be protected' [? 'phyos bar byed 'to be roamed']. 9. H. °भाविकेऽपि; lhag par 'आधिक्ये'। 10..10. this line in the original as well as Tib. translation through some cofusion has bee written after the sentence पदस्योत्तरपदेन ध्रुवपदं बोद्धव्यं।

[५] पंचमपदेन वज्रगुरुमाहात्म्यमाह। गुरुवाक्येत्यादि। सद्गुरुवाक्येन धनुः कृत्वा निजमनोबोधिचित्तेन बाणं च। एकरसं बाणमिति उभयोरेकं कृत्वा एकस्वरनिर्घोषेण तमभ्यस्यमानः सन् तेन निर्वाणेन मया शबरपादेन अनाद्यविद्यावासनादोषो हि हतः॥

[६] षष्ठपदेन चित्तस्य यथाभूतं स्वरूपमाह। उमत इत्यादि। सहजपानप्रमत्तो ममचित्तवज्रो हि शबरः। गरुआ रोषेणेति ज्ञानानन्दगन्धेन प्रेरितः सन् महासुखचक्रनलिनीवनोद्देशेन प्रचलितः। तत्र निनम्ने सति गिरिवरेति। उक्तार्थो मया सिद्धाचार्येण कथमन्वेषयितव्यः। तथा च आगमः—

यानानां नास्ति वै निष्ठा यावच्चित्तं प्रवर्तते।
चित्ते तत्त्वे प्रवित्ते[11] हि नयानं न च यायिनः॥०॥२८॥

[अष्टविंशां चर्यागीत्यां टीका ॥]

11. H. प्रवृत्ते ; go bar gyur 'प्रविते, बुद्धे, ज्ञाते'।

॥२१॥

[राग पटमञ्जरी लुइपादानाम्]

भाव न होइ अभाव न जाइ।
[1]अइस संबोहे[1] को पतिआइ[2] ॥ [१] ॥

लुइ भणइ बढ़ दुलक्ख[3] विणाणा[4]।
तिअ धाए विलसइ उह[5] लागे णा ॥ ध्रुवपद ॥

जाहेर बाण[6] चिह्न रुव ण जाणी।
सो कइसे आगम[7] वेएँ वखाणी ॥ [२] ध्रु ॥

काहेरे [8]किस भणि[8] अइ दिवि पिरिच्छा।
उदक चान्द जिम साच न मिच्छा ॥ [३] ध्रु ॥

लुइ भणइ [मइ][9] [10]भावइ किस[10]।
जा लइ अच्छम ताहेर उह ण दिस ॥[11] [४] ध्रु ॥

1. H. आइस संबोहेँ; संबोह ∠ संबोध; Tib. reads sans rgyas 'संबुद्ध'। 2. Cf. कहउँ साँचु सब सुनि पतिआहू। चाहिअ धरमसील नरनाहू॥ *Rāmacarita-mānasa of Tulasidāsa*. 3. It is rendered in Tib. as *mashan du med* 'having no mark'. 4. Tib. has ya mtshen 'miracle' for विणाणा [∠ विज्ञान] used in Bengali for miracle. 5. Tib. reads dbyibs 'आकार, shape' for उह [∠ ऊह=अनुमान]। 6. बाण ∠ वर्ण; Cf. Tib. khadog; H. बान। 7. आगम (=गुरुशिष्यपरंपराप्राप्त शास्त्र) is called lun in Tib. 8...8. H. किषमणि। 9. bdag gi[s]. 10..10. H. भाइब कीष; bsgom pa ji lta bu 'भाव्यते कीदृशं'। 11. H. जालइ अच्छमता हेर उह ण दिस।

भावो न भवति अभावो न याति ।
एतादृशे संबोधे कः प्रतीयात् ॥१॥

लुइर्वदति मूढ ! दुर्लक्षविज्ञानं ।
त्रिषु धातुषु विलसति ऊह्यालम्बनं न ॥०॥

यस्य वर्णश्चिह्नं रूपं न ज्ञायते ।
स कथम् आगमेन वेदेन व्याख्यायते ॥२॥

कस्य किमुक्त्वा मया दातव्या पृच्छा ।
उदकचन्द्रवत् सत्यं न मिथ्या ॥३॥

लुइर्वदति मया भाव्यते कीदृशं ।
यदादाय अस्मि तस्योह्यते न दिक् ॥४॥

[१] ज्ञानानन्दसुन्दरो हि लुइपादस्तमेवार्थं विशेषयति । भाव न होइ इत्यादि । भावस्तावत् तत्त्वं न भवति । यस्मात् पिण्डग्रहणभेदे विचारेण भावस्योपलंभो न विद्यते । किमभावश्रुतिर्भवति । अभावो ऽपि न भवति असद्रूपत्वात् । ईदृक्संबोधेन कोऽपि सत्त्वः [12]तत्त्वं प्रतीतिकरोति[12] ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन भावस्वरूपदौर्लभ्यं प्रतिपादयति । लुइ भणइ इत्यादि । लूयीपादः सिद्धाचार्यौ हि वदति । अतएव दुर्लक्षं तत्त्वं बालयोगिना लक्षयितुं न पार्यते । यस्मात् त्रैधातुकं कायवाक्चित्ते विलसति क्रीडति । तस्य सन्तानदीर्घह्रस्वपरिमण्डलादिकं । न ऊहे न जानामि । कुत्र नियतं वसतीति ॥

[२] द्वितीयपदेन उक्तार्थं स्पष्टयति । जाहेर इत्यादि । यस्य तत्त्वस्य वर्णचिह्नरूपं नावगम्यते सो ऽपि कथं नानाकाव्ये विनये आगमशास्त्रे वेदे व्याख्यायते च । तथा च नागार्जुनपादाः—

न रक्तपीतमाञ्जिष्ठो वर्णस्तेनोपलभ्यते इत्यादि ॥

12...12. तत्त्वं प्रतीतिकरोति stands for तत्त्वस्य प्रतीतिं करोति ।

[३] तृतीयपदेन तत्त्वस्वरूपमाह । काहेरे इत्यादि । कस्य किमुक्‍त्वा पृथग्जनाय मया सिद्धान्तः प्रदातव्यः। यथोदकचन्द्रो न सत्यं न मृषा भवति। तद्वद् योगीन्द्रस्य भावग्रामप्रतिभासः। स किमर्थो वक्तुं युज्यते। अथ[14] तत्र प्रतीतिं करोति। अवचनत्वात् ॥

[४] चतुर्थपदेन चित्तस्वरूपमाह । लुइ भणइ इत्यादि । वदति लूयीपादः मया भाव्यभावकभावना[नां] अभावेन किं भाव्यं। अतएव [13]यश् चतुर्थरूपं गृहीत्वा[13] तिष्ठामि। तस्यापि गुरुवचनविचारे तस्योद्देशं न ऊहे न पश्यामि। तथा च—

चित्तं निश्चित्य बोधेन अभ्यासं कुरुते यदा।
तदा चित्तं न पश्यामि क्व गतं क्व स्थितं भवेत् ॥०॥२९॥

[एकोनत्रिंश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

13...13. rkaṅ pa bzuṅ nas 'पादं गृहीत्वा'। 14. H अथं; yaṅ na 'अथ'।

॥३७॥

[राम मल्लारी[1] भुसुकुपादानां ।]

करुणा मेह निरन्तर फरिआ[2] ।[3]
भावाभाव द्वन्दल[4] दलिआ[5] ॥ [१] ॥

उइत्ता गअण माझें अदभूआ ।
पेखरे भुसुकु सहजसरुआ ॥ ध्रुवपद ॥

जासु सुनन्ते तुट्टइ इन्दिआल[6] ।
निहुए णिअ मन देअ उलाल ॥[7] [२] ध्रु ॥

विसअ विशुद्धें[8] मइ बुज्झिअ आनन्दे ।
गअणह[9] जिम [10]उजोलि चान्दे[10] ॥ [३] ध्रु ॥

ए तिलोए एत [11]वि सारा[11] ।
जोइ भुसुकु फेड़इ[12] अन्धकारा ॥ [४] ध्रु ॥

1. Tib. transcription मल्-ल-रे । 2. *Apabhraṃśa* root फर् from Sanskrit स्फर् (=स्फुर्) is used here in the sense of shaking or driving away. 3. Sñi rje'i sprin ni rgyun mi 'chad par 'pho 'करुणामेघं संतानानुच्छेदेन कंपयित्वा (सारयित्वा वा)'। 4. Tib. rtog ciṅ 'विकल्प' stands for द्वन्दल ∠ द्वन्द्वल =द्विकल्प । 5. H. दलिया । 6. इन्दिआल has two sense (1) इन्द्रजाल 'magic' (2) इन्द्रियजाल 'plurality of senses'; the fomer sense has been rendered in Tib. by the word 'phrul 'black art or magic'; the latter has been explained in the commentary. 7. H. निहुरे णिअ मन ण दे उलास ; निहुअ ∠ Prakrit णिहुअ has two meanings : (1) निभृत 'calm' (2) सुरत 'unian'; This word

करुणामेघं निरन्तरं स्फरित्वा।
भावाभावद्वन्द्वं दलयित्वा ॥१॥

उदितं गगनमध्ये ऽद्भुतं।
प्रेक्षस्व भरे भुसुको! सहजस्वरूपं ॥०॥

यत् शृण्वतः त्रुट्यति इन्द्रियजालं [इन्द्रजालं वा]।
निभृतेन निजमनो ददाति उल्लासं ॥२॥

विषयविशुद्धो मया बुद्ध आनन्दः।
गगने यथा उज्ज्वलितं चन्द्रेण ॥३॥

अस्मिन् त्र,लोक्ये एष विसारः।
यो हि भुसुको! दलयत्यन्धकारं ॥४॥

[१] तमेवार्थं महासुखानन्दप्रमोदेन भुसुकुपादः प्रतिपादयति। करुणेत्यादि। करुणमिति भावाभावं ग्राह्यादिविकल्पं दलित्वा निःस्वभावीकृत्य परिशुद्धसंभोगकायो योगीन्द्रस्य गुरुप्रसादप्रस्फुरितं [? ०तः] ॥

[ध्रु] अतएव ध्रुवपदेन तस्य प्रभावं प्रतिपादयति। उइत्ता[13] इत्यादि। अतएव आगमः—

प्रभास्वरे अद्भुतयुगनद्धफलोदयो भूतः।

तस्माद् भो भुसुकुपाद गुरुसंप्रदायात् तृतीयानन्दे सहजानन्दस्वरूपं पश्य जानीहि। स्वयमेव आत्मानं संबोध्य वदति ॥

has not been translated in Tib. 8. H. विशुद्धी। 9. nam kha'i mthil du 'गगनतले'। 10...10. zla ba śar 'चन्द्र उदितः'। 11..11. H. विषारा; rnam par brgyuṅ 'विशिष्टसार or विसार'। 12. H. हे भइ to be corrected as फेडइ; Cf. the commentary स्फेटयति, Tib. sel 'remove'. 13. H. उइए; the reading in Carya is उइत्ता।

[२] द्वितीयपदेन तस्य प्रभावं दर्शयति । आसु इत्यादि । यस्य सहजानन्दस्य प्रतीक्षणे इन्दिआलमिति इन्द्रियसमूहं त्रुट्यति पलायते । तथा च सरहपादाः—

इन्दिअ जस्थ विलअ गउ इत्यादि[14] ॥

निहुए इति । निभृतेन निर्विकल्पाकारेण निजमनः बोधिचित्तं वज्रगुरोः प्रसादात् सहजोल्लासं ददातीति । तथा च सरहपादाः—

चिन्ताचिन्त परिहर इत्यादि ॥

[३] तृतीयपदेन मार्गस्यानुशंसामाह । विषयेत्यादि । यथा चन्द्रेण गगनमुद्योतितं तथा मया विषयाणां विशुद्ध्या आनन्देति विरमानन्दे परमानन्दमवगम्य तेन सहजानन्दचन्द्रेण मोहान्धकारं नाशितमिति ॥

[४] चतुर्थपदेन फलप्राप्तित्वात् तस्य प्रवाहमाह । ए ते[?ति]लोए इत्यादि । एतस्मिन् त्रैलोक्ये चतुर्थानन्दव्यतिरेकान्नान्योपायो ऽस्ति । यस्योदयेन सिद्धाचार्यो भुसुकुपादः क्लेशान्धकारं स्फेटयति । तथा च सरहपादाः—

तस्मै नमो यदुदयेन इत्यादि ॥०॥३०॥

[त्रिंश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

14. *Sarabapāda : Dohākośa* verse 29 ; H....जधु विलीअ.. ।

॥११॥

[राग पटमञ्जरी आर्यदेवपादानाम् ।]

जहि मण इन्दिअ पवण[1] होइ णठा[2] ।
ण जानमि अपा कहिँ गइ पइठा ॥ [१] ॥

अकट[3] करुण डमरुलि बाजअ ।
आजदेव निरासे[4] राजअ[5] ॥ ध्रुवपद ॥

चान्दरे चान्दकान्ति जिम पडिभासअ[6] ।
चिअ विकरणे[7] तहि टलि[8] पइसअ[9] ॥ [२] ध्रु ॥

छाड़िअ भय घिण लोआचार ।
चाहन्ते चाहन्ते सुण विआर ॥ [३] ध्रु ॥

आजदेवेँ सअल विआरिउ[10] ।
भय घिण दूर[11] णिवारिउ ॥ [४] ध्रु ॥

1. Chuṅ 'water' [? rtung 'wind']. 2. H. ण ठा ; shugs gyur 'नष्ट' । 3. Cf. Bengali आकाट ; ya mstshan 'strange, wonderful'. 4. dmigs pa med pa 'without thinking'; the commentary explains it as निरालंबने । 5. H. राजइ । 6. H. पतिभासअ । 7. rnam 'gyur 'विवर्तन' । 8. 'phaṅs nas 'having shaken'; the root टल् 'move, shake' is current in Bengali as well as Hindi. 9. H. पइसइ । 10. H. विहारिउ ; rnam par dpyod par byed 'विचारित' । 11. H. डुर ; riṅ du 'दूर' ।

यत्र मन इन्द्रियपवना भवति नष्टः ।
न जानामि आत्मा क्व गत्वा प्रविष्टः ॥१॥

आश्चर्यं करुणा डमरुका वाद्यते ।
आर्यदेवो निराशेन राजते ॥०॥

चन्द्रे चन्द्रिका यथा प्रतिभासते ।
चित्ते विकरणः (=विकल्पः) तत्रागत्य प्रविशति ॥२॥

परित्यज्य भयघृणालोकाचारान् ।
पश्यन् पश्यन् शून्यविचारं ॥३॥

आर्यदेवेन सकलमपि विचारितं ।
भयघृणे दूरं निवारिते ॥४॥

[१] तमेवार्थं प्रमुदिता आर्यदेवपादाः प्रतिपादयन्ति जहि मण इत्यादि । यस्मिन् प्रभास्वरे संसारमण्डलादिक्रमेण विषयपवनेन्द्रियादिकं निःस्वभावीकरणं । तत्र प्रविष्टे सति अपा इति चित्तराजस्य उद्देशं न जानामि क्व गतः ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन आनन्दं दृढयति । अकटेति । आश्चर्यं । करुणेति संवृतिबोधिचित्तं गुरुसंप्रदायात् । डमरुकेति अनाहत शब्दं करोति । अनाहतं रुतं[12] ज्ञानं विबुध्यते । अतएव आर्यदेवपादः । निरालम्बेन सर्वधर्मानुपलंभयोगेन राजते शोभते ।

[२] द्वितीयपदेन विषयस्वरूपमाह । चान्दरे इत्यादि[13] । यथा अस्तं गते चन्द्रमसि तस्य चन्द्रिका तत्रैव अन्तर्भवति । चिअ इति । तथा चित्तराजोऽपि यदा अचित्ततां गच्छति प्रभास्वरं विशति तदा तस्य विकल्पावली तत्रैव लीना भवतीति । तथा च आगमः—

अस्तं गते चन्द्रमसीव नूनं नीरेन्दवः संहरणं प्रयान्ति ।
चित्ते हि तद्वत् सहजे निलीने नश्यन्त्यमी सर्वविकल्पदोषाः ॥

12. H. हृतं ; sgra 'रुत' । 13. H चान्देरित्यादि ।

[३] तृतीयपदेन भावस्य निरंशतामाह। छाडिअइत्यादि। अतएव मया सिद्धाचार्येण भयलज्जादिकं लोकस्य व्यवहारः परित्यक्तः। गुरुवचनमार्गनिरीक्षणेन शून्यमिति। भावं नैरात्मरूपं दृष्टम् ॥

[४] चतुर्थपदेनात्मानुशंसामाह। आर्यदेवेत्यादि। आर्यदेवपादेन सद्गुरुप्रसादात् नैरात्म्यधर्मासुखीकरणे सर्वं संसारदूषणं विफलीकृतमिति ॥०॥३१॥

[एकत्रिंश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

॥३२॥

[राग देशाख सरहपादानाम् ।]

नाद न विन्दु न रवि शशि मंडल ।
चिअराअ सहावे मुकल ॥ [१] ॥

[1]उजुरे उजु[1] छाड़ि मा लेहुरे व[ा]ङ्क[2] ।
निअडि[3] बोहि मा जाहुरे लाङ्क[4] ॥ ध्रुवपद ॥

[5]हाथेर काङ्कण मा लेउ दापण[5] ।
अपणे अपा बुझतु निअ मण ॥ [२] ध्रु ॥

पार उआरेँ सोइ गजिइ[6] ।
दुज्जनसङ्गे[7] [8]अवसरि जाइ[8] ॥ [३] ध्रु ॥

वाम दाहिण जो[9] खाल विखला[9] ।
सरह भणइ बापा उजुबाट भइला ॥ [४] ध्रु ॥

1..1. draṅ po'i lam 'ऋजु मार्ग'। 2. gshan 'अन्यत् i. e. अनृजु'। 3. H. निअहि ; ñe bar 'निकट ; Apabhraṃśa : निअड़'। 4. लाङ्क < लङ्का stands for 'दूर देश' ; Cf. Tib. ṅa du [? riṅ du = at a distance']. 5...5. Cf. Hindi proverb : हाथ कंगन को आरसी क्या ; H. हाथेरे काङ्काण मा लोउ दापण : ma len 'don't take = मा लेउ'। 6. H. गजिइ ; The commentary explains it as मज्जन्ति। 7. H. •साङ्गे। 8..8. 'chi bar 'gyur 'मृत्युमवाप्नोति' ; Comm. संसारसमुद्रे मज्जन्ति। 9...9. doṅ daṅ ma yaṅ 'गर्तागर्तौ' but the original has the sense of 'ditches and pits'.

नादो न बिन्दु र्न रवि-शशि-मंडलं ।
चित्तराजः स्वभावेन मुक्तः ॥१॥

ऋजुम् अरे ऋजु परित्यज्य मा गृहाण अरे वक्रं
निकटे बोधि र्मा याहि रे लंकां (=दूरं) ॥०॥

हस्ते कंकणं मा गृहाण दर्पणं ।
आत्मना आत्मा बुध्यतु निजमनः ॥२॥

पारापरपारयोः स एव मज्जति ।
दुर्जनसंगेन [यो] अपसृतो याति ॥३॥

वामदक्षिणयोर्यौ गर्तापगतौ ।
सरहो वदति [तयोः] तात ऋजु वर्त्म भूतं ॥४॥

[१] तमेवार्थं सर्वधर्माधिगमेन सिद्धाचार्यो हि सरहपादो जनार्थं प्रतिपादयति । नाद न इत्यादि । सद्गुरुवदनामृतलहरीप्रभावेण परमार्थविदां चित्तरत्नं नादबिन्द्वादिविकल्पपरिहारात् स्वभावेन परिमुक्तं । अनाद्यविद्याज्ञानपटलाः पुनरन्यथाभावं पश्यन्ति । तथा च सरहपादाः—

अह्नो गटेत्यादि ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन मार्गस्यानुशंसामाह । उजु इत्यादि । अतएवावधूतीमार्गं विहाय योगीन्द्रस्य नान्योपायो विद्यते । तेन गच्छन् बोधिं जिनपुरं[10] अतीव संनिहितं । रे संबोधनं । भो बालयोगिन् वक्रमार्गं मा भज । पुनः संसारी मा भव ॥

[२] द्वितीयपदेन आत्मप्रत्ययितामाह । हाथेर इत्यादि । भो हे बालयोगिन् वज्रगुरुप्रसादात्निजमनसा बोधिचित्तस्य स्वरूपं जानीहि । तेन तवानुत्तरधर्मसाक्षात्कारित्वं भविष्यतीति ॥

10. H. निज० ; rgyal po'i 'जिन०' ।

[३] तृतीयपदेन बोधिचित्तस्यानुशंसामाह। पार उआरे[11] इत्यादि। पारेति परमार्थेन तदेव बोधिचित्तं योगिवरैरनुगम्यते। तदनु तस्य गुरुप्रसादात् महामुद्रासिद्धिं प्राप्नुवन्ति ते। उआर[12] भवे पृथग्जनैरनुगम्यते। तेन ते मोहादिदुर्जनसंगेन संसारसमुद्रे मज्जंतीति॥

[४] चतुर्थपदेन पुनर्मार्गस्यानुशंसामाह। वामदाहिणेति। सुगमं। अतएव सरहपादाः। महासुखपुरगमनाय अवधूतीमार्गमतीव सुसारमवक्रं च। तथा च चर्यान्तरं।

घाट न गुम्मा खड़तडि[13] बोहअ।
अक्षि बुझिआ माग चाली॥[14]

[द्वात्रिंर्शा चर्यागीत्यां टीका॥]

11. H. पारोआरे। 12. H. देआर। 13. H. खड़्वति। 14. *Caryā* 15, pada 4; There आखि बुजिअ is read for अक्षि बुझिआ।

॥३३॥

[राग पटमञ्जरी ढेण्ढण[1] पादानाम् ।]

टालत[2] मोर घर नाहि पड़वेशी[3] ।
हाड़ीत भात नाहि निति आवेशो[4] ॥ [१

[5]वेङ्गस साप चड्हिल[5] जाअ ।[6]
दुहिल दुधु कि बेण्टे समाअ[7] ॥ ध्रुवपद

बलद बिआअल गविआ बाँझे ।
पिटा[8] दुहिअइ[9] ए तिणा साँझे ॥ [२] ध्रु ॥

जो सो बुधी सोध निबुधी ।
जो[10] सो चोर[10] सोइ साधी[11] ॥ [३] ध्र ॥

निति निति सिआला सिहे सम जुझअ ।[12]
ढेण्ढण पाएर गीत विरले बुझअ ॥ [४] ध्र ॥

1. Tib. transcription : टेण्-ट-ण । 2. टाल 'elevated place' has been rendered in Tib. as groṅ khyer 'नगर' । 3. पड़वेशी ∠ Prakrit पडिवेसी ∠ Sanskrit प्रतिवेशिन् 'neighbour' ; Cf. Hindi पड़ोसी । 4. आवेशी ∠ आवेशिक 'guest' has been rendered in Tib. 'drim pa = 'brimpa 'one who distributes, परिवेशिन्'। 5...5. H. वेङ्ग (ग) संसार... । Tib. sbal pa yis spral [? sbrul] ñid 'ded [? 'ded] pa ñid du byed 'even the serpent is being chased by the frog, भेकेन सर्पोऽपि विद्राव्यते । 6. Prakrit root चड्ड stands for Sanskrit वृध् as well as खण्ड् ; the second sense is to be taken here. 7. H. समाय । 8. Tib. translates पिटा 'pale' as khri 'खट्ट' । 9. H. दुहिए । 10...10. H.

नगरे मम गृहं नास्ति प्रतिवेशी ।
हंडिकायां भक्तं नास्ति नित्यमावेशी ॥१॥

व्यंगेन [=मंडूकेन] सर्पः खंडितो याति ।
दुग्धं दुग्धं किं [स्तन-] वृन्तं [=चूचकं] विशति ॥०॥

बलीवर्दः प्रसूतः गौ बन्ध्या ।
पीठके दुह्यते एष त्रिसंध्यं ॥२॥

या सा बुद्धिः सेह निबुद्धिः ।
यः स चौरः स एव साधुः ॥३॥

नित्यं नित्यं शृगालः सिंहेन समं युध्यति ।
ढेण्ढणपादस्य गीतं विरलो बुध्यति ॥४॥

[१] तमेवार्थं परमानन्दसन्दोहमुदितढेण्ढणो[13] हि सिद्धाचार्यः सन्ध्याभाषया टालत इत्यादि । टा इति टमालम्[14] असद्रूपं कायवाक्चित्तस्य षष्ठ्युत्तरशतप्रकृतिदोषं यस्मिन् समये महासुखचक्र लयं गतं तदेव मम गृहं, पार्श्वस्थचन्द्रसूर्यौ तमेव वज्रजापक्रमेण तत्रैवान्तर्लीनौ । हाड़ीति[15] । स्वकायाधारं । भक्तं तस्य संवृतिबोधिचित्ताधिरूपं[16] । गुरुसंप्रदायात् न[17] तदुपलम्भोऽस्ति अतएव नैरात्म्यरूपं तया योगीन्द्रो मित्यं तमाविशति । पुनः पुनश्चेति मनसि[18] आरोपयति ।

षो चउर । 11. साधी ∠ साधु 'leading to the goal' [i. e. साधक in this place] has been translated in Tib. as mkhar sruṅs 'कोट्टपाल' । According to the comm. it is to be read दुसाधी i. e. दुःखेन साधकः । 12. H. षिआला षिहे षम जुज्झअ । 13. Tib. transcription : टेण्-टे-न । 14. Tib. gives transliteration as ट-म-लम् । 15. H. हण्डीति । 16 अधिरूप is rendered in Tib. as rnam pa śes pai ṅo bo 'अविस्वभाव' । 17. H. मे (म) ; min 'नास्ति, न' । 18. H. सिसमा० ; Sems la 'मनसि' ।

[भु] भुवपदेन तमेवार्थं द्रढयति। वेङ्गेत्यादि। विगताङ्गं यस्य स व्यङ्गः। अङ्गशून्यत्वेन तं [19]प्रभास्वरं बोद्धव्यं[19]। वहन्तौ [20]सर्पति गच्छतीति सर्पः[20] तदेव वायुरूपं तेन व्यङ्गेन प्रभास्वरेण विज्ञानपरश्चोदितः। दुहिल इति। कर्ममुद्राप्रसंगाद् वज्राग्राद्[21] आगतं यद् बोधिचित्तं। योगीन्द्रस्य बेण्टेमिति। मूलं महासुखचक्रं गच्छति किमद्भुतमिति।

[२] द्वितीयपदेनाभ्यासविशेषमाह। बलद[22] इत्यादि। बलं मांसदेहविग्रहं[23] ददाति बलदस्तदेव बोधिचित्तं आभासत्रयप्रसूतं। गावीति योगीन्द्रस्य गृहणी बंध्या नैरात्मा तमधिकृत्य। पीठकं स्वकुलिशाग्रे गुरुसंप्रदायात्तस्याभासदोषं। दोहनमिति निःस्वभावीकरणं क्रियते। संध्या-त्रयमिति। अहर्निशं योगीन्द्रेणेति। तथा च सरहपादाः—

कुलिस सरोरुह जोएँ जोइउ।
णिम्मलपरम महासुख बोहिउ॥
खणेँ आणन्दभेउ तहिं जाणइ।
लक्ख लक्खणहीण परिआणइ॥[24]

[३] तृतीयपदेन स्वरूपपरिचयमाह। [25]जो सो बुधीत्यादि[25]। बालयोगिनां या बुद्धिः सविकल्पज्ञानं सा परमार्थविदां [26]प्रतिगुरुप्रसंगान्निरुपलंभरूपा[26]। तथा च

यदिदं सनिमित्तसुखं तदेव महतां निमित्त[27]परिहीणमिति।

अतोऽपि य एव चित्तराजचोरः। अदत्तादानं करोति। स एव भावविचार्यमाणः[28]। तद्विपक्षक परमार्थरूपः। अतएव बालयोगिनां दुःसाध्यं परमार्थसत्यं तैः दुःखेन साध्यते इति[29]॥

19..19. H. प्रभास्वरबोद्धव्यं। 20...20. H. सयति गच्छतीति सयः। 21. H. वज्राग्र[रा]दा॰; do rje'i rtse mor 'वज्राग्राद्'। 22. H. बलद्दा। 23. H. मानसाहे(दे)॰; śa bo de ha 'मांसदेह'। 24. *Sarahapāda*: *Dohāsamgraha* verse IX. H. कुलिशसरोरुहसंजोए जोइणि मनपवन महासुह होइ। खने आनन्द भेअत णह लखलखहीन तहि परिमाणहा। 25..25. योसो बुद्धीत्यादि। 26..26. H. प्रति गुरु॰। so sor bla ma = प्रतिगुरु। 27. H. ज्ञानव; mthsan ma 'निमित्त'। 28. ॰माण शति। 29. H. साधि(ध्य) तमिति; bsgrub pa shes so 'साध्यते इति'।

[४] चतुर्थपदेन स्वरूपभावमाह । मरणादिके सर्वत्र बिभेति इति कृत्वा स एव समानचित्तः[30] शृगालतुल्यः । कल्याणमित्राधिष्ठानात् प्रभास्वरविशुद्धो भवति । तदा युगनद्धसिंहेनेह स्पर्धां करोति । ईदृश्यां ढेण्टणपादस्य चर्यायां विरलः परिविशुद्धचित्तः[31] सततादेशः[32] कोऽपि महासत्त्वोऽर्थावगमं करिष्यतीति ॥०॥३३॥

[त्रयस्त्रिंशत्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

30. H. स [ं] सार (न) चित्त— ; daṅ bcas pa'i sems 'सहचित्त, समानचित्त i. e. पृथग्जनचित्त। 31. H. पक्षिविशुद्ध० ; yoṅ su dag pa 'परिविशुद्ध०'। 32. rtag ta lta ba 'सततदर्शनः'।

॥३४॥

[राग बराड़ी दारिकपादानाम् ।]

¹सुन करुण रे¹ अभिनचारेँ² काअवाक्‌चिएँ³ ।
विलसइ दारिक गअणत पारिमकुलेँ⁴ ॥ [१] ॥

अलक्ख-लक्ख चिआ महासुहेँ ।⁵
विलसइ दारिक गअणत पारिमकुलेँ ॥ ध्रुवपद ॥

किन्तो मन्ते किन्तो तन्ते किन्तो रे झाण वखाणे ।
अपइठान⁶ महासुहलीलेँ⁷ दुलक्ख परमनिवाणे ॥ [२] ध्रु ॥

दुःखेँ सुखे एकु करिआ भुञइ ⁸इन्दी जाणी⁸ ।
स्वपरापर न चेवइ दारिक सअलानुत्तर माणी ॥ [३] ध्रु ॥

राआ राआ राआ रे अवर राअ ⁹मोहे रे बाधा⁹ ।
लुइपाअपए दारिक द्वादश¹⁰भुअणे लाधा ॥ [४] ध्रु ॥

1...1. H. सुनकरुणरि । 2. H. अभिन चारेँ ; dbye ba med pas 'भेदाभावेन' ; the commentary explains the word as अभेदोपचारेण ; the reading in Caryā, therefore, to be corrected as अभिनचारेँ = अभिन्नोपचारेण । 3. H. °चिअ । 4. pha rol mchog gi 'परमपार°' । 5. H. अलक्षलक्खचित्ता महासुह ; according to the commentary the word °चित्त is to be in the instrumental case but in the reading of Caryā it is in the nominative case. 6. अपइठान = अप्रतिष्ठान ; Tib. renders as raṅ gnas 'आत्मस्थान ; Apabhraṁśa : अप्पट्ठान । 7. H. °लीणे ; the commentary °लीलया (=Apabhraṃśa : लीलेँ)। 8...8. H. इन्दीजानी ; Tib. renders wrongly as mig 'phrul ba 'इन्द्रजाल' । 9...9. H. मोहेरा बाधा ; rmoṅs pas chiṅ 'मोहेन बद्धा' ; the commentary explains as विषयमोहेन बद्धास्तिष्ठन्ति । 10. bcu 'दश°' ।

शून्यकरुणेन अरे अभिन्नचारेण कायवाक्चित्तेन ।
विलसति दारिको गगनात् पारिमकूले ॥१॥

अलक्ष्यलक्षणेन चित्तेन अक्षक्ष्यलक्षणचित्तो वा महासुखे ।
विलसति दारिको गगनात् पारिमकूले ॥०॥

किं ते मन्त्रेण किं ते तंत्रेण किं ते अरे ध्यानव्याख्यानेन ।
अप्रतिष्ठानमहासुखलीलया दुर्लक्ष्यं परमनिर्वाणं ॥२॥

दुःखेन सुखम् एकीकृत्य भुनक्ति इन्द्रियं ज्ञात्वा ।
स्वपरापरं न पश्यति दारिकः सकलानुत्तरं मत्वा ॥३॥

राजन् राजन् राजन् अरे अपरे राजानो मोहेन बद्धाः ।
लूयिपादपद्मेन दारिकः द्वादशभुवनं लब्धवान् ॥४॥

[१] तमेवार्थं गंभीरधर्माधिगमेन सिद्धाचार्यों हि दारिकः प्रतिपादयति । सुन करुणेत्यादि । करुणेति संवृतिसत्यं । शून्यमिति तस्य परिनिष्ठिनरूपं परमार्थसत्यं । उभयमभेदोपचारेण गृहीत्वा वज्रगुरुप्रसादात् सिद्धाचार्यो हि दारिकः । गगनमिति आलोकादिशून्यत्रयं बोद्धव्यं । तस्य पारं प्रभास्वरो महासुखेन परिशुद्धकायवाक्चित्ताविर्भावनियमेन विलसति । तथा च **आगमः**—

भावेभ्यः शून्यता नान्या न च भावो ऽस्ति तां विना इत्यादि ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन तमेवार्थं द्रढयति । अलक्ख[11]मिति । अतएव अनुत्पादेन लक्ष्यते चित्तमलक्ष्यं [12]तेन प्रभास्वरचित्तेन विलसति[12] । सुगमपरं ॥

[२] द्वितीयपदेनान्यं संबोधयति । किन्नो इत्यादि । मन्तेनेति बाह्यमन्त्रजापेन । रे वढ[13] बालयोगिन् । किं तव तन्तेनेति तन्त्रपाठेन च । ध्यानव्याख्यानेन वा किम् ।

11. H. अलखमिति । 12...12. H. तेन प्रभास्वरे चित्ते न विलसति ; de yis 'di gsal ba'i sems kyis rnam par rol bar byed 'तेन प्रभास्वरचित्तेन विलसति' । 13. It is not found in the Caryā.

अप्रतिष्ठानमहासुखलीलया तव निर्वाणं दुर्लक्ष्यं। गुरुचरणकिरणप्रसादात् प्रसिद्धमेव। तथा च सरहपादाः—

मन्त न तन्त न इत्यादि[14] ॥

[३] तृतीयपदेन मार्गस्यानुशंसामाह। दुःखेति। दुःखेनेति परमार्थसत्येन सह एकीकृत्य भो बाल्योगिन् गुरुं पृष्ट्वा विषयेन्द्रियोपभोगं कुरु। एतदुपायेन सकलानुत्तरं गत्वा दारिको हि सिद्धाचार्यः संसारे स्वपरापरं विभागं भेदं न पश्यतीति। तथा च धोकड़िपादाः—

संसारे बहु संसरन्ति सुधियो [15]तेन प्रभावेण च[15]
भावाभावयुगे विचार्य सकलं स्वप्रज्ञया संस्थितं।
पक्षापक्षमवेक्ष्य [16]वादिगदितं किंचिन्[17] न पश्याम्यहं
ग्राह्यग्राहकवर्जितं हि मुदिभिर् [18]दुःखैर् यथा[सं]ततं ॥

[४] चतुर्थपदेन स्वकीयानुशंसामाह। राआ इत्यादि। उक्तित्रयेण स्वकीयं कायैश्वर्यादिकं गुणं सूचितं। अन्ये ये देवा नागेन्द्रादयो विषयमोहेन बद्धास्तिष्ठन्ति। वयं पुनर्लूयीपादप्रसादात् द्वादशभूमिना जिनसमाः ॥३४॥

[चतुस्त्रिंश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

14. *Sarahapāda : Dohākośa* verse 23. 15...15. H. एव प्रभावेऽपि च; de yis mthu yis ṅi 'तेन प्रभावेण च'। 16. पक्ष्यापक्ष्य० ; phyogs daṅ phyogs min 'पक्षापक्ष०'। 17. H. पक्षं ; cuṅ zad 'a little, किंचित्'। 18. मुदिभिः stands for मुद्भिः ; Cf. Tib. dga' ; H. मुनिभिः।

॥३५॥

[राग मल्लारी भादेपादानाम् ।]

एतकाल हँउ अच्छिल[1] स्वमोहें[2] ।
एवेँ मइ बुझिल सद्गुरुबोहें ॥ [१] ॥

एवे चिअराअ [3]मोकु णठा[3] ।
गअणसमुदे[4] टलिआ पइठा ॥ ध्रुवपद ॥

पेखमि दहदिह सव्वइ शून ।
चिअ विहुन्ने पाप न पुन्न[5] ॥ [२] ध्रु ॥

बाजुले दिल [6]मो लक्खु[6] भणिआ ।
मइ अहारिल गअणत पणिआ ॥ [३] ध्रु ॥

भादे भणइ अभागे[7] लइला[8] ।
चिअराअ मइ अहार कएला ॥ [४] ध्रु ॥

1. H. अच्छिलें । 2. śin tu rmoṅs 'संमोह, अतिमोह' । 3...3. H. मकु ण ठा ; bdag gi..shi bar gyur 'मम..शांतः'; the commentary मम विनष्ट- ; the reading, therefore, to be corrected as मोकु णठा । Cf. मोको as used by *Tulasidāsa* in *Vinayapatrikā* pada No 181 ; मोको और ठौर न सुटेक एक तोरिए । 4. H. गणसमुदे ; mkha' rgya mtshor 'गगनसमुद्रे' । 5. seṅ 'clean, hence पुण्य' । 6...6. H. मोहकखु ; bdag la mtshan ma 'मह्य' लक्ष्यं ; *Apabhraṃṣa* ; मो लक्खु' । 7. अभाग = भागहीन, संपूर्ण, अविकल ; cha śas med 'part-less'. 8. H. लइआ ; but the rhyme here indicates the reading लइला ।

एतावत्कालमहं आसं स्वमोहेन।
इदानीं मया बुद्धं सद्गुरुबोधेन ॥१॥

इदानीं चित्तराजो मामको मत्कृते वा नष्टः।
गगनसमुद्रं गत्वा प्रविष्टः ॥०॥

प्रेक्षे दशदिक्षु सर्वमेव शून्यं।
चित्ते विधूते पापं न पुण्यं ॥२॥

वज्रकुलेन दत्तं मम मह्यं वा लक्ष्यं भणित्वा।
मया आहारितं गगने पानीयं ॥३॥

भद्रो वदति अभागो गृहीतः।
चित्तराजो मया आहारीकृतः ॥४॥

[१] ज्ञानानन्दप्रमोदयुक्तो हि सिद्धाचार्यो भद्रपादस्तमेवार्थं प्रतिपादयति। एतकालेत्यादि। अनादिसंसारे कल्याणमित्रसंसर्गात्। मोहमिति बाह्यविषयसंगेनानल्पकल्पान्तं तावत् स्थितो ऽस्मि। इदानीं बुद्धानुभावात् सद्गुरुबोधप्रसङ्ग न मया चित्तस्य स्वरूपमवगतम्।

[ध्रु] ध्रुवपदेन तमेवार्थं द्रढयति। एवेमित्यादि। इदानीं पविपद्मसंयोगाक्षरसुखे चित्तराजो मम विनष्टगमनमिति प्रकृतिप्रभास्वरे प्रविष्टमिति।

[२] द्वितीयपदेनाभ्यासस्वरूपमाह। पेखमीत्यादि। सर्वधर्मानुपलंभयोगेन यं यं दिग्भागं पश्यामि तं तं सर्वशून्यं प्रभास्वरमयं प्रतिभाति अतएव [9]चित्तस्यानुदये[9] न पापपुण्यं संसारबन्धनं च जानामीति। तथा च सरहपादाः—

अग्गें पच्छें [10] इत्यादि।

9...9. bshi pa śar bas 'चतुरुदयेन' [?]। 10. *Sarahapāda: Dohākoṣa* verse 28.

[३] तृतीयपदेन वज्रप्रभावमाह । वाजुलेत्यादि । वज्रकुलेनेति । वज्रगुरुणा लक्ष्यमिति भाव्यमुक्तं मह्यं चतुर्थानन्दोपायं प्रदत्तं । मया पुनः सादरनिरन्तराभ्यासेन । गगनेति प्रभास्वरसमुद्रे आहारीकृतम् ।

[४] चतुर्थपदेनात्मस्वरूपमाह । भणइ इत्यादि । अभाग इति । अनुत्पादभागगृहीतोऽहं भद्रपादः । यदानादिभवविकल्पाधारचित्तराजो मया सर्वधर्मानुपलंभसमुद्रे प्रवेशितं ॥०॥३५॥

[पंचत्रिंश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

॥३६॥

[[1]राग पटमञ्जरी कृष्णाचार्यपादानाम्[1]]

सुन बाह तथता पहारी।
मोहभण्डार लइ[2] सअला अहारी ॥ [१] ॥

घुमइ[3] ण चेवइ सपरविभागा।
सहज निदालू काह्निला लाङ्गा ॥ ध्रुवपद ॥

चेअन न वेअन [4]भर निद गेला[4]।
सअल मुकल[5] करि सुहे सुतेला ॥ [२] ध्रु ॥

स्वपणे मइ देखिल तिहुवण सुण।
घोरिअ[6] अवणागमण विहुण[7] ॥ [३] ध्रु ॥

शाखि[8] करिब जालन्धरि पाए[9]।
पाखि[10] न चाहइ[11] मोरि पाण्डिआचाए[12] ॥ [४] ध्रु ॥

1...1. Omitted in Tib. see also notes 13, 14. 2. H. लुइ ; blaṅs nas 'आदाय, गृहीत्वा'। 3. The root घुम् 'sleep' is current in Bengali. 4..4. Cf. Hindi phrase : भरी नींद में होना। भर has been rendered as śin tu 'अत्यन्तं' in Tib. 5. H. सुफल ; grdol bar 'मुक्त, मोक्ष' *Apabhraṃśa* मुकल। 6. H. घोरिअ ; 'bres par byas nas 'संमिश्र्य' ; the reading घोरिअ stands for घोलिअ from the *Prakrit* root घोल् 'mix.' see also not 18. 7. H. विहल ; bral bar gyur 'is separated from' indicates the reading विहुण for विहल। 8. H. शाथि ; mṅon sum ñid du 'साक्ष्यं' ; Cf. साखी of *Kabīra*. 9. H. पात्र ; shabs 'पाद, *Apabhraṃśa* : पाअ'। 10. tsar 'near' ; the commentary संनिधान। 11. H. राहअ ; lta mi byed = न पश्यन्ति of the commentary ; corrected form चाहइ is to be derived from the root चाह् ∠ चक्ष् 'see' current in Bengali. 12. पण्डिआचादे।

शून्यं बाहुः [तेन] तथतां प्रहृत्य ।
मोहभंडारं गृहीत्वा सकलम् आहारितं ॥१॥

स्वपिति न चेतयति स्वपरविभागं ।
सहजनिद्रालु कृष्णः नग्नः ॥०॥

चेतना न वेदना पूर्णनिद्रां गतः ।
सकलं मुक्तं कृत्वा सुखे सुप्तः ॥२॥

स्वप्ने मया दृष्टं त्रिभुवनं शून्यं ।
संहृत्य [अवधूतिकया] गमनागमनं विधूनय ॥३॥

शाक्षिणं करिष्यामि जालन्धरपादं ।
पक्षं न पश्यन्ति मम पंडिताचार्याः ॥४॥

[१] सहजानन्दसुन्दरो हि कृष्णाचार्यस्[13] तमेवार्थं प्रतिपादयति । सुन इत्यादि । शून्यमिति । आलोकोपलब्धिसंध्याज्ञानेन वासनारागं बोद्धव्यं । योगीन्द्रेण तस्य वासनादोषं तथताखड्गेन प्रहृत्य मोहं विषयासंगलक्षणं सकलम[ा]हारितमिति ॥

[ध्र] ध्रुवपदेन ध्यानलक्षणमाह । घुमइ ण इत्यादि । सहजानन्दयोगनिद्रां यातीति न चेतयति । न तत्र भ्रष्टो भवति । अतएव कृष्णाचार्यसुन्दरो [14]हि सहजानन्दयोगनिद्रालुः । तथा च द्विकल्पे—

मइ गरलह भक्षणे इत्यादि ।

तस्यां योगनिद्रायां ॥

[२] द्वितीयपदेन तमेवाह । न चित्तचेतनाविकल्पो [15]न वेदनाविकल्पोपि ते[15] अतएव ज्ञानेन । सकलमिति त्रैलोक्यं परिशोध्य निर्भयं यथा भवति तथा ज्ञाननिद्रां गतः ।

13. This supports that the author of the gīti is काह्न पाद । 14. This stands for काह्निला of the Caryā which is another evidence that the authoship of the Caryā belong to काह्न पाद । 15...15. बोधिनाद्यते, tshor ba yaṅ..rnam par mi rtog pa'o 'न वेदनाविकल्पः or वेदनापि न विकल्पते'।

[३] तृतीयपदेन स्वप्रतिभासज्ञानमाह । स्वपणेत्यादि[16] । अवणगवणमिति[17] । पूर्वोक्तक्रमेण चन्द्रसूर्ययोर्यातायतं खंडयित्वा । घोरिअ इति[18] । अवधूतिकापवनं च सहजानन्द [ ] प्रवेशयित्वा । मया स्वप्नवत् त्रिभुवनं दृष्टं शून्यं च । तथा च आगमः—

यथा कुमारी स्वप्नान्तरेषु स्वपुत्रं[19] जातं मृतं च पश्यति । जाते ऽपि तुष्टा मृते दौर्मनस्का । एवं जानीथ सर्वधर्मान् ॥

[४] चतुर्थपदेन वज्रगुरुमाहात्म्यमाह । शाखि करीत्यादि । श्रीगुरुजालन्धरिपादान् यस्मिन् धर्मे साक्षिणः कृत्वा तेषां पादाब्जरेणुगणप्रसादात् । ये ये पुस्तकदृष्टिगताः पण्डिताचार्याः । ते ते मम पाखि[20] संनिधानान्तरमपि न पश्यन्ति ॥३६॥

[षट्त्रिंश्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

16. H. स्वपने० । 17. H. ०गवन० । 18. H. घानिकेति ; this word is not seen in the *Caryā*. The Tib. rendering 'dres par byas संमिश्र्य, Apabhraṃśa घोलिअ' stands for घोरिअ in the *Caryā*. 19. H. सा पुत्रं ; de yi bu 'स्वपुत्र' । 20. H. पाश [?] ; पाखि is the reading in the line of *Caryā*. Tib. rts bar 'मूल' [? rtsar 'पक्ष, पार्श्व ∠ पाश, Hindi पास (=near), Bengali पाश (side)'].

॥२७॥

[राग कामोद[1] ताडकपादानाम् ।]

अपणे नाहिँ सो काहेरि शङ्का ।
ता महा[2] मुदेरी टुटि गेलि कङ्खा[3] ॥ [१] ॥

अनुभव सहज मा भोल रे जोइ[4] ।
चौकोट्टिविमुका जइसो तइसो होइ ॥ ध्रुवपद ॥

जइसने इछिलेसि[5] तइसन आछ[6] ।
सहज पथक[7] जोइ भान्ति नाहि[8] वास ॥ [२] ध्रु ॥

[9]बाण्ड कुरुण्ड[9] सन्तारे जाणी ।
वाक्पथातीत काँहि वखाणी ॥ [३] ध्रु ॥

भणइ ताडक एथु नाहि अवकाश ।
जो बुझइ ता गले गलपास ॥ [४] ध्रु ॥

1. dga' ba ster ba 'कामद' । 2. Omitted in Tib. 3. H. कन्या ; 'dod pa 'desire, कांक्षा > कंखा' । 4. H. जोई । 5. H. अछिलेसि ; 'dod pa 'इच्छसि' । 6. H. अच्छ । 7. H. पियक ; lam 'पथक' । 8. H. माहो ; ma 'न, नों' ; माहो therefore to be corrected as नाहि । 9...9. H. बाण्डकुरु ; snod spyad 'स्थाली, कुण्ड' ; the commentary ब[ा]ण्डकुरुण्ड ।

आत्मीयो नास्ति तत् कस्य (भवेत्) शंका ।
सा महामुद्रा भङ्गं गता कांक्षा ॥१॥

अनुभवसहजं मा विस्मर अरे योगिन् ।
चतुष्कोटिविमुक्तो यादृशस्तादृशो भव ॥०॥

यादृशमिच्छसि तादृशस्तिष्ठ ।
सहजपथे योगिन् भ्रान्तिं न वासय ॥२॥

भाण्डकुरुण्डं संसारे ज्ञातव्यं ।
वाक्पथातीतं कथं व्याख्यातव्यं ॥३॥

वदति ताडकः अत्र नास्ति अवकाशः ।
यो बुध्यति तस्य गले गलपाशः ॥४॥

[१] ज्ञानपानप्रमोदेन सिद्धाचार्यो हि ताडकस्तमेवार्थं प्रतिपादयति । अपणेत्यादि । गुरुचरणरेणुप्रसादात् तथागतवचनोपायद्वारेण स्वकायविचारणात्मीयसंबन्धलेशोऽपि मयि नास्ति । अतएव आगन्तुकस्कन्धक्लेशमृत्युमारादीनां शंका भयं च न विद्यते । तथा च आगमः—

आत्मा विशतीत्यादि[10] ।

तदिदानीं मम तदर्थविकल्पभावे महामुद्रासिद्धिवाञ्छा दूरं पलायिता च । तथा च आगमः—

नैव क्वचित्पुरा बद्धो ऽधुना मुक्ति र्न विद्यते ।
बन्धमुक्तिविकल्पो ऽयं [11]किंचिज्ज्ञानमलक्षणम्[11] ॥

[अ] अनुभवपदेन उक्तार्थं कथयति । अनुभवेत्यादि । आत्मानं संबोध्य वदति भो ताडक । अनुभवार्थं कथं वक्तुं शक्यते तस्मादनुभवं सहजमिति कृत्वा कथं वदसि[12] । उत भावनासंवृत्यनुरोधेन परं भण्यते न तु स्वरूपतः । तथा च आगमः—

10. H. आत्मविशतीत्यादि ; bdag ni hjug par byed 'आत्मा हि विशति' ।
11...11. It stands for न किंचिज्ज्ञानलक्षणं ; Cf. Tib. gaṅ de ye śes mtshan ñid min 'किंचिद् ज्ञानलक्षणं नास्ति' । 12. H. वहसि ; rjod par byed 'वदसि' ।

देशनीपद[13]योगेन बुद्धो अद्वयकल्पितः ।
परमाचित्त[14]योगेन न बुद्धो नापि अद्वयः ॥

तस्माच्चतुष्कोटिविनिर्मुक्तभावात् पुनस्तेन प्रकारेण तिष्ठामीति । तथा च आगमः—

न सन्नासन्नसद्[15] इत्यादि ॥

[२] द्वितीयपदेन तमेवार्थं प्रतिनिर्देशयति । जइसनीत्यादि । उत्पादकाले पविधर-नैरात्म्याभिष्वङ्गात् महासुखमयोत्पन्नो ऽहं महावज्रधरः । पुनरपि वज्रगुरुणा तस्मिन् नीतार्थे दृढीकृतो ऽस्मीति । तस्मात् भोः सिद्धाचार्य सहजं पृथक् इति मा कुरु । निःशंकं सिंहरूपेण जातिषु[16] भ्रम ॥

[३] तृतीयपदेन योगीन्द्रस्य निमित्तमाह । वाण्डेत्यादि । यथा पारावारे तरपतिस्तर-दानग्रहणाय पारेच्छूनां वासविमोक्षणे कपर्दिकान्वेषणमपि करोति तेषां वाण्डकुरुण्डादि बाधकविशेषं च पश्यतीति । बाह्यमातं स्वसंवेद्यलक्षणसंयुक्तं धर्मं कथं लोके वचनद्वारेण प्रतिपादयितव्यं । तथा वाक्प्रतीतिधर्माधिगमात् कृत्याद् विगुणनिमित्तं लोकेन निरूप्यते योगीन्द्रस्य । तथा च आगमः—

धूमेन ज्ञायते वह्निः इत्यादि ॥

[४] चतुर्थपदेनात्यन्तनिर्विकल्पतां प्रतिपादयति । भणइ इत्यादि । सिद्धाचार्यो हि ताडक एवं वदति । अस्मिन् धर्मे बालयोगिनामवकाशमात्रं नास्तीति । ये ऽपि परमार्थविदस् ते ऽपि यदि वदन्ति अस्माभिः धर्माधिगमं कृतं तदा तैरेव स्वग्रीवा संसारपाशेन बद्धा । तथा च आगमः—

[17]तिलतुषमात्रविपर्णं [नापि][17] इत्यादि ॥०॥३७॥

[सप्तत्रिंशत्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

13. H. ०यद० ; chig ०पद० । 14. H. परमाचिन्त० ; bsam med mch.g la 'परम-अचित्त—' । 15. The complete verse, as quoted in *Advayavajrasamgraha* p. 19, runs—

न सन्नासन्न सदसन्न चाप्यनुभयोत्मकं ।
चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं शून्यं माध्यमिका विदुः ॥

16. Tib. not clear, H. notes here जति the reading of Ms. 17..17. H. तिलतु सन तु विषर्णं ; tila dań sbun pa tsam gi lo mas kyań.

॥३८॥

[राग भैरवी सरहपादानाम्]

काअ [2]णावड़ि खाण्टि[2] मण केड़ुआल[3] ।
सद्गुरु वअणे धर पतवाल[3] ॥ [१] ॥

चीअ थिर करि [4]धरहु रे नाइ[4] ।
आन[5] उपाये पार ण जाइ ॥ ध्रुवपद ॥

नौवाही नौका टाणअ[6] गुणे[7] ।
[8]मेलि मेलि[8] सहजे जाउ ण आणेँ ॥ [२] ध्रु ॥

[9]वाटत भअ खाण्ट वि[9] बलआ ।
भव उलोलेँ सब[10] वि बोलिआ ॥ [३] ध्रु ॥

कूल लइ खरे सोन्तेँ उजाअ ।
सरह भणइ [11]गअणें समाअ[11] ॥ [४] ध्रु ॥

1. Tib. transcription भे-र-वी । 2..2. gru yi dum bu 'नौ-खण्ड' । 3. The words केड़ुआल and पतवाल seem the same as डाँड़ ∠ दंड and पतवार ∠ पत्रवाल in current Hindi which have been rendered in Tib. by one word skya ba [= gru-skya] 'नौदण्ड, our' but in the Tib. commentary there is the word *mñan pa* 'boat-man' for पतवाल । The words केड़ुआल and पतवाल are not to be taken identical in the meaning to avoid *Punarukta daṣa* here. The word पतवाल, therefore to be taken as पत्रपाल [=यानपाल i. e. नौयानपाल 'boat-man'] here. For पत्र 'car' vehicle' Cf. इत्याप्तवचनाद् रामो विनेष्यन् वर्णविक्रियाम् । दिशः पपात पत्रेण वेगनिष्कम्पकेतुना ॥ *Raghuvamsa of Kalidāsa* 15. 48 ; पत्रं वाहनपक्षयोः । *Amarakośa*. The *Sanskrit* commentary takes केड़ुआल as केनिपात 'helm'.

कायो नौका मनः केनिपातः ।
सद्गुरुवचनं गृहीत्वा पत्रवालं पत्रपालं वा ॥१॥

चित्तं स्थिरीकृत्य धारयत अरे नाविकाः [धारय अरे नावं वा] ।
अन्येन उपायेन पारं न याति ॥०॥

नाविको नौकां कर्षति गुणेन ।
मिलित्वा मिलित्वा सहजे गच्छ न अन्येन ॥२॥

वर्त्मनि भयं खण्डकाः [बलद्दस्य्वादयः] ।
भवोल्लोलेन सर्वमपि मज्जितं ॥३॥

कूलं गृहीत्वा खरस्रोतसि उद्याति ।
सरहो वदति गगनं प्रमाति विशति वा ॥४॥

4...4. H. धहुरे नाही ; bzuṅ gis gru ṅa rnams 'धारयत नाविकाः' । 5. H. अन ; gshan 'अन्य, *apabhraṃśa* आन । 6. H. टागुअ ; the commentary आकर्षयति indicates that the reading is टाणअ । 7. गुण 'rope ; virtue'. Tib. renders only the second meaning by the word *yon tan.* 8...8. H. मेलि मेल ; 'tshogs shiṅ 'tshgs pas 'meeting and meating'. 9..9. H. बाट अभआ खान्टा ; lam ni 'gog pa'i 'jigs pa 'वर्त्मनि रोधकभयं ; the reading ought to be corrected as वाटत भय खाण्ट ; खाण्ट (Mid. Bengali खाँट and खण्ड) ∠ खण्डक । 10. H. षअ ; thams cad 'सर्वं' । 11..11. H. गणे पमाएँ ; nam kha'i tiṅ ṅe 'dsin 'गगमसमाधि, शून्यसमापत्ति' । The reading गणे पमाएँ therefore seems as गगनप्रमाण 'a state of meditation'. The commentary explains it as गगनेति कैवल्यचन्द्रदीपे ऽन्तर्भवति । This indicates that the reading is गअणेँ समाअ ।

[१] मैत्रीमयः सरहपादस्तमेवार्थं कायनौकाव्याजेन प्रतिपादयति । काअ नावडी खाण्टी[12] इत्यादि । आधाराधेयसंबन्धेन कायं नौकां परिकल्प्य मनोविज्ञानं केनिपातं[13] च । सद्गुरुवचनं पतवालं गृहीत्वा ॥

[ध्रु] वज्रजलसंयोगभवजलधिमध्ये पंचज्ञानात्मकं विलक्षणशोधितसंवृतिबोधिचित्तं स्थिरीकृत्य कायनौरक्षां कुरु भो सरहपाद । भवसमुद्रं तर्तुं नान्योपायो विद्यते । तथा च दउड़ीपादानां—

एते पंच यंति मोहतटिनीपारम् इत्यादि ।

[२] द्वितीयपदेन मार्गस्यानुशंसामाह । नौवाही[14] इत्यादि । यथा बाह्ये नौकां वाहयति कर्णधारः गुणेन आकर्षयति च तद्वदियं नौ नं भवति । भो योगिन् वज्रगुरौ सहजानन्दोपायं गृहीत्वा नौपरित्यागं कुरु । सद्यः येन महासुखद्वीपं गच्छ ॥

[३] तृतीयपदेन मारकर्माधिष्ठानमाह । वाटत इत्यादि । खानपानविषयासक्तित्वेन साधको यदा मार्गभ्रष्टो भवति अवधूतीं गत्वा जहातीति । खाण्टमिति । तदा चन्द्रसूर्यौ द्वौ बलवन्तौ भवतः तेन हेतुना भवसमुद्रविषयोल्लोलनेन नैरात्म्यधर्मै[15] सर्वप्रकारेण बोलितमिति ॥

[४] चतुर्थपदेन अवधूतीमार्गस्यानुशंसामाह । [16]कुल लइ इत्यादि । कुमार्गचन्द्रादिकं यस्मिन्[17] अवधूत्यां लयं गच्छति सा प्रकृतिपरिशुद्धावधूतिका कुलशब्देन बोद्धव्या । लइ[18] इति तां गृहीत्वा खरसोन्तेमिति[19] बहलसुखरागस्रोतावर्तेन परमार्थविदां यो बोधिचित्तवज्रः स ऊर्ध्वं गच्छति । गगनेति वैमल्यचक्रद्वीपे अन्तर्भवति ॥०॥ ३८॥

[अष्टत्रिंशयां चर्यागीत्यां टीका ॥]

12. H. खण्टी॰ stands for खाण्ट in the *Caryā*. 13. H. केल्पित; gru'i skya ba 'oar'. 14. H. नौवाश्च stands for नौवाही in the *Caryā*. 15. The word ॰धर्मे has been declined hare as if it is धर्मन् like कर्मन् । 16…16. H. कुलल । 17. यस्मिन् stands for यस्यां । 18. H. लय stands for लइ in the *Caryā*. 19. H. ॰मेति ।

॥३९॥

[राग मालशी[1] सरहपादानाम् ।]

[2]सुइणेँ ह[त्थ्]अ बिदारअ रे निअ मन तोहोरेँ दोसे[2] ।
गुरुवअण विहारे रे थाकिब तइ घुण्ड कइसे ॥ [१] ॥

अकट [3]हूँ-भव-गअणा[3] ।
[4]वङ्गे जाया निलेसि[4] प[ा]रे भागेल तोहोर विणाणा ॥ ध्रुवपद ॥

अदभुअ[6] भवमोह रे[7] दिसइ पर अप्पणा[8] ।
ए जग जलबिम्ब[ा]कारे सहजे सुण अपणा ॥ [२] ध्रु ॥

अमिआ[9] अच्छन्तेँ विस गिलेसि रे चिअ परवस[10] अपा ।
[11]घरेँ-परेँ[11] का बुझ्झिले मारि[12] खाइब मइ दुठ कुण्डबाँ ॥ [३] ध्रु ॥

सरह भणन्ति वर सुण गोहाली कि मो दुठ बलन्दे ।
एकेले जग नाशिअ रे विहरहु[13] सुच्छन्दे[14] ॥ [४] ध्रु ॥

1. मालशी ∠ मालश्री । 2..2. H. सुइणा ह अविदार अरे निअ मन तोहोरेँ दोसे; ston ñid lag pas hol cig kye khyod kyi raṅ gi yid kyi skyon 'शून्यबाहुना श्लथीकुरु (=शिथिलय) अरे तवात्मनो मनसो दोषान्' suggests correct reading as सुइणहत्थेँ विदारअ रे निअ मन तोहोरेँ दोसे । The word सुइण ∠ स्वप्न is a *lākṣaṇika* usage for शून्य । Cf. सुन बाह तथता पहारी *Caryā* 36 *pāda* 1 a and स्वपणे मइ देखिल तिहुअण सुण ib. *Pāda* 3a and their commentary. 3..3. H. हूँ भवइ अणा ; hum skyes namkha 'हुं-भव-गगनं । 4...4. kyog por 'gro ba bslaṅ gyis la 'वक्रगतिं व्यमिश्रयः'। 5. pha rol 'पार'। 6. H. अदअभुअ ; ṅo mtshar 'अद्भुत'। 7. H. रे (not separated from मोहा); kyema 'अरे, रे, हे, भोः'। 8. H. अप्पणा ; bdag 'आत्मा'।

स्वप्नः शून्यता वा हस्तः तेन विदारय अरे निजमनोदोषान् ।
गुरुवचनविहारे अरे स्थास्यति त्वं घूर्णत् कथं ॥१॥

आश्चर्यं हुंभवगगनं ।
वंगे जाया गृहीता परं पलायितं तव विज्ञानं ॥०॥

अद्भुतो भवमोहः अरे दृश्यते परः आत्मा ।
गृहं परं किं अबुध्यं हत्वा खादयिष्यामि अहं दुष्टान् कुटुम्बिकान् ॥३॥

सरहो वदति वरं शून्यो गोत्रजः किं मे दुष्टबलीवर्देन ।
एकाकी जगत् नाशयित्वा अरे विहरामि स्वच्छन्देन ॥४॥

[१] सिद्धाचार्यो हि सरहपादस्तमेवार्थं भावस्वरूपावगमात् लोकार्थाय वदति । सुइणेमित्यादि । भो निजमन चित्तराज तव अविद्या[दि][15]दोषात् [असुखे][16] सद्रूपावगमकत्वात् स्वप्नेऽपि द्रव्याभिलाषात् [यथा सर्वं पर्वतं हस्तालंबितं प्रबोधे कथंचित् तत्कथयेवेति । तत्राधुना बुद्धपुण्यानुभावेनस्व-][17] सद्गुरुवचनेन्दुरश्मयस्त्रैलोक्ये स्फारिताः । अतः कुत्र स्थाने त्वया स्थातव्यं भो चित्तराज ॥

[अ॒] अ॒पदेन तमेवार्थं द्रढयति । अकटेत्यादि । आकटं आश्चर्यं । गुरुपादपद्म-प्रसादात् लीलया मया ऽवगतोऽसि हुंकारबीजोद्भवो[18] भो[ः] चित्तराज । गअणेति प्रभास्वरे प्रविष्टोऽसि इदानीं अविद्यादोषविनाशकौकृत्यं भग्नं तव ।

9. H. अमिया ; यश्रुति before आ is for the purpose of easy pronocenciation (मुखसुखार्थ) । 10. H. पसर वास gshan dbań 'परवश' । 11..11. Cf. Hindi idion घर-बाहर ; khym na btuń ba 'गृहे पानं' [?] । 12. H. मरे । 13. H. विरहुँ ; spyod 'विहरामि' । 14. इच्छन्दें ; rań 'dod 'स्वच्छन्द' । 15. rig pa la sogs pa'i 'अविद्यादि॰' । 16. bde ba ma yin pa'i. 17. dper na la thams:cad lag tu rnam par brkyań ba bshin dań gñid sad pa bshin du de rnams kyi slar yań gań ji lta smra shes so, de la da ni sańs rgyas kyi bsod rnams kyi mthas bdag gi. 18. H. ॰द्भव ; it is related with the verb अवगतोऽसि not with the vocative भो[ः] चित्तराज ।

[२] द्वितीयपदेन अधिमात्रसत्त्वस्यानुशंसामाह । अद्भुअ[19] इत्यादि । मत्रसत्त्वस्य मोहोऽयमद्भुतः । [20]यस्माद् आत्मस्वभावानवगमात् स्वपरपार(त्वार) भेदविभागं[20] स पश्यति । अत एव साहंकारे मनसि परमार्थचित्तस्योदयस्तव नास्तीति । तथा च आगमः—

साहंकारे मनसि विशमं याति जन्मप्रबन्धो
नाहंकारश्चलति हृदयादात्मदृष्टौ तु सत्यां ।
नान्यः शास्ता जगति जयिनो नास्ति नैरात्म्यवादी
नान्यस्तस्मादुपशमविधेस्तन्मतादस्ति मार्गः ॥

तत्त्वविदां प्रतीरे नीरेन्द्रादिवद् द्वादशदृष्टान्तद्वारेण[21] [22]शून्यतायाः सर्वप्रमाणानुपपन्ना[22] सिद्धिर्भवतीति ॥

[३] तृतीयपदेन चतुर्थानन्दमाहात्म्य[23]माह । अमिअमित्यादि । सहजानन्दस्थिते सति रूपादिविषयविषं[24] यथा[25] अभ्यवहरसि भो [:] कर्मवश्य[26] चित्त विचारक । गृहमिति गृहमिति स्वकं कायं पानकमिति । रागद्वेषमोहादिकं समूहं तव निजगृहिणी["] ज्ञानमुद्रानैरात्मा समालिङ्ग्य तस्य भक्षणं निःस्वभावीकरणं मया कर्तव्यं । तथा च सरहपादाः—

धरणियें परविष खज्जइ[27] इत्यादि ॥[28]

[४] चतुर्थपदेन स्वच्छन्दचर्यामाह । सरहपादसिद्धाचार्यो हि वदति । सरह भण इत्यादि । दुष्टवलदमिति । दुष्टविषयं वलं ददाति इति दुष्टवलद[:] चित्तराजो बोद्धव्यः । एकेन

19. H. अदअ ; ṅo mtshar 'अद्भुत' । 20...20. gaṅ las raṅ gi ṅo bo mi śes pa'i phyir raṅ daṅ gshan daṅ pha rol tu 'byed pa'i rnam par dbye ba ; H. यस्मादात्मस्वरपरापरभेदविभागं । 21. H. adds here भवेत् which is not found in Tib. 22...22. H. सर्वशून्यप्रमाणो[प]पन्ना ; thams cad stoṅ ba'i chad ma yis skye ba med la. 23. H. omits माहात्म्य ; bdg ñi che ba 'माहात्म्य' । 24. gzugs la sogs pa yul gyi dug 'रूपादिविषयविष' ; H. रूपादिविष[य]विप(1)क[न] । 25. ji ltar 'यथा' ; H. प्रसह्य[ ]व । 26. las kyi dbaṅ 'कर्मवश्य' ; H. कर्मेव वश्य० । 27. Cf. *Dohākoṣa of Sarahapāda* verse 84. 28. H. has here two more lines not found in Tib.—

घरवितो खज्जइ सज्ञि रज्जइ णठा रामा वेराअणी ।
अकुल लद्धी चित्ता भट्टी जोइणी सो पतिदास ।

तेन दुष्टेन त्रैलोक्यं नाशितं। तेन दुष्टवलन्देन मया किं कर्तव्यं। गो इति इन्द्रियं। तस्य सालम्बनं स्वकायं तं शून्यप्रभास्वररूपं कृत्वा गुरुवचनप्रसादात् स्वच्छन्देन त्रिजगति विहरणं करोमि— इति। तथा च शान्तिदेवपादाः—

स्वच्छन्दचार्यनिलय इत्यादि[29] ॥०॥३९॥

[एकोनचत्वारिंशं चर्यागीत्यां टीका ॥]

29. *Bodhicaryāvatāra, pariccheda* 8 verse 88.

॥४०॥

[राग मालसी गवुड़ा[1] काह्न पादानाम् ।]

जो मणगोअर[2] आला-जाला[3] ।
आगमपोथी इष्टा-माला[4] ॥[5] [१] ॥

भण कइसे सहज बोलवा जाअ[6] ।
काअ वाक् चिअ जसु ण समाअ ॥ ध्रुवपद ॥

आले गुरु उपसइ सीस ।
वाक्पथातीत काहिब कीस ॥ [२] ध्रु ॥

जेत[7] इ[8] बोली तेत[9] वि टाल[10] ।
[11]गुरु बोब से[11] सीसा काल[12] ॥ [३] ध्रु ॥

भणइ काह्न जिण रअण वि कइसा[13] ।
[14]काले बोब[14] संबोहिअ जइसा ॥ [४] ध्रु ॥

1. Tib. transcription गो-डा is the latter form of गवुड़ा । 2. H. ०गएर । 3. mig 'phrul dra 'इन्द्रजाल' ; Cf. येषां श्रुतम् आलजालाय *Kādambarī of Bāṇa Bhatta* (P. L. Vaidya's edition) p. 288 आलजालानि चिन्तयन्ती Tib. 310 ; Siddhacandra explains—आलजालानि स्वप्नान्तर्गतप्रायाणि । 4. brdsun kyi phreṅ ba 'मिथ्या-माला' ; इष्टामाला ∠ इष्टकामाला 'a pile of bricks'. 5. The line means—Cannonical works are nothing but a pile of bricks i.e. the burdon on the heads. 6. H. जाय । 7. जेतइ ∠ *Prākrit* जेत्तिअ ∠ यावत् । 8. इ Prākrit वि or अवि < अपि । 9. तेत ∠ Prākrit तेत्तिअ ∠ तावत् । 10. Cf. Hindi idiom टाल-मटोल । 11...11. H. गुरुबोधसे ; bla ma'i thobs kyis 'गुरोर् उपायेन' ; the commentary explains

यत् मनोगोचरं (तत्) इन्द्रजालं ।
आगमपुस्तकानि इष्टका माला ॥१॥

यद् कथं सहजं वक्तुं शक्यते ।
कायवाक्चित्तं यस्मिन् न प्रविशति ॥०॥

अलं [=अलीकं] गुरुरुपदिशति शिष्यं ।
वाक्पथातीतं कथयितव्यं कथं ॥२॥

यावद् अपि उक्तं तावद् अपि व्याजः ।
गुरुर्मूकः स शिष्यः बधिरः ॥३॥

वदति कृष्णः जिनरत्नमपि कीदृशं ।
बधिरेण मूकः संबोधितो यथा ॥४॥

[१] सहजानन्दमुदितः कृष्णाचार्यः प्रतिपादयति । जो मण इत्यादि । मनइन्द्रियाश्वस्य[15] गोचरो यः सकलविकल्पजालः । आगम मन्त्रशास्त्रादिज्ञानं वा तत्सर्वं च । तथा च—

आगमः वेअ पुराणें[16] इत्यादि ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन सहजदौर्लभ्यं प्रतिपादयति । अतएव वेदः[17] कथं सहजमनुत्तरज्ञानं वक्तुं शक्यते । पृथग्जनानां कायवाक्चित्तं यस्मिन् सहजे नान्तर्भवति । तथा च तिल्लोपादः—

सअ संवेअण तत्तफल तिलोपाए भणन्ति ।
जो मणगोचर गोइआ[18] सो परमथे ण होन्ति ॥[19]

---

as वज्रगुरुः वचनदरिद्रत्वेन युक्तः । बाब=मूक, Mod Bengali बोबा ; Hindi बौरा । 12. काल=बधिर, Mod. Bengali काला ; 'khrul par bya 'misled. भ्रान्त' । 13. H. विकसइ सा ; ji ltar 'कीदृश, Apabhraṃśa कइस, Mod. Hindi कैसा । 14...14. Cf. the commentary बधिरः मूकस्य संबोधनं ; lkug pas lon par 'मूकेन अन्धः' । 15. The word अश्व is not found in Tib. 16. *Kāṇhapāda* : *Dohākoṣa* verse 2. 17. The sentence requires वेदेन । 18. गोइअ ∠ Prakrit गोविअ ∠ गोपित । 19. *Tillopāda* : *Dohakaṣa* verse 9.

[२] द्वितीयपदेन तत्त्वस्वरूपमाह । आलेमित्यादि[20] । अलं निष्फलं गुरुः शिष्या-योपदेशं ददाति । यो ऽपि सहजः स कथावेद्यो न भवति । तेन गुरुणा किं कृत्वा वक्तव्यमिति । तथा च सरहपादाः—

णउ तं वाए गुरु कहइ[21] ॥

[३] तृतीयपदेन तमेवार्थं दृढयति । जेतइ[21] इत्यादि । [22]तस्माद् भवतीति[22][वचन][23] मात्रगत्या यद्यद् भण्यते तत् सर्वं टालनमसद्रूपं । यो ऽपि वज्रगुरुः सोऽप्यस्मिन् धर्मे वचन-दरिद्रत्वेन युक्तः । तस्य शिष्येणाप्यवचस्त्वेन किंचिन्न श्रुतं । अतएव सोऽपि च बधिरस्तस्मिन् गंभीरधर्मे मतिं प्रतिपादयति ॥

[४] भणइ इत्यादि । कृष्णाचार्यो हि वदति । कीदृशं जिनरत्नं । रतिं अनन्तसुखं तनोतीति रत्नं चतुर्थानन्दं बोद्धव्यं । यथा बधिरः संकेतादिना मूकस्य संबोधनं करोति तद्वद्दूरे सद्गुरुः शिष्ये रतिं स्वप्रभावेण महासुखं तनोति । तथा च दउड़ीपादाः—

अदूरे दूरे वेत्यादि ॥०॥४०॥

[चत्वारिंशत्तम्यां चर्यागत्यां टीका ॥]

20. The *Caryātext* reads आले for आलें । 22. *Sarahapādīya Dohā* p. 13 ; verse 9 ; वाए = वाक्येन । 21. H. तेजइ । 22...22. H. तस्माद् भगवतीति ; de las byuṅ ba'i 'तस्माद् भवतीति' । 23. tshig 'वचन' ।

॥४१॥

[राग कह्न गुञ्जरी[1] भुसुकुपादानाम् ।]

आइए अणुअना ए जगरे [2]भान्तिए सो[2] पड़िहाइ ।
राजसाप देखि जो चमकिइ [3]साचे किं तँ[3] बोड़ो[4] खाइ ॥ [१] ॥

अकट जोइआ रे मा कर हाथ लोहा[5] ।
आइस सभावेँ जइ जग बुझसि तुटइ[6] वासना[7] तोरा ॥ ध्रुवपद ॥

मरुमरीचि[8] गन्ध[ब]नअरी दापनपड़िबिम्बु[8] जइसा ।
वातावत्तेँ सो दिढ़[9] भइआ अपेँ पाथर जइसा ॥२॥

वान्धि[10]सुआ जिम केलि करइ खेलइ बहुविह खेला[11] ।
वालुआ तेलेँ ससरसिंगे आकाश [ँ] फूलिला ॥३॥

राउतु भणइ कट भुसुकु भणइ कट सअला अइस सहाव ।
जइ तो मूढा अच्छसि भान्ती पुच्छतु सद्गुरु पाव ॥४॥

1. Tib. transcription गु-ज-री । 2...2. H. भान्ति एँसो ; 'khrul par śes भ्रान्तिः प्रतीयते' । 3..3. H. षारे किं तं ; Cf. 'रज्जुसर्पेण किं सत्येन' (the commentary). 4. बोड़ो ∠ बोड़् 'a snake of the viper class' ; Mod. Bengal बोड़ा । 5. लोहा 'red' ; Cf. Sanskrit word लोहित and लोहिनी ; or लोहा 'having salt', Cf. *Avadhī* लोना ∠ लावण=having charm. सुमन समेत बाम कर दोना । सावँर कुअँर सखी सुठि लोना ॥ *Rāmacaritamānasa of Tulasidāsa*. Tib. renders it as sge bar [? sgeg par ; sgeg ba= लावण्य, grace] ; the commentary explains मा कर लोहा as हस्तामर्षं मा कुरु ; Tib. lag pas sbrel bar bya mi dgos te 'हस्तबन्धनं मा कुरु' । 6. H. तुट ; za 'eaten up'. 7. bag chags 'वासना, desire' ; H. वासणा । 8..8. H.

आदितः अनुत्पन्नमिदं जगत् अरे भ्रान्त्या तत् प्रतिभाति।
रज्जुसर्पं दृष्ट्वा यः संभ्रान्तः सत्यः किं तं सर्पः खादति ॥१॥

आश्चर्यं योगिन् अरे मा कुरु हस्तं लोहनं (=लोहितं) लावणं वा।
ईदृशेन स्वभावेन यदि जगत् बुध्यसि त्रुट्यति वासना तव ॥०॥

मरुमरीचिका गन्धर्वनगरी दर्पणप्रतिबिम्बं यथा।
वातावर्तेन स दृढीभूतः अपां प्रस्तरो यथा ॥२॥

बन्ध्यासुतो यथा क्रीडां करोति खेलति बहुविधाः खेलाः।
वालुकातैलेन शशकस्य शृंगेण आकाशो फुल्लिते ॥३॥

राजपुत्रो वदति अहो भुसुकु वदत्यहो सकलं ईदृशस्वभावं।
यदि त्वं मूढो ऽसि भ्रान्तः पृच्छ सद्गुरुपादं ॥४॥

[१] सहजानन्दमुदितो हि भुसुकुपादस्तमेवार्थं प्रतिपादयति। आइ इत्यादि। आदौ अनुत्पन्नभावत्वेन जगदिदं स्वयं परमार्थज्ञैरवगतं तेन तेष्वन्ययाभावं न गच्छति। तथा आगमः—

अकारो मुखं सर्वधर्माणामाद्यनुत्पन्नत्वात् [इति]।

अथ भ्रांत्याविद्यातिमिरलोचनानालपीतादिरूपेण भो बालयोगिन् भावं त्वां प्रति भासते। तथा[12] आचार्य निद्ताकाः[13]—

केशोण्डुकं यथाकारो दृश्यते तैमिरकैर्जनैः।
तथालोकादिदोषेण भावो बालैर्विकल्प्यते ॥

अथ रज्जौ सर्पाभिज्ञानं कृत्वा संत्रासितो यः। सोऽपि तेन रज्जुसर्पेण किं सत्येन खादितः ॥

गन्धनअरीदापतिपडिबिम्बु ; dri za'i groṅ chu zla gzugs brñan 'गन्धर्वनगरी जलचन्द्रप्रतिबिम्ब'। 9. H दिट ; brtan pa 'दृढ'। 10. H. बाधि। 11. H. खेळा। 12. H. अथ ; de bshin du 'तथा'। 13. Tib. transcription नि·द्·ता-का।

[१] प्रथमपदेन मार्गस्यानुसंधानमाह। अकटेत्यादि। आकट आश्चर्यं भो बालयोगिन् अत्र हस्तामर्षं मा कुरु। ईदृशस्वभावेन यदि जगत्स्वरूपावगमं करोषि तदा अनादिभवविकल्पवासनादोषसंग्रहं पलायते तव॥

[२] द्वितीयपदेन तमेवार्थं संवृति[14] दृष्टान्तेन स्पष्टयति। मरुमरीचीत्यादि। मृगतृष्णागन्धर्वनगरदर्शनादि प्रतिभासमात्रं योगिवरेण दृश्यते। तथा च आगमः—

यथा माया यथा स्वप्नं तथा हि अन्तराभवं इत्यादि।

एतत्सर्वमविद्यावासनादोषेण मिथ्या बालैर्विकल्प्यते। यथा वातावर्तेन नीरमपि प्रस्तरं भूतं तद्वत् भावग्रामो योगीन्द्रेण बोद्धव्यः। तथा च आगमः—

शून्यतैव भवेद्भावो वासनावासिता सती।
वातावर्त्तौ दृढीभूता अत एव घनोपलाः॥

[३] तृतीयपदेनात्यन्ताभावं सूचयति। बान्धीत्यादि। बन्ध्या भगवती नैरात्मा तस्याः सुतः परमार्थसत्यं वालुकातैलोपमं शशशृंगोपमं च। एतेनानुत्पन्नस्वभावो हि तस्य सूचितः। स एव उत्पन्नो हि परमार्थसत्यमहासुखपंचज्ञानात्मकः जगति नानाप्रकारेण क्रीडारसमनुभवतीति। तथा च सूतके—

पंचबुद्ध्यात्मकसर्वजगो[15] ऽयमित्यादि॥

[४] चतुर्थपदेन भावपरिशुद्धिमाह। भुसुक इत्यादि। भुसुकुपादो हि वदंति भावानामेष रूपो हि मया कथितः। भो बालयोगिन् यदि तव भ्रान्तिरस्ति तदा सद्गुरुचरणाराधनं कुरु॥०॥४१॥

[एकचत्वारिंशत्तम्यां चर्यागीत्यां टीका॥]

14. H. संवृत्ति; kun rdsob 'संवृति'। 15. जगः stands for जगत्।

॥४२॥

[राग कामोद[1] काह्नपादानाम् ।]

चिअ सहजे शून संपुण्णा ।
कान्धवियोएँ मा होहि विसण्णा ॥ [१] ॥

भण कइसे काह्न नाहि ।
फरइ अनुदिनँ[2] तेलोए पमाइ ॥ ध्रुवपद ॥

मूढा दिठ[3] नाठ देखि काअर ।
भाङ्ग तरङ्ग कि सोषइ साअर ॥ [२] ध्रु ॥

मूढा अच्छन्ते लोअ न पेखइ ।
दुध माझे लड़[4] ण च्छन्ते[5] देखइ ॥ [३] ध्रु ॥

भव जाइ ण आवइ ण एथु[6] कोइ ।
अइस[6] भावे विलसइ काह्निल जोइ ॥ [४] ध्रु ॥[7]

1. 'dod pa sbyen pa 'कामद' । 2. H. अनुदिनं । 3. brtan 'दृढ' ।
4. mar 'नवनीत' । 5. H. पच्छंतें । 6. H. एसु । 7. H. आइस ।
The Tib. translation of the *Carya* is not literal.

चित्तं सहजेन शून्यसंपूर्णं ।
स्कन्धवियोगेन मा भव विषण्णः ॥१॥

वद कथं कृष्णो नास्ति ।
स्फुरति अनुदिनं त्रैलोक्ये प्रमाति ॥०॥

मूढो दृष्टनष्टं दृष्ट्वा कातरः ।
भग्नस्तरंगः किं शोषयति सागरं ॥२॥

मूढः सद् लोकं न पश्यति ।
दुग्धमध्ये नवनीतं न सत् दृश्यते ॥३॥

भवे याति न आगच्छति न अत्र कोऽपि ।
ईदृशभावे विलसति कृष्णो योगी ॥४॥

[१] ज्ञानामृतपरितुष्टो हि कृष्णाचार्यपादस्तमेवार्थं प्रतिपादयति । चित्त इत्यादि । सहजेनेत्यादि । प्रकृतिस्वरूपेण सर्वदैव षोडशीशून्यतया[8] संपूर्णो ऽयं मम चित्तराजः । अतएव स्कन्धवियोगेनेति । भो जना मम स्कन्धाभावात् विषादं मा कुरु । तथा च हेवज्रे—

स्कन्धाभावे परमिति ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन स्वरूपं प्रतिपादयति । भो बालयोगिन् वद कथं कृष्णाचार्यो हि न विद्यते । त्रैलोक्यस्वरूपं ९तस्य भाव्यं९ । अनुदिनं स्फुरति परमार्थजलधौ क्रीडतीत्यर्थः । तथा च आगमः—

यथा नदीजलात् स्वच्छात् मीन उत्पतति द्रुतं ।
सर्वशून्यात्तथा स्वच्छात् मायाजालमुदीर्यते ॥

8. H. षोडशीशून्यतायां ; stoṅ pa ñid bcu drug gis 'षोडशीशून्यतया' ।
९..९. H. त [ं] [भि] भाव्यं ; de'i bsgom par bya'o 'तस्य भाव्यं' ।

[२] द्वितीयपदेन दृष्टान्तद्वारेण तमेवार्थं विस्पष्टयति। मूढा इत्यादि। नीलपीतादि-वर्णसंस्थानो हि यो भावस्तस्य भंगं दृष्ट्वा मूर्खाः किमर्थं कातरा भवन्ति। किमम्भोधेर्भङ्गतरंगः तं सागरं शोषयतीति ॥

[३] तृतीयपदेन [तदेव द्रढयति। मूढा इति। यथा मूढो विद्यमानमपि दुग्धमध्ये नवनीतं न पश्यति तथा त्रैलोक्यं दृश्यमानमपि न पश्यति ॥][10]

[४] [चतुर्थपदेन][11] परिनिष्पन्नतामाह। भव जाइ ण इत्यादि। सद्गुरुपंकजरजः न[12] करोतीत्यर्थः। एतद्भवस्वभावपरिज्ञानेन कृष्णाचार्यपादो भवेऽप्यत्र विलसति क्रीडतीति ॥०॥४२॥

[द्वाचत्वारिंशत्तम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

10. de ñid brtan par byed do. rmoṅs pa shes pa ni de bshin du blun pos yod bshin pa yaṅ 'o m'i naṅ na mar mi mthoṅ ba'o. de bshin du 'jig rten gsum mthoṅ bshin pa yaṅ mi mthon ba'o.
11. rkan pa bshi pas. 12. न is not rendered in Tib.

॥४३॥

[राग बंगाल भुसुकुपादानाम् ।]

सहज महातरु फरिअ[1] ए तेलोए ।
खसमसभावे रे [2]वाणत मुका कोए[2] ॥ [१] ॥

.... ।
.... ॥ ध्रुवपद ॥[3]

जिम जले पाणिआ टलिआ भेउ[4] न जाअ ।
तिम मण-रअण[5] समरसे गअण समाअ ॥ [२] ध्रु ॥

जासु नाहि अप्पा तासु परेला काहि ।[6]
आइ अणुअणा रे जाम मरण भव[7] नाहिं ॥ [३] ध्रु ॥

भुसुकु भणइ कट[8] राउतु[9] भणइ[10] कट सअला एह सहाव ।
जाइ न आवइ[11] रे ण तहिं[12] भावाभाव ॥ [४] ध्रु ॥

1. 'phro 'स्फुरित'; H. फरिअए to be read as फरिअ ए; ए here is to be taken as a *vākyālangkāra* or as the pronoun एतत् or an *āmantraṇa*.
2...2. H. वाणतो का कोएँ; bciṅs nas grol ba gaṅ 'बन्धनात् मुक्तः कः=वाणत मुका को[ए]'; The word वाण is to be compared with *pāli* वान and वन 'lust' and is to be derived from the root वन् 'win'. Cf. वनं छिन्दथ मा रुक्खं वनतो जायती भयं । छेत्वा वनं वनथं च निब्बना होथ भिक्खवो ॥ *Dhammapada* 283.
3. The commentary after the first *pada* says: पदस्योत्तरपदेन ध्रुवपदं बोद्धव्यं=Tib. chig phyi ma'i rkaṅ pas dhu'i rkaṅpar rig par bya'o.

सहजमहातरुः स्फुरितः भोः त्रैलोक्ये एतत् त्रैलोक्ये वा
असमस्वभावेन अरे धानतः मुक्तः कोऽपि (=कश्चित्) ॥१॥

.......................।
.......................॥०॥

यथा जले पानीयं पतित्वा भेदं न याति ।
तथा मनोरत्नं समरसे गगने विशति ॥२॥

यस्य नास्ति आत्मा तस्य परः क्व ।
आद्यनुत्पन्नो ऽरे जन्ममरणभवो नास्ति ॥३॥

भुसुकु वंदति कृतं (=अलं) राजपुत्रो वदति कृतं (=अलं) सर्वमेतत्स्वभावं
याति न आगच्छति अरे न तत्र भावाभावौ ॥४॥

This indicates that *dhruvapada* has been lost both in *Sanskrit* as well as Tibetan. 4. H. भेड; dbye bar 'भेदम्' (dbyed ba 'भेद')। 5. H. मरण अमणा; yid kyi rin chen po 'मनोरत्न = Apabhraṃśa मण-रअण'। 6. H. जत्पुणा हि अप्पाता स्वपरेला काहि; gaṅ la bdag ñid med pa de la gshan dag gaṅ 'यत्र आत्मैव नास्ति तत्र परः कः'। काहि is the same as कहि or कहिं in *prākrit* 'क्व, कुत्र' to be derived from कस्मिन्। 7. Tib. *srid pa* is an equivalent for *Sanskrit* भव, भुवन and भू from the root भू। 8. Tib ṅo mtshar 'आश्चर्य' stands here for the original कट। The word कट, to be derived from the Sanskrit word कृत (=अलम्), has been used here as a *vākyālaṃkāra*. 9-10. are not translated in Tib. 11. H. आवयि। 12. H. तहि।

[१] सहजमुदितो हि भुसुकुपादस्तमेवार्थं प्रकटयति। सहज इत्यादि। गुरुचरणरेणुप्रसंगेन पविपद्मसंयोगसुखाकारबीजं गृहीत्वा त्रैलोक्यं व्याप्य योगीन्द्रस्य सहजचित्तं स्फुरितं। एतस्य खसमोपमसुखस्वभावेन त्रैलोक्ये [13] न कोऽपि बन्धनमुक्त इति[13]। तथा च द्विकल्पे—

व्याप्यव्यापकरूपेण सुखेन व्यापितं जगत् ॥

[ध्रु] पदस्योत्तरपदेन ध्रुवपदं बोद्धव्यं ॥[14]

[२] द्वितीयपदेन दृष्टान्तोपमां करोति। जिम जलेत्यादि। यथा बाह्यनीरान्तरपतनभेदो न ज्ञायते बुधैः। तथा मनो[15] बोधिचित्त [चित्त]रत्न[16] योगीन्द्रसमरसीभूतं गगनेति प्रभास्वरे विषति[17] तत्र तस्य ज्ञानोपलंभो न स्यादिति। तथा च आगमः—

यथा जले जलं न्यस्तं ज्ञानचक्रं तथा स्थितमिति ॥

[३] तृतीयपदेन भावस्वरूपमाह। जासु नाहीत्यादि। यस्य योगीन्द्रस्य आत्मात्मीयसंबंधो न स्यात् तस्य परसंबंधः [18]सुदूरतर एव[18]। यस्मादनुत्पन्ना ये भावाः तेषामुत्पादस्थितिभंगा न दृश्यन्ते सिद्धपुरुषैः। तथा च आगमः—

न जातो न मृतश्चैव न रूपी नाप्यरूपवान्[19]।
न संसारे न निर्वाणे न कारस्तेन शून्यते[20] ॥

[४] चतुर्थपदेन भावस्वरूपमाह। भुसुकु भणइ इत्यादि। कटमिति पूर्वोक्तार्थं। भुसुकुपादो वदति। सकलभावानाम् एषः स्वरूपः [=एतत् स्वरूपं]। एतस्मिन् गंभीरसहजानन्दानु-

13…13. H. न को विद्वान् मुक्तो वेति; gaṅ du yaṅ bciṅ pa daṅ grol ba med pa shes so 'न कोऽपि बन्धनमुक्त इति'। 14. see note 3. 15. मनो is not separated from बोधि° in H. 16. sems rin po che 'चित्तरत्न'। 17. विषति stands for विशति; Tib. *rab tu shugs pa'o* 'प्रतिष्ठति' is not literal. 18..18. H. स (स्व) इतरतर एव; śin tu riṅ du gyur pa'o 'सुदूरतर एव'। 19. H. नाधिरूपवन्; gzugs med pa yaṅ min 'नाप्यरूपवान्'। 20. शून्यते stands for सूच्यते; mtshan 'लक्ष्यते, सूच्यते'।

भावाद् भावाभावविकल्पपरिहारेण कोऽपि योगी जनि[21]संसारचारकागारे यातायातं दृश्यते[21] । तथा च सरहपादः—

गंभीरइ उआहरणेँ णउ पर णउ अप्पाण ।
सहजाणन्देँ चउट्ठक्खण णिअ संवेअण जाण[22] ॥०॥४३॥

[त्रयश्चत्वारिंशत्तम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

21. H. जिन ; skyes 'जन्मन्, जनि' । 22. दृश्यते stands for पश्यति ।
22. *Sarahapāda : Dohākoṣa* : verse 96. H. reads : गम्भीर अह उआणस उपरणो अप्याण । सहजानन्द चउज्जइ छणिअ संवेअण जाण ॥ Tib reads : zab mo ñid kyaṅ mtshan du med/dag daṅ gshan du mi dmigs so//lhan cig skes pai dga' ba yi/ 'bras bu raṅ rig ñid kyis śes// "गंभीरतापि अलक्षणा (अनुदाहरणा वा) स्वपरालंबना नास्ति । सहजानन्दस्य फलं स्वसंवेदनेन जानीहि ॥"

॥४४॥

[राग मल्लारी कङ्कण[1] पादानाम् ।]

सुने सुन मिलिआ जबेँ ।
सअल धाम[2] उइआ तबेँ ॥ [१] ॥

आच्छहुँ चउखन संबोही ।
माझ निरोहेँ अणुअर[4] बोही ॥ ध्रुवपद ॥

बिन्दु णाद [5]ण हिएँ पइठा[5] ।
आण चाहन्ते आण विणठा ॥ [२] ध्रु ॥

[6]जथा आइलेसि[6] तथा जान ।
माझे [7] थाकी सअल विहाण ॥ [३] ध्रु ॥

भणइ कंकण कलअल सादेँ ।
सर्व वि च्छरिल[8] तथता नादेँ ॥ [४] ध्रु ॥

1. H. कोङ्कण० ; the Carya in its forth *Pada* reads as कंकण and the commentary on it does the same. 2. धाम ∠ धर्म ; Cf. Tib. chos rmams 'धर्माः' । 3. H. निरोहेँ ; 'gog pas 'निरोधेन' । 4. अणुअर ∠ अनुत्तर ; bla med 'अनुत्तर' । 5...5. H. णहिँए पइठा ; sñiṅ la 'jug pa med 'न हृदये प्रविष्टः = *Apabhraṃśa* ण हिएँ पइठा' । 6..6. H. जथाँ आइलेँसि । 7. H. मासं ; dbus 'मध्य' । 8. H. does not divide वि from च्छुरिल ; the form छुरिल is to be derived from the root छुर् 'scatter'.

शून्येन शून्यं मिलितं यदा ।
सकलधर्मा उदितास् तदा ॥१॥

अस्मि चतुरः क्षणान् संबोध्य ।
मध्ये निरोधेन अनुत्तरा बोधिः ॥०॥

बिन्दुर् नादो न हृदये प्रविष्टः ।
अन्यत् पश्यतो ऽन्यद् विनष्टं ॥२॥

यथा आगतोऽसि तथा जानीहि ।
मध्ये स्थित्वा सकलं विजहिहि ॥३॥

वदति कंकणः कलकलशब्देन
सर्वमपि च्छुरितं तथतानादेन ॥४॥

[१] परमकरुणासवपानतः प्रमुदितो हि कंकणसिद्धाचार्यस्तमेवार्थं शब्दान्तरेण व्युत्पादयति । सुने इत्यादि । तृतीयस्वाधिष्ठानशून्ये वज्रगुरोश्चाधिष्ठानाच्चतुर्थं पदं शून्यं यदा मीलति स्वयं तदा तस्मिन् समये । सर्वधर्ममिति युगनद्धफलोदयो भवतीति ॥

[ध्र] ध्रुवपदेन तमेवार्थं कथयति । चउखणमिति । तस्माद्विचित्रादिक्षणेन चतुर्थानन्दं संबोधयित्वा तिष्ठामि । तेनाहं मध्यमनिरोधेति । सप्तप्रकृतिदोष[9] समाधिमला[10]-निधानाद्[11] अनुत्तरबोधिं [=०बोधिर्] लभ्यते । तथा च हेवज्रकल्पे—

आनन्दास्तत्र जायन्ते इत्यादि ॥

9. H. ०दोषा० ; ñes pas '०दोष-' । 10. H. ०मल० [?]; dri ma'i ०मल-' [?] 11. gshi las 'मूलात्, आधारात्, निधानात्, आलयात्' ।

[२] द्वितीयपदेनाभ्यासमाह । नादमित्यादि । [12]दीर्घहुंकारमुपायग्राहकज्ञानविकल्पं[12] विन्दुरिति । प्रज्ञाग्राहकज्ञानविकल्पः नादः । एतदुभयं विकल्पेन तस्मिन् समये परित्यक्तो[13]ऽस्मि । अतः सर्वधर्मानुपलंभं पश्यन् चित्तबोधनं च प्रणष्टं ममेति[14] ॥

[३] तृतीयपदेन संवृतिबोधिचित्तस्य कारताम्[15] आह । यस्मेत्यादि । आदौ यस्माद् बोधिचित्तादुत्पन्नोऽसि तस्मिन् निजबोधिचित्ते इन्द्रिय[16]विषयविकल्पविरहिते यच्चतुर्थसुखसंवेदनरूपं [तत्] जानीहि । तथा च सरहपादाः—

[17]जं दिढ चीअ विलोट्टिउ पवने समरस होहि ।
इंदि विषअ उअ संधिअ अन्ने कि सम संबोहि[17] ॥[18]

[४] चतुर्थपदेन स्वकीयप्रभावं प्रतिपादयति । भणइ इत्यादि । कंकणपादसिद्धाचार्यो हि वदति । साकारनिराकारादिबालयोगिनां कलकलः समतथतानादेन भग्नः । तथा च आगमः—

शून्यतासिंहनादेन त्रासिताः सर्वशास्त्रवः ॥०॥४५॥

[चतुश्चत्वारिंशत्तम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

12. H. दीघहुंकारो नापायग्राहकज्ञानविकल्पं ; hūṃ yig riṅ po thabs 'dsin pa'i śes pa'i rnam par rtog pa la 'दीर्घहुंकारमुपायग्राहकज्ञानविकल्पं' । 13. परित्यक्तः stands for परित्यक्तवान् । 14. H. मम (ने) । 15. byed pa ñid 'कारित्र' । 16. H. इन्दु० ; dbaṅ po 'इन्द्रिय' । 17...17. Tib. reads :

gaṅ la sems ñid brtan gyur rnam bzlog gyur/
rluṅ daṅ ro mñam ñid gyur pa yi//
dbaṅ po yul daṅ mtshams ñid ji bshin du/
gshan du gaṅ gis mtshuṅs pa ñid du 'gyur//

'यत्र चित्त दृढमपि विवर्तसे पवने समरसो भवसि ।
इन्द्रियविषययोः सन्धिर्यथा अन्यत्र केन समो भवसि ॥

H. reads :

जं दिट चिअ विलोअ टाउ पवने समरस होही ।
इन्दि यअ भउआ सन्धिअ अन्ने कि सम संबोहि ॥

18. The chaya of the verse :—

यत् दृढचित्त ! विवृत्य पवने समरसं भवसि ।
इन्द्रियविषयसंधितोऽन्येन किं समा [भवति] संबोधिः ॥

॥४५॥

[राग मल्लारी काह्नुपादानाम् ।]

मण तरु पाञ्च इन्दि तसु साहा ।
आसा बहल[1] पात [2]फल वाहा[2] ॥ [१] ॥

वरगुरुवअणे कुठारेँ छिजअ ।
काह्न भणइ तरु पुण न उइजअ ॥ ध्रुवपद ॥

वाढ़इ[3] सो तरु सुभासुभ पाणी ।
छेवइ विदुजन गुरुपरिमाणी ॥ [२] ध्रु ॥

जो तरु छेवइ भेउ न जाणइ ।
सड़ि[4] पड़िआँ रे मूढ ता भव माणइ ॥ [३] ध्रु ॥

सुणतरु[वर][5] गअण कुठार ।
छेवइ सो तरु मूल न डार[6] ॥ [४] ध्रु ॥

1. बहल 'strong or very much' to be derived from the root बंह् 'make firm'; 'bab pa 'वहन' । 2...2. H. फलाहा (ह वाहा); 'bras 'bab par byed 'फलं वहति' । 3. H. वाटइ ; 'phel 'वर्धते, वाढ़इ' । 4. सड़ि= शातित्वा ∠ शत् 'cut in pieses'. 5. śiṅ mchog 'तरुवर' । 6. H. डाल ; The Com. also gives *pratīka* as डाल ; the rhyme requires डार ।

मनस्तरुः पंचेन्द्रियाणि तस्य शाखाः ।
आशाबहुलपत्रफलवाही ॥१॥

वरगुरुवचनेन कुठारेण छिन्धि ।
कृष्णो वदति तरुः पुनर् नोत्पद्यते ॥०॥

वर्धते स तरुः शुभाशुभपानीयेन ।
छिनत्ति विद्वज्जनो गुरुप्रमाणकः ॥२॥

यस्तरुं छिनत्ति [परं तस्य] भेदं न जानाति
शतित्वा पतति अरे ततो भवं मनुते ॥३॥

शून्यतरुवरो गगनकुठारः ।
छिद्यतां स तरुः [शिष्यते यथा] मूलं न शाखाः ॥४॥

[१] तमेवार्थं परमानन्दमुदितो हि कृष्णाचार्यः प्रतिपादयति । मणतरु[7] इत्यादि। अनादिभववासनापल्लवाश्रयत्वात् कृष्णाचार्यपादेन स्वचित्तं तरुत्वेन उत्प्रेक्षितं। तस्य चित्ततरोः। पञ्चेन्द्रियेण शाखामधिमुच्य। आशा[8] तस्य पत्रबहुलफलं चेति ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन तस्यानुत्पादं सूचयति । वरगुरु इत्यादि । वरगुरुवचनकुठारेण तस्य वासना छिद्यमाना सती। कृष्णाचार्यो वदति स एव चित्ततरुरेव भूमौ पुनर्नोत्पद्यते। तथा च द्विकल्पे—

न बुद्धो लभ्यते ऽन्यत्रेत्यादि[9] ।

[२] द्वितीयपदेन गुरुवचनप्रभावमाह। बाढइ इत्यादि। सोऽपि चित्ततरुः स्वशुभाशुभं जलं गृहीत्वा स्वयमनादिसंसारभूमौ वर्धते। अथ श्रीगुरुं पृष्ट्वा तस्य वचनानुभवं कृत्वा विदुजनेति योगीन्द्रास्तस्य चित्तवृक्षस्य छेदं कुर्वन्ति ॥

7. H. मन० । 8. H. आसा। 9. H. ०ऽन्यतेत्यादि ; gshan du... shes bya ba la sogs pas so 'अन्यत्र..इत्यादि ।

[३] तृतीयपदेनासंप्रदाययोगिनां संसारतामाह। जो तरु इत्यादि। येऽपि बाल्योगिन-श्चित्तवृक्षस्य छेदमिति निःस्वभावीकरणं न जानन्ति तेऽपि संसारदुःख[10]वारिधौ पटित्वा[10] पतन्ति। पुनस्तत्रैव भवग्रहं कुर्वन्ति। मोक्षमार्गं न जानन्तीति ॥

[४] चतुर्थपदेन मार्गानुशंसामाह। सुण तरुवर इत्यादि। तस्मादविद्याद्यन्यतरोः। भो बाल्योगिन इति। प्रकृतिप्रभास्वरकुठारेण गुरुसंप्रदायात् [11]वासनां छेदं कुरु[11]। डालमिति येन पुनरिन्द्रियस्याधीनं न भवति ॥०॥४५

[पंचचत्वारिंशत्तम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

10...10. H. वारिधौ पटित्वा(त्वं); Tib. 'khor shiṅ 'gro drug tu ltuṅ bar 'gyur ro 'षड्गतिचक्रे पतन्ति' is not a literal rendering.
11...11. It stands for वासनायाश्छेदं कुरु।

॥३६॥

[राग शबरी जअनन्दी[1] पादानाम्

पेखु[2] सुअणे अदशे जइसा ।
[3]अन्तराले सो हव[3] तइसा[4] ॥ [१]

मोह[5] विमुक्का जइ मणा ।
तबेँ टुटइ अवणा-गमणा ॥ ध्रुवपद ॥

[6]णउ दाढ़इ णउ तिमइ[6] न च्छिजइ ।
पेख मोघ[7] [माआ][8] मोहे बलि बलि बाझइ ॥ [२] ध्रु ॥

छाया माआ काअ समाणा ।
बेणि पाखेँ सोइ [9]वि णाणा[9] ॥ [३] ध्रु ॥

चिअ तथतास्वभावे षोहिअ ।
भणइ जअनन्दि फुड़ अ[ा]ण ण होइ ॥ [४] ध्रु ॥

1. Tib. transcription Dsa-ya-nan-ta'i. 2. The commentary gives *pratīka* as पेखह but renders it as पश्य ; Tib. blta bar gyis 'प्रेक्षस्व, पश्य' ; H. reposts the reading of Ms. as पेषु । Here पेखु is not to be taken as a verb but a noun to interpret the *pada* correctly. As a noun पेखु is to be derived from प्रेक्ष्य (= प्रेक्षणीय = प्रेक्षणीयक) 'show, sight, दृश्य' । 3..3. H. अन्तराले मोह ; bar gyi srid pa =अन्तरालस्य भवः =अन्तराभवः ; The reading मोह does not convey

प्रेक्ष्यं लभ्यते आदर्शे यादृशं।
अन्तराले स भवः (=सोऽन्तराभवः [अपि]) तादृशः ॥१॥

मोहविमुक्तं यदि मनः ।
तदा त्रुट्यति गमनागमनं ॥०॥

न दह्यते न तिम्यति (=क्लिद्यते) तेम्यते (=क्लेद्यते) [वा]न च्छिद्यते ।
पश्य मोघाः मायामोहेन बलीयो बध्यन्ते ॥२॥

छाया माया कायः (च) समाः ।
उभयपक्षे स एव नाना ॥३॥

चित्तं तथतास्वभावेन शोधितं ।
वदति जयनन्दी स्फुटम् अन्यद् न भवति ॥४॥

any meaning and the commentary explains it as अन्तराभवविज्ञान। For the word मोह, therefore, to be read here as सो हम 'स भवः'। For अन्तराभव cf. Abhidharmakośa 3. 10 :—

मृत्यूपपत्तिभवयोरन्तरा भवतीति यः ।
गम्यदेशानुपेतत्वान्नोपपन्नो ऽन्तराभवः ॥

4. Tib. adds kyaṅ 'अपि' before तइसा। 5. H. मोह(द); rmoṅs 'मोह' supports the correction of H. 6...6. नौ दाटइ नौ तिमइ; tshig pa ma yin gśr min 'न दह्यते न क्लिद्यते'। तिमइ ∠ (1) तिम्यति √ तिम् (of *divādi* class) 'become wet' (2) तेम्यते√ तिम् (of *bhvādi* class 'make wet'). 7. H. मोम; for मोम here मोघ is to be read on the ground of कुधियः in the commentary. This word is found in *Sūtras* more or less as an abusive term. 8. Sgyu ma la 'माया-'। 9..9. H. विणा; sna tshogs 'नाना'; विणा therefore is to be read as

[१] परमकरुणार्जनाय[11] तमेवार्थं अभिज्ञालाभी अयनन्दिपादः प्रतिपादयति । पेखइ [? पेखु] इत्यादि । यथा स्वप्ने स्वप्रतिमासं यथादर्शे प्रतिबिम्बं तादृशमन्तरामवविज्ञानं पश्य । तथा च आगमः—

जिम जल मज्झे चंद [12]स हि नो स इत्यादि ॥

[ध्रु] भो अनधिगतमार्ग यदि त्वं विज्ञानसंक्रमणकालेऽपि सद्गुरुवचनमार्गमनुस्मरन् स्वचित्तं मोहविमुक्तं करोषि तदभावे संसारे यातायातं त्रुट्यति । तस्मात् स्वात्मानं मिथ्या मोहेन किमर्थं निष्फलं बाधयसे । तथा च भूसुकुपादाः—

[न] क्लेशो विषयेषु[13] इत्यादि ॥

[२] द्वितीयपदेन परमार्थचित्तस्यानुशंसामाह । नउ[14] दाढइ[15] इत्यादि । सद्गुरुचरणपंकजरजःप्रसंगात् तदेव[16] संसारमनो यदि मोहविमुक्तं भवति । तदग्निना न दग्धं भवति । जले न प्लावनीयं भवति । शस्त्रेण च्छेत्तुं न पार्यते । परमार्थचित्तस्य अंकमदं[17] [कुरु][18] । [19]एवं पश्यन् सन्[19] तथापि कुधियो मोहे परं बद्धा भवन्ति । तथा च बहिःशास्त्रे—

यत्नेन पापानि[20] समाचरन्ति पुण्यं प्रसंगादपि [नाचरन्ति][21] ।
आश्चर्यमेतद्धि मनुष्यलोके क्षीरं परित्यज्य विषं पिबन्ति ॥

[३] तृतीयपदेन परमार्थसत्वस्य लक्षणमाह । छायेत्यादि । मोहविमुक्ता यदा परमार्थविदो भवन्ति । तदा छायामायासमं स्वविग्रहं ज्ञानलोचनेन पश्यन्ति । पक्षापक्षभिन्नं श्रीहेरुकरूपं चाकलयन्ति । तथा च सरहपादाः—

महामायादेवी इत्यादि ॥

वि (=अपि) णाणा (=नाना) । 10. सोहिअ =शोधित ; Tib. sbyan bar gyis 'शोधय' । 11. H. ०अजणाय ; ०bsags pa'i phyir '०संचयाय or ०अर्जनाय' । 12. H. स हि नो स ; yod med min 'अस्ति न नास्ति' । 13. Bodhicaryāvatāra *paricheda* 4 verse 47. 14. H. नो । 15. H. दाठइ । 16. H. तदेवं ; de ñid 'तदेव' । 17. अंकमद=लक्षणाभिमान Cf. Tib. rtags kyi ṅa rgyal. 18. gyis so. 19...19. एवं पश्यन् सन् stands for एवं पश्यन्तः सन्तः । 20. H. पावणि ; sdig pa 'पाप' । 21. Spyod mi byed,

[४] चतुर्थार्धेन विरतावलम्बनमाह । सर्वेषामिति । अज्ञानावरणविगमे सर्वदोषे विरताधारवार्थोपविशोधनं यदि क्रियते बुधैः । तदा जयनन्दिपादो हि भवति । विरतावलम्बनाभावं च भवति । तथताविशुद्धौ हि यः स [21]ध तथा भवति[22] । अत्र तु श्रीह्रिषकल्पराजे—

सर्वेषां खलु वस्तूनां विशुद्धिस्तथता मता ॥०॥४६॥

[षट्चत्वारिंशत्तम्यां गाथायां टीका ॥]

21—22. M. तथाधर्मं भवति ; gshan du ma yin no *नावर्तं भवति ।

॥४७॥

[[1]राग गुर्जरी धामपादानाम्[1] ।]

कमलकुलिश माझेँ [2]भयइ लेली[2] ।
समताजोएँ जलिल चण्डाली ॥ [१] ॥

डाह डोम्बी घरे लागेलि आगि[णी] ।
[3]ससहर लइ सिञ्चहुँ[3] पाणी ॥ ध्रुवपद ॥

नउ खर जाला धूम न दिसइ ।
मेरु शिखर लइ गअण पइसइ ॥ [२] ध्रु ॥

दाढ़इ[4] हरिहर बाह्म भडारा[5] ।
दाढ़इ[6] णवगुण शासनपाड़ा ॥ [३] ध्रु ॥

भणइ धाम फुड़ [7]लेहु रे[7] जाणी ।
पञ्च नालेँ उठे गेल पाणी ॥ [४] ध्रु ॥

1..1. H. गुञ्जरीपादानाम् ; gurjjarī shes bya ba'i glu dbyaṅs chos pa'i shabs kyi'o 'गुर्जरीति नाम रागः धर्मपादानाम्' । 2...2. H. भइम मिअलो ; gyur ba blaṅs 'take what existed'. 3...3. H. सहषलि सिच हुँ ; ri boṅ 'dsin pa'i chu ni lon la gtor bar gyis 'शशधरजलं गृहीत्वा सिंच' । 4. H. फाटइ ; tshig 'दहति' । 5. भरा ; rje btsun 'भट्टारक' । 6. H. फिटा हइ ; thig 'दहति' । 7...7. लेहु रे ; blaṅs nas 'गृहीत्वा' ; रे is not translated in Tib ; लेहु जाणी (=जानि लेहु = जानलो Hindi) 'जानीहि' ।

कमलकुलिशमध्ये सत्वं [=बीजं] हि गृहीतवती ।
समतायोगेन ज्वलिता चण्डाली ॥१॥

दाहो डोम्बीगृहे लग्नो ऽग्निः ।
शशधरं गृहीत्वा सिंच पानीयं ॥०॥

न तु 'खर' ज्वाला धूमो न दृश्यते ।
मेरुशिखरं गृहीत्वा गगनं प्रविशति ॥२॥

वहति हरिहरब्रह्मभट्टारकान् ।
वहति नवगुणशासनपट्टकान् ॥३॥

वदति धामा स्फुटं अरे जानीहि ।
पंचनालैः उद्धृतं पानीयं ॥४॥

[१] तमेवार्थं परमकरुणामैत्रिकमानसः सिद्धाचार्यो धामपादो हि प्रतिपादयति । कमलकुलिशमित्यादि । प्रज्ञोपायसमतायां[8] सत्याक्षर[9] महासुखरागानल[10]वर्ताभासी निर्माणचक्रे चण्डाली ज्वलिता मम ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन तमेवार्थं विस्पष्टयति । डाहेत्यादि[11] । महासुखरागदाहयुक्तो ऽग्निः । डोम्बी परिशुद्धावधूती[12] गृहे लग्नः । तेन महासुखराग्निना मया सकलविषयादिवृन्दाश्रयो दग्धः । ससहरमिति । सद्गुरुप्रसादाद् विलक्षणपरिशोधितं संवृतिबोधिचित्तं गृहीत्वा तस्या वह्नेर्विनिर्वापणं करोमीति । तथा च हेवज्रे—

चण्डाली ज्वलिता नाभौ इत्यादि ॥

8. H. ०समतां । 9. yaṅ dag par sbyor bas 'सम्यग्योगात्' । 10. H. ०रागानिल० ; Tib. ०chags kyi me० ०रागानल०' । 11. H. दाहेत्यादि । 12. H. अवधूति ।

[२] द्वितीयपदेन [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । यथा [illegible] स्तीव्रं ज्वलनतादि धूमादिकं दृश्यते तद्वयं [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] दग्ध्वा[15] पूर्वोक्त-सुमेरुशिखराग्रे गगनमिति महासुखचक्रे अन्तर्भवतीति ॥

[३] तृतीयपदेनोक्तार्थं प्रतिनिर्देशयति । [illegible] [illegible] । चाद्योति संध्यावचनेन पिङ्गलाडिका बोद्धव्या । हरिरिति मूत्र[illegible] । हर [illegible] [illegible] । एता दग्ध्वा[15] । ऊर्ध्वं ललनारसनादिकाश्च । नव गुणमिति । नव पवनं च । शासनमिति चक्षुरिन्द्रियादि विषयाख्यं च दग्ध्वा स एव रागानलो निःस्वभावो गतः । तथा च [illegible]—

मन मर इत्यादि ॥

[४] चतुर्थपदेन चतुर्थानन्दप्रत्ययितामाह । धामेत्यादि । धामपादो हि वदति भो अनधिगतमार्ग श्रीगुरुचरणोपायेन सम्यक्कुलिशाब्जसंयोग[16] स्फुटं कृत्वा स[17]हजानन्दं जानीहि । तेन महासुखाब्जाद् आगतमात्रं यद् बोधिचित्तं रत्नशिखरमात्रं चतुर्थानन्दात् सशीतनादपद्मनादे ऽवधूतीमार्गेण पुनस्तत्रैव गच्छति ॥०॥][17] ४४ ॥

[सप्तचत्वारिंशत्तम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

13. H. नो । 14. mi 'न' । 15. H. दग्धा । 16. H. योगो ।
17···17. lhan cig skys pa'i dga' ba śes par gyis śig pa'o. de yis bde ba chen po chu skyes las hoṅs pa ñid gaṅ byaṅ chub kyi sems nor bu'i rtse mor son pa bshi pa'i dga' bas sbyaṅs pa na-da daṅ bcas pa pad-ma'i na-da la sñes a-va-dhu-ti lam gyis slar yaṅ de ñid du 'gro ba'o.

॥४८॥

[रागः पटहः कुक्कुरीपादानाम् ।[1]]

कुलिशाब्जयुग्मं प्रविष्टाः ।
समतायोगस्य सैनिकसमूहाः ॥१॥

विषयेन्द्रियग्रामानहन् ।
शून्यताराजो महासुखनामा ॥ [ध्रुवपद] ॥

तूर्यशब्दः शंखध्वनिर् अप्रतिहतनादं नदति ।
मोहभवबलानि दूरातीतानि ॥२॥

सुखपुरं शिखरे संस्थाप्य सर्वम् आकृष्ट (संगृहीतं वा) ।
अंगुलिम् ऊर्ध्वं क्षिप्त्वा कुक्कुरीपादो वदति ॥३॥

अयं त्रैलोक्ये महासुखेन जयति ।
तत्त्वस्यार्थं शब्दान्तरेण कुक्कुरीपादेन कथितं ॥४॥

---

1. The *Caryā* with its commentary, lost in its original form, has been retranslated here from the Tib. version appended at the end of the work.

[१] कुलिश इत्यादि । विषयानन्दयुद्धनिरोधार्थं । कुलिशाब्जे तथा उपायप्रज्ञे । महासुखस्वभावः कुक्कुरीपादः कर्षति । समताइति । एकत्वभावस्तु महासुखभावः एव योगीश्वरस्य समतायोगः । स एव दारिकुः । तथा च आगमः—

एको भावस्तत्त्वतो येन दृष्टः
सर्वे भावास्तत्त्वतस्तेन दृष्टाः ।
एको भावः सर्वभावस्वभावः
सर्वे भावा एकभावस्वभावाः ॥[2]

[ध्र] ध्रुवपदेन महासुखस्य प्रभावम् आह । अहन् इति । महासुखश्रवणमात्रेण भवमण्डलस्य विषयेन्द्रियाणि नाशितानि ॥

[२] द्वितीयपदेन तमेवार्थं प्रकाशयति । नदतीत्यादि । अप्रतिहतनादमिति तूर्यशब्द-शंखशब्दा युद्धे नदन्ति । यतः शून्यतामध्यजातत्वाद् भोः ! योगिन् भवविषयबलानि निःस्वभावीक्रियन्ते ॥

[३] तृतीयपदेन परमार्थबोधिचित्तानुशंसामाह । [त्रीणि इत्यादि त्रीणि[3] । महासुखाग्निना कायादिकानां त्रयाणां मंडलानां पापानि दग्ध्वा महासुखचक्रशिखरे स्थित्वा अच्युतमहासुखस्य बोधिचित्ताग्निा कर्षणं करोति । तथा च [उक्तं] रतिवज्रेण—

वज्रपद्मे मुद्रयित्वा बोधिचित्तं न हापयेत् । इति ॥

[४] चतुर्थपदेन फलस्वभावम् आह । ऊर्ध्वम् इत्यादि] कुक्कुरीपादेन भो योगिन् अंगुलिमूर्ध्नी[4] कृत्योक्तः एतत्त्रैलोक्यमिति कायवाक्चित्तस्याभासदोषो महासुखेन जितः । तथा च सरहपादाः—

घर अच्छन्ते मा जाहु[5] वण इत्यादि ॥०॥४८॥

[अष्टचत्वारिंशत्तम्याश्चर्यागीत्या टीका ॥]

2. Cf. भावस्यैकस्य यो द्रष्टा द्रष्टा सर्वस्य स स्मृतः । एकस्य शून्यता यैव सैव सर्वस्य शून्यता ॥ आर्य गगणगञ्जसमाधिसूत्रेऽपि—एकेन धर्मेण यु सर्वधर्मान् अनुगच्छते मायमरीचिसादृशान् । अग्राह्यतुच्छानलिकानशाश्वतान् सो बोधिमण्डं न चिरेण गच्छति ॥ इति ॥ समाधिराजसूत्रेऽपि— यथ ज्ञात तया ऽत्मसंज्ञ तथैव सर्वत्र पोषिता बुद्धिः । सर्वे च तत्स्वभावा धर्म विशुद्धा गगणकल्पाः ॥ एकेन सर्वं जानाति सर्वमेकेन पश्यति । कियद् बहु पि भावेत्वा न तस्योत्पद्यते मदः ॥ इति । Madhyamakavṛtti p. 128. 4. H. ०र्धी० । 3...3. It is not found in the *Caryā*. 5. H. जाह्न ; 'grobar ma cig 'मा गमः' ।

॥४९॥

[राग मल्लारी भुसुकुपादानाम् ।]

राज-[1] नाव पाड़ी पँउआ-खालेँ वाहिउ ।
अदअ-बङ्गाले[2] देश[3] लुड़िउ ॥ [१] ॥

आजि भुसु[कु] बङ्गाली भइली ।
णिअ घरिणी चण्डाली लेली ॥ ध्रुवपद ॥

डहिअ पञ्चपाटण इंदिविसआ णठा ।[4]
ण जाणमि चिअ मोर कहिँ गइ पइठा ॥ [२] ध्रु ॥

[5]सोण त रुअ[5] मोर किम्पि ण थाकिउ ।
णिअ परिवारे महासुहे थाकिउ[6] ॥ [३] ध्रु ॥

चउकोडि भण्डार मोर लइआ सेस ।
जीवन्ते मइले नाहि विशेष ॥ [४] ध्रु ॥

1. H. बाज ; rgyal po राज । 2. H. क्लेश Ms. द्रेश ; yul 'देश' । 3. अदय=1 निर्दय ; 2 अद्वय । The first meaning has been rendered by Tib. as *brtse ba med*. Ms. दङ्गाले ; Tib. bam gal. 4. H. डहि जो पञ्चघाट णइ दिवि संज्ञा णठा ; rnam pa lṅa po bsregs śiṅ yul rnams pa rlag 'पंचाकारा दग्धाः, विषया नष्टाः' ; cf. the commentary ; पंचस्कंधाश्रिताहंकार-ममकारादिकं दग्धं । इन्द्रियविषयं च । 5. H. सोण तरुअ । 6. The commentary paraphrases it as निमग्न and after it थाकिउ may be replaced by बूडिउ to remove *punarukta-doṣa*.

राजनीः पातयित्वा पद्मकुल्यका वाहिता ।
अद्वयवंगालेन देशो [=विषयो] लोडितो लुंठितो वा ॥१॥

अद्य भुसुको बंगाली भूता ।
निजगृहिणी चंडाली-गृहीता ॥०॥

दग्धानि पंचपत्तनानि इंद्रियविषया नष्टाः ।
न जानामि चित्तं मम क गत्वा प्रविष्टं ॥२॥

सुवर्णं मय रूप्यं [शून्यं रूपं वा] मम किमपि न स्थितं ।
निजपरिवारेण महासुखे स्थितं ॥३॥

चतुष्कोटिभांडागारो मम नीतः शेषः ।
जीवति मृते च नास्ति हि विशेषः ॥४॥

[१] प्रज्ञापारमिताम्भोधिमरिमथन[त]स्तामृत[7] परितृप्तमतिः सिद्धाचार्यभुसु[कु]पादो बङ्गालिकाव्याजेन तमेवार्थं प्रतिपादयति । प्रज्ञारविन्दकुहरह्रदे सद्गुरुचरणोपायेन प्रवेशितं । तत्रानन्दादिशब्दादीत्यादि । अद्वयवज्रबंगालेन वाहित इति । अभिन्नं कृतम् । तथा च आगमः—

न क्लेशा बोधितो भिन्ना न बोधौ क्लेशसंभवः ।
भ्रान्तितः क्लेशसंकल्पो भ्रान्तिः प्रकृतिनिर्मला ॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन तमेवार्थमभिद्योतयति । आजीत्यादि । स्वयमात्मानं संबोध्य वदति । भो भुसुकु अद्य ध्यानपरिपक्वावस्था-वियोगेन[8] अद्यैव बंगालिका भूता । अस्मात् निज-गृहिणी अपरिशुद्धा अवधूती वायुरूपा । चण्डालेनेति । स्पर्शप्रकृतिप्रभास्वरेण नीता ॥

[२] द्वितीयपदेन भावनिःसङ्गतामाह । डहिअ[9] इत्यादि । तेन महासुखानलेन पंचस्कन्धाभिमाहंकारममकारादिकं दग्धं । इन्द्रियविषयं च । अत एव स्वयं [वि]कल्पपरिहारेण जानीमः [illegible] । तथा च सरहपादाः—

जये [illegible]इत्यादि ॥

7. de kho na ñid 'तत्व' । 8. Sbyor ba dan bral bas.
9. H. दहिम ।

[३] तृतीयपदेन तमेव निर्दिशति। सोन रुअ[10] इत्यादि। सोनमिति शून्यताग्रहः। रुअ इति मायाग्रहः। उभयविकल्पं स्वरूपविचार्यमाणे सति किंचिन्न स्थितम्। निजपरिवारेणेति। अत एव निर्विकल्पपरिवारेण महासुखरमनिमग्नोऽहं। तथा च आगमः—

अर्थेनार्थिजनान्[11] विना मतिवरान्[12] दूरं नयन्तीह ये
धन्यास्ते जिन[13]भोगसंगमधियो ध्यायन्ति नक्तं दिनम्।
नो पश्याम्यनिशं सुखाश्रयपदं ध्यायन्नहं मूढधीः
सत्त्वार्थे करुणारसे ऽतिगहने मज्जाम्यकांक्षी पुनः॥

[४] चतुर्थपदेनात्यन्ताभावमाह। चउ कोटात्यादि। यत् परं चतुष्कोटिविचार-भण्डारं मम तेन अद्वयबंगालेन गृहीतम्। अत एव ममात्मनि जीवनमरणध्यानादिविकल्पं नास्ति। तथा च [श्री][14]हेवज्रे—

पितरि प्राप्तं यत्सौख्यं इत्यादि ॥४९॥

[एकोनपंचाशत्तम्यां चर्यागीत्यां टीका ॥]

10. H. सोनतरुअ ; carya reads सोन त रुअ 'सुवर्णम् अथ रूप्यं' ; Tib. has *gser dnul* 'सोन रुअ=स्वर्णरूप्यं। 11. H. अर्थे (थि)ना (म)र्थिजनान्। 12. H. ०तुरां (?); blo gros mchog 'मतिवर'। 13. H निज ; rgyal po 'जिन'। 14. dpal ldan.

॥५०॥

[राग रामक्री शबरपादानाम् ।]

गअणत गअणत तइला बाड़ी[1] हेञ्चे [=हेञ्च][2] कुराड़ी ।
कण्ठे नैरामणि बालि[3] जागन्ते उपाड़ी ॥[4] [१] ॥

[5]छाड़ु छाड़ु[5] माआ मोहा विषम[5] दुन्दोलो ।
महासुहे विलसन्ति शबरो लइआ सुणमेहेली ॥ ध्रुवपद ॥

हेरि से[7] मेरि तइला बाड़ी खसमे समतूला ।
सुकड़[8] ए सं[9] रे कपासु फुटिला ॥ [२] ध्रु ॥

तइला बाड़िर पासेँ र जोहा बाड़ी उएला[10] ।
फिटेलि अन्धारि रे आकाश फुलिआ ॥ [३] ध्रु ॥

कङ्गु रि पाकेला रे शबराशबरी मातेला ।
अणुदिन शबरो किम्पि न चेवइ महासुहेँ भोला ॥ [४] ध्रु ॥

चारिवासेँ [11]भाइला रे दिआ[11] चञ्चालो ।
तहिँ तोलि शबरो डाह कएला कान्दइ सगुण शिआली ॥ [५] ध्रु ॥

मारिल भवमत्ता रे दहदिहे दिधलि बलो ।
हेर से सबर निरेवण भइला फिटिलि सबराली ॥ [६] ध्रु ॥

1. H. बाड़ी । 2. हेञ्चे (=हेञ्चे) ∠ √हि 'impel' + च ; cf. the *prakrit* forms हिञ्चा, हेञ्च, हेञ्चाण etc. 3. बालि=बालिका has the sense of बाल्य here. 4. नैरामणि बालि उपाड़ी = नैरात्म्य-बाल्यम् उत्पाटितं 'childhood of

गगने गगने तृतीया वाटी [प्र]हित्य कुठारीं ।
कण्ठे नैरात्म्यबालं बाध्यता उत्पाटितम् ॥१॥

त्यज त्यज मायामोहौ विषमद्वन्द्वौ ।
महासुखे विलसति शबरो गृहीत्वा शून्यमहिलां ॥०॥

दृष्ट्वा तां मम तृतीयां वाटीं खसमेन समतुल्यां ।
शुक्लः अयमसौ कपासः =[1 कार्पासः ; 2 कपार्द्धः =खं] स्फुटितः ॥२॥

तृतीयवाटिकायाः पार्श्वे ज्योत्स्ना वाटी उदिता ।
ध्वस्तो ऽन्धकारः अरे आकाशं पुष्पितं ॥३॥

कङ्कोलो पक्वा अरे शबरशबर्यौ मत्तौ ।
अनुदिनं शबरः किमपि न चेतयते महासुखे विस्मृतः ॥४॥

चतुर्वासेषु भाववती अरे दत्ता चंचाली ।
तत्र तोलयित्वा शबरो दाहमकरोत् क्रन्दन्ति शकुनाः शृगाल्यश्च ॥५॥

मारितो भवमत्तान् अरे दशदिक्षु दत्तो बलिः ।
दृष्ट्वा तत् शबरो निर्वृतो भूतः ध्वस्तं शबरत्वम् ॥६॥

nairātmya 'selflessness' is uprooted'. 5..5. H. [illegible] । 6. H. [illegible] । 7. H. बे । 8. H. बुकड़ not divided from ए । 9. not divided from रे । 10. H. तएला ; the commentary उदयो भूतः । 11. H. चारिवासे भाइलारें दिआँ ।

[१] तमेवार्थं परमार्थसत्यसाक्षात्करणेन जनार्थाय सिद्धाचार्यो हि शबरपादः प्रतिपादयति। गअणत गअणत इत्यादि। गगनेत्युक्तिद्वयेन शून्यातिशून्यं बोद्धव्यम्। तत्क्रमवाटिका संध्यया तृतीयं महाशून्यं च। हृदयनेति[12]। प्रभास्वरचतुर्थेन शून्येन कुठारिकां कृत्वा एतदालोकादि-शून्यत्रयस्य दोषं छित्त्वा। कण्ठेति। संभोगचक्रे नैरात्म्यधर्माधिगमेनानुदिनं योऽपि योगिवरो जाग्रति[13] तस्य त्रैलोक्यं सुघटं भवति॥

[ध्रु] ध्रुवपदेन आसंगपरिहारं करोति। छाड़ इत्यादि माआ इत्यादि। विषम-दुन्दोलिकायां कर्माङ्गनायां भो योगिन् मोहत्यागेन महामुद्रासिद्धिं कुरुत। द्विरुक्तिरिति संभ्रमे। तथा च सरहपादाः—

यामइ [? यामः][13a] इत्यादि।

अतएव शबरो हि महासुखेन भवे शून्ये नैरात्मज्ञानमुद्रां गृहीत्वा विलसति क्रीड़ति॥

[२] द्वितीयपदेन कृतकृत्यतामाह। [हेरि से मेरि इत्यादि।] मम तृतीयावधूतिका। खसमेति गुरुवचनप्रसादात् प्रभास्वरतुल्यभूता। ककारस्य पार्श्ववर्ती खकारश्चतुर्थशून्यं ममेदानीं स्फुटीभूतं। पुनरप्यन्यथाभावं न भविष्यति। तथा च

पड़इत्वा [?] पशु-नाथत्ता।
निमल चान्द जिम सहजें फरित्ता॥[14]

[३] तृतीयपदेन तमेवार्थं विशेषयति। तइला बाड़ीति। तृतीयशून्यपार्श्वे जोह्नवाटिकेति। ज्ञानेन्दुमण्डलस्योदयो यदा भूतः। तस्मिन् समये सकलक्लेशान्धकारं स्फेटितमिति पलायितम्। आकाशेति। कं सुखं संवृतिबोधिचित्तं तेन यस्य अंगचिनम्[15] इति [16]चतुर्थस्य अनुशंसा[16]।

[४] [कंगूरिपाकेला रे इति[17]] अनुत्पादप्रकृतिप्रभास्वररूपं गुरुप्रसादात् योगिवरस्य उभयमेकीभूय परिकल्पितं। अत एव शबरश्चित्तवज्रः। शबरीति। ज्ञानपानप्रमत्तां ज्ञानमुद्रां गृहीत्वा अनासंगनादानन्दप्रमादेन अनुदिनं किमपि निश्चेतनयते। अतः महासुखशय्यायां विह्वलीभूय सुप्त इति॥

12. This *pratīka* is not found in Caryā as well as Tib. 13. जाग्रति stands for जागर्ति। 13a. 'gro ba. 14. Tib. runs :—dud 'gro'i mgon śar dri med pa'i/zla ba ji bshin lhan skyes sbro//, 15. yan lag tu gyur pa'o 'अंगभूतं'। 16...16. It is omitted in Tib. 17. cf. Tib. कं-गु-चे-न shes pa ni.... 18. bskar nas

[५] पंचमपदेन प्रवेशोपायमाह । चारीत्यादि । चतुरिति संख्यया चतुरानन्दा बोद्धव्याः । कर्ममुद्रासंगात् । गविल [? माइला][18] इति योगीन्द्रेण स्थिरीकृताः । तथा च आगमः—

आनन्दास्तत्र जायन्ते इत्यादि ।

तस्योर्ध्वं चंचालीति[19] विषयेन्द्रियं दग्ध्वा सबर[20] इति[21] [22][तत्करणार्थाय परं यं शक्तिद्वाराश्वसति । अत्र शबरसिद्धाचार्यस्यामृतत्वं दृष्ट्वा शृगालादिशकुनाद्या यावन्तः सन्ति रुदन्ति । अनेन शबरपाद आत्मनि करुणायत इति ॥

[६] षष्ठपदेन कुलसमाप्तिमाह । मारिल इति विषयातिक्रमः । चित्तराजं सद्गुरूपदेशखड्गेन विलोप्य दशदिक्षु बुद्धेभ्यस्तेनैव स्वयं बलिं ददाति । तथा च आगमः—

बलिपूजोपकरणानामानन्दो हि महाबलिः ॥

तदर्थं शबरश्चित्तवज्रमिति आत्मात्मीयग्राहं परित्यज्य विज्ञेयम् । तथाभूतः पूर्वापरान्ताभावात् अविद्यावासनार्थं स्वयमुद्धाव्य धावितोऽहं । तथा च सरहपादाः—

संकीर्णकल्पनाहानाद् बुद्धं कुधियोऽनुशासति ।
स्वतस्तत्त्वधियः किन्तु प्रतिपादयन्ति शून्यतः ॥०॥५०॥
श्रीमद्हेरुकतंत्रराजजलधेर्गुह्यात् समाजादिकात्
श्रीमत्सद्गुरुनाथवाक्यमथनाद् या साधना उत्थिताः ।
श्रीमत्तत्त्वसुधारसोद्भवमये संदर्शनान्ते स्थिताः
श्रीमत्तत्त्वपरायणाः समुदिता नित्यं विचारार्पिताः ॥१॥
तत्राहृतानां च विचारितानां चर्याशतेनाहृतगीतिकानां ।
सत्त्वैस्तु संबोधिविचारणार्थं कोषं बुधाः संरचयांबभूवुः ॥२॥
अर्थस्य तस्मान्मुनिदत्तकेन शिष्यावबोधप्रतिपादनाय ।
ज्ञानाय सर्वस्य तथैव सोऽयं कोषस्य चार्थः प्रकटीकृतोऽत्र ॥३॥

'मंडलीकृत्य' । 19. gtum mo 'चंडाली' । 20. H. सब्बर ; Tib. trancriprion स-ब-र । 21. Ms. after इति reads :—सकाराय परोषं । इ । 22..22. The Tibetan of restored text is appended at the end of the work.

सत्पुरुषावबोधाय टीकां कृत्वा यदुपार्जितं ।
मुनिदत्तेन सत्पुण्यं तेनास्तु सज्जनो जिनः ॥४॥

चर्यागीतिकोष-सिद्धवज्रगीति-तत्त्वावभासितकल्याणमित्राणां कृते
आचार्यमुनिदत्तेन विवृताः सिद्धवज्रगीतयः
सटीकाः परिनिष्ठिताः ॥०॥०॥०॥][23]

विद्वन्मानसोत्तंसराजहंसे महाश्रुते ।
प्रबोधचन्द्रे स्वर्याते बागचीवंशनंदने ॥१॥

सयुगप्यथ संजातो नियुक् संशोधकर्मणि ।
ताथागतागमासेवी शान्तिभिक्षुर्हि सौगतः ॥२॥

समकार्षीद्धि चर्याणां गीतिकोषं यथाश्रुतं ।
कल्याणमित्रनिर्दिष्टप्रतिपद्योगमागतः ॥३॥

टीकासहिताः शोधिताः स्वाध्यायेष्वधिकं तु ।
स्पष्टार्था इह गीतयश्छायासहिताः सन्तु ॥४॥

ग्रन्थत्रुटिरिह दूरिता यपि दूरं न परैति ।
यत्नाज्यौ गुण इह जगति दोषः सहजमुदेति ॥

दोषः सहजमुदेति यथा वर्षासु तृणानि ।
भक्तिवशै रोहन्ति नैव वा स्थलकमलानि ॥

जलदवृत्तिकास्तेन सदा कुर्वन्तु सन्त इह ।
गुणवर्षाम् अपयातु येन या ग्रन्थत्रुटिरिह ॥५॥

शास्ता प्रसीदतुतरा सहजं विभाव्य
स्वं मार्गमेव बहुसिद्धगणोपदिष्टं ।
सिद्धाः स्वगीतिपरमान् सुजनान् निशम्य
तुष्यन्त्वनेन सुकृतेन समीहितेन ॥६॥

अत्यन्तमात्ममनसा परिणामयामः
सर्वार्थकं कुशलमूलमिह प्ररूढं ।
संवर्धतामिह ततोऽद्य विलुप्तवेणि
श्रेयस्करं प्रवचनं सुगतात्मजानां ॥७॥

इति श्रीप्रबोधचन्द्रबागची-शान्तिभिक्षुशास्त्रिभ्यां संस्कृतः
आचार्यमुनिदत्तटीकया समेतः सौगतसिद्धानां पंचाशच्चर्यागीत्यात्मकश्
चर्यागीतिकोषः
परिनिष्ठितः ॥ शुभम् ॥

ये धर्मा हेतुप्रभवा हेतुं तेषां तथागतो ह्यवदत् ।
तेषां च यो निरोध एवंवादी महाश्रमणः ॥

परिशिष्टम्

प्रथमं परिशिष्टम्

संस्कृते प्रत्यनूदितभागस्य भोटपाठः

त्रयोविंशतितमी चर्यागीतिः

[Rgyud ci fol 188ª : 5]

Ba ra li shes bya ba'i glu dbyaṅs 'du śes gsum pa'i shabs kyi'o/

Gaṅ tshe bhu su ku khyod rṅon 'gro skye bo lṅa bo sod/
padma'i tshal du rab tu [188ª 6] *'jug na yid du gcig tu gyis//* [1]

gson po gsod par ma byed śi ba'i ro ni ma glaṅ cig/
śa ni med par bhu su ku pa khyim du 'jug ma byad; [*dbruvapada*]

Sgyu 'phrul dra ba brkyaṅ nas sgyu ma'i ri dagbs bsad par gyis/
bla ma dam pa'i gsuṅs gis go byed gaṅ [188ª : 7] *du gaṅ gis gtam//* [2]

lus ni bdaḥ gi snod yin a ma sa chu me daṅ ẓas/
dus daṅ dus min gñis gẓar rluṅ lam sbyar thad ska bas dkrug// [3]

rgya daṅ rdo lcags thag pa med par ri dags rgya gcig brog/
'phyor shin 'phyoṅ shin rgyug pas [188ᵇ : 1] *nam mkha'i thil du nub par gyur/*

Bhu su ku pa mtshan mo nam ni rab du laṅs par gyur// [4]

doṅ de ñid lhan cig skyes pa'i dga' bas bskul ba'i yid kyis grub pa'i slob dpon Bhu su ku'i shabs kyis ri dags kyi dgoṅs pa rnam par sgom byed pa [188ᵇ : 2] ñid kyis so/gaṅ gi tshe khyad ces bya ba la sogs pa ni kye'i Bhu su ku khyod gal te lus rluṅ gi ri. dags lus kyi rluṅ gi ṅo bo/ rṅon pa shas pa ni raṅ bshin med par byed pa'i thabs tshal pas 'gro bar bya'o/ de'i tshe yul lṅa

rnams la gzugs [188b : 3] kyi phuṅ por gyur ba me loṅ lta bu'i sa'i khams mig gi dbaṅ po la sogs pa dkyil 'khor rnams spuṅ ba'i rim pas gsod pa ni raṅ bshin med par byed pa thog mar byed par 'gyuṅ ro/ slar yaṅ rdo rje'i bzlas pas snaṅ ba gñis pa 'gog [188b : 4] ciṅ yaṅ dag par rdo rje daṅ chu skyes mñam du sbyor ba bla ma'i drin las bde ba chen po'i 'khor lor chu skyes tshal du rab tu shugs pa la/ yid gcig tu byed pa ni rnam par rtog pa med par 'gyur ba raṅ ñid kyis bdag la yar dag par 'bod par byed [188b : 5] pa'o/

de'i phyir dhu'i rkaṅ pas brtan pa la dmigs pa gsal bar byed pa gsuṅs te/ gson po shes bya ba la sogs pa ni rab tu shugs pa'i dbugs na gson po la o yig ñin mo'i śes pas raṅ bshin bshi bcu'i daṅ ldan pa'o/ [188b : 5] dbyuṅ ma'i dbugs śi ba'i ro hūṁ yig mtshan mo'i śes pa'i raṅ bshin sum cu rtsa gsum gyi raṅ bshin gyis ṅo bo'o/ gnas pa'i dbugs kyi bshi a yig ma niṅ gi śes pa'i raṅ bshin bdun gyi raṅ bshin daṅ ldan pa'o/ de bshin du phyag [188b : 7] na rdo rjes kyaṅ/

Oṁ yig gis 'jug sems can rnams/
Saṅs rgyas sku ñid mchog tu rtag//
hūṁ yig 'byin byed sems can rnams/
a yig gis ni gnas par byed//

de bshin du snaṅ ba mtshan mo'i cha ñid kyis śes bya ba la sogs [189a : 1] pa rgya cher gsuṅs so/ daṅ por srog la sogs pa'i śes pa dbu mar rab tu gshug par byas nas de'i rjes su śa ni dgoṅs pa'i skad kyis khyad par gyi dga' ba raṅ byin gyis brlabs pa'i ṅo bo bshi pa'i dga' bas ma spaṅs [189a : 2] na kye Bhu su ku'i shabs bde ba chen po'i kyim du 'jug par mi byed pa'o/ de bshin du rim pa lṅa las kyaṅ/

mtshan mo ma yid mtshams kyan min/
ñin mo yaṅ ni ma yin no//

shes bya ba la sogs pa gsuṅs so/de bshin du sa ra ha'i [189ᵃ : 3] shabs kyis kyaṅ/

dbaṅ po gañ du ñub ciṅ mig nas raṅ bshin la/
kye lhan cig skyes dga' bla ma'i shabs la dris//

rkan pa gñis pas lam gyi thabs gsuṅs te/ sgyu 'phul dra ba shes bya ba la sogs pa'i sgyu ma'i shes [189ᵃ : 4] pa ni las kye yan lag du rtogs par bya ste/ rnam pa sna tshogs pa la sogs pa'i skad cig la thob pa de'i bde ba tshogs pa'i lus la dra ba bshag pa ste/ de yis lus kyi ri dags la chiṅ bar byed pa bla ma'i shabs kyi drin la de'i [189ᵃ : 5] ṅo bo khoṅ du chud par bya'o/ de'i phyir de la bde ba ñams su myoṅ ba ṅo bo ñid thob pa de'i tshe gaṅ du yaṅ brjod par mi nus pa'o/ de bshin du sa ra ha'i shabs kyi kyaṅ/

dga' bas ma mñes gśin 'jig rten
shes bya ba la sogs pa gsuṅs [189ᵃ : 6] so/

rkaṅ pa gsum pas goms pa'i khyad par gsuṅs so/ lus snod ces bya ba la sogs pa'i lus ñid ni bdag gi snod bshir gyur ba de las 'byuṅ ba chen po lṅar gyur pa'i rjes bza' bar bya'o/ de la dus daṅ dus min ni zla ba ñi ma daṅ gsum pa a ba dhu t'i rluṅ la bshi pa'i dga' bas thams cad yoṅs su 'zoms pa'i phyir/bza' ba daṅ btuṅ ba ni raṅ bshin med par byed pa'o/ de bshin du dpal dus kyi 'khor lo las kyaṅ

gaṅ shig thig le dtar 'dzin lhuṅ na ñin mtshan
[180 p : 1] shes bya ba la sogs pa gsuṅs so/

rkaṅ pa bshi pas 'bras bu rdsogs pa gsuṅs te/ rgya daṅ rdos shes bya ba la sogs pa ni de la bde ba chen po'i dga' bshi rgya shes te dgoṅs pa'i skad kyis sku'i dga' ba'i rnam par rtogs pa'o/rdos shes bya [189ᵇ : 2] ba ni dgoṅs pa'i skad kyi gsuṅs gi dga' ba'i rnam par rtog pa'o/ thag pa shes pa ni thugs kyi dga' ba'i rnam par rtog pa'o/ de rnams thams cad

gzugs la sogs pa yaṅ ram mkha'o/ rgyag pa shes pa ni 'od gsal 'debs pa [189^{b} : 3] de ñid rluṅ gi ṅo bo lus kyi ri dags so/ bros pa ni raṅ bshin med par gyur ba rtag tu goms pa'i rnal 'byor bas na nam mkha' 'od gsal la thim par gyur ba'o/ de'i phyir Bhu suku'i shabs kyis mtshan mo shes pa ni mo rig pa'i mun pa bsaṅs pa ni bros pa sheh pa'i don to/ de bshin du luṅ las kyaṅ

bdag ñid de bshin thim gyur te/
bcom ldan 'das ni srog gi bdag ces bya ba la sogs pa gsuṅs so/

चतुर्विंशतितमी चर्यागीतिः

dpa' bo'i ta-la-sheh bya ba'i glu dbyaṅs nag po spyod pa'i shabs kyi'o/

Gaṅ tshe zla ba gaṅ ba śar gyur ba/
de tshe sems kyi rgyal po dri ma med// [1]

gti mug dri ma gcod pa bla ma'i gsuṅ/
yul daṅ dbaṅ bo rnam mkhar sleb par 'gyur// [dhruvapada]

mkha mtshuṅs sa bon gaṅ shig mkha' mñan 'gro/
raṅ gi śiṅ las khaṃs gsum grib mas khyab// [2]

ji ltar ñin byed śar bas mtshan mo sel bar byed/
srid mtshor gti mug rdul ni sel bar byed// [3]

ji ltar ṅaṅ ba'i rgyal pos chu bo 'byed/
srid pa za shes kāhna pa yis smra// [4]

don de ñid bde ba chen po'i rgyal po chos thams cad dmigs pa med pa'i ro de yis slar yaṅ nag po sbyod pa pa rnam par sgom par byed do/ zla ba gaṅ ba shes bya ba la sogs pa ni bla ma'i drin las gaṅ gi dus su cha bcu drug daṅ ldan pa'i byaṅ chub kyi sems kyi zla ba'i [190ᵃ : 1] dkyil 'khor śar bar gyur ba dei dus su rnal 'byor gyi dbaṅ phyug sems kyi ragyal po śin tu dri ma med par 'gyur ro/
dhu'i rkaṅ pa don de ñid brtan par byed do/ gcod pa shes bya ba la sogs pa ni [190ᵃ : 2] blo gros daṅ ldan pas bla ma'i gsuṅ gi gti mug la sogs pa'i sgrib pa 'bros par 'gyur ro/ yul daṅ dbaṅ po shes bya ba la sogs pa nam mkh'ar 'od gsal la 'jug par byed do/ de bshin du sa ra ha'i shabs kyis kyaṅ/ [190ᵃ : 3]

dus mñam śar ba de la phyag 'tshal lo
shes bya ba la sogs pa gsuṅs so/

rkaṅ pa gñis pa chos kyi sa bon gyi nus pa gsuṅs te/ mkha' mtshuṅs sa bon shes bya ba la sogs pa ni nam mkha' daṅ mtshuṅs pa'i sa bon [190ᵃ : 4] ni 'od gsal gyi raṅ bshin sems las skyes pa ste/de'i raṅ bshin 'od rab tu gsal ba ni raṅ gi śin ljon pa'i grib ma rnal 'byor gyi dbaṅ phyug ye śes kyi 'od zer gyi 'jig rten gsum po la khyab pa'o/

rkaṅ pa gsum [190ᵃ : 5] pas de'i khyad par gyi mtshan ñid gsuṅs te/ mtshan mo sel shes bya ba la sogs pa ni dper na ñin mor byed pa śar ba bar gyur na mtshan mo mun pa sel ba bshin du ji ltar ltar bla ma dam pa'i shabs kyi rdul gyi tshogs la rab [190ᵃ : 6] tu 'dud na so sor lta ba las yaṅ dag par rkyes pa'i ni raṅ bshin gyis drin las srid pa'i rgya mtshor ye śes kyi gti mug daṅ she sdaṅ la sogs pa'i sgrib pa riṅ du 'bros par gsuṅs so/

rkaṅ pa bshi pas rnal 'byor gyi dbaṅ phyug gi spyod pa [190ᵃ : 7] gsuṅs te/ ṅaṅ pa'i rgyal po shes bya ba la sogs pa ni dper na phyi rol tu ṅaṅ pa'ir gyal pos chu daṅ 'o ma 'dris pa'i chu rnam par phi nas 'o ma 'thuṅ par byed do/ nag po spyod pa ... rnal 'byor ba mchog gi de ñid kyi srid [198 : 1] pa'i raṅ bshin khoṅ du chud pas srid pa bza' bar bya ba yin gyis khyod srid pa len par ma byed cig pa'o/ de bshin du ye śes byaṅ chub pa las kyaṅ—

srid pa ma yin mya ṅan 'das pa min/
yaṅ dag ji bshin rtags pa las shes so//

पंचविंशतितमी चर्यागीतिः

'di ni [190ᵇ : 2] tha ga pa'i shabs kyi glu dbyaṅs so/

Chos 'byuṅ rkaṅ rten rdo rje'i gnas kyi skad/
lan lṅa 'thag ciṅ 'thag pa'i dri med gos// [1]

bdag ni tha gī raṅ bshin rgyu rnams daṅ/
spun dog bdag gir mtshon pa mi śes so// [dhruvapada]

phed bcas khru gsum kyim 'thag sun [190ᵇ : 3] *sgron gsum/*
nam mkha' kheṅs gyur de ni thags 'thag go// [2]

gshoṁ med thag bzaṅs sgra ni bla ma'i gsuṅs bral min/
gnas gñis bcad nas rgyu rnams bsgrims śin brtan por sgyoṅs// [3]

nor bu'i son pa stoṅ ñid kyis mtshon stoṅ ñid sñiṅ/
thags kyi ro [190ᵇ : 4] *rñed tha ga gti mug dra ba grol//* [4]

chos thams cad khoṅ du chud pa'i don de ñid sems can rnams kyi phyir grup pa'i slob dpon tha ga pa'i shabs kyis gsuṅs te/ chos shes bya ba la sogs pa ni chos 'byuṅ dgoṅs pa'i skad kyis śes rab kyi chos 'byuṅ du [190ᵇ : 5] rtogs par bya'o/ rkaṅ rten shes pa ni rkaṅ pa bshi dga' bshi'i rten du gyur pa'o/ de bshin du rtag pa gñis pa las kyaṅ/ a yig gaṅ byed lha mo bshi ye se's bya ba la sogs pa gsuṅs so/ yaṅ na don dam rig pas yaṅ dag pa ji lta ba bshin du/ [190ᵇ : 6] gyur ba'i chos kyi 'byuṅ gnas gaṅ yin pa de ni chos 'byuṅ ṅo/ rdo rje shes pa ni rnal 'byor gyi dbaṅ phyug gi bya ba daṅ byed pa'i dṅos po las de'i gnas kyi skad de ni rnal 'byor ro/ de bshin du sa ra ha'i shabs kyis kyaṅ/ rdo rje 'bebs pas gom pa [190ᵇ : 7] ñid/ pad ma yod pas rdo rje'o/ bya ba byed pas rgyas 'debs pa/ 'di ni bde chen rgyal po'o/ de la śes rab kyi chu skeys la me loṅs lta bu la sogs pa'i ye śes lṅa'i bdag ñid kun rdsob byaṅ chub kyi sems ni stoṅ ba ñid daṅ sñiṅ rji'i bdag ñid ··· [191ᵃ : 1] bla ma'i drin las so/ dri

med gos shes pa ni raṅ bshin gyi 'od gsal gyis yoṅs su dag par byed do/ shes so de bshin du brtags pa gñis pa las kyaṅ/

kun rdsob kun daṅ mtshuṅs pa/
don dam bde ba'i gzugs can [191ª : 2] no// shes so/

dhu'i rkaṅ pas yaṅ dag par rtogs pa brtan par byed do/ bdag ni tha gi shes bya ba la sogs pa ni ṅo bo ñid kyis thabs kyi bdag ni Tha ga pa'i shabs so/ rgyu daṅ spun [?] dag gi gaṅ gi phyir na kun rdzob daṅ don dam pa'i dbye ba [191ª : 3] dmigs pas mtshan pa dag gis mi śes so/ de bshin du yaṅ/

gzuṅ 'dzin dṅos po med pa'i phyir/
sems ni gaṅ du 'aṅ skye ba med/
gaṅ la sems ñid skye med pa/
de ñid mchog gi go 'phaṅ ṅo//

rkaṅ pa gñis pas rten daṅ brten pa gsuṅs [191ª : 4] te/ phyed bcas khru gsum shes bya ba la sogs pa ni raṅ gi lus la bsam gtan gyi khaṅ par grol ba ste/ de la dga' ba gsum pa bkyed pa'o/ nam mka' khaṅs gyur shes pa ni yoṅs su dag pa'i 'od gsal gyis yoṅs su sbyar bar byas [191ª : 5] pas so sor ba lta ba daṅ ldan pas bdag gnas pa'o/ de bshin du brtag pa gñis pa las kyaṅ/

lus daṅ bral ba'i sems ñid ni/
gshon du snaṅ bar bya ba med// ces so/

rkaṅ pa gsum pas yid ches pa'i tshogs pa gsuṅs te/ gshom du [191ª : 6] med pa shes bya ba la sogs pa'i thags bzaṅs ni dgoṅs pa'i skad gyis srog daṅ rtsol ba daṅ thabs daṅ śes rab kyi rluṅ gñis la gshom du med pa'i sgra daṅ gzugs brñan yoṅs su rtog pa shes so/ lhan cig skyes pa'i sgra brñan [191ª : 7] daṅ/ de ñid kun rdzob byaṅ chub kyi sems bla ma dam pa'i gsuṅs gis bskrub par bya'o/ gnas gñis chad gyur shes pa ni dṅos po daṅ dṅos po med par 'dzin pa dag bcad nas rdo rje daṅ chu skyes yaṅ dag par

sbyor ba bstan par mi phyed par [191ᵇ : 1] bdag gyi bya'o shes so/

rkaṅ pa bshi pas rnal byor ba'i rjes su bsṅags pa gsuṅs te/ nor bus son pa shes bya ba la sogs pa ni chos thams cad raṅ bshin gyis 'od gsal ba'i khoṅ du chud pa las dar ma'i skye bo daṅ 'khyud pas de ñid [191ᵇ : 2] raṅ bshin gyis yoṅs su gyur ba a ba dhū ti rnal 'byor ma bdag med ma'o/ nor bu gnas shes pa ni rtag pa'i tshul tha ga pa'i shabs bdag gyis thob pa'o/ de'i phyir de'i drin las gti mug gis mṅon par 'khyud pa'i saṅ bus bciṅs [191ᵇ : 3] pa rnam par bral bar gyur ba'o/ tha ga shes pa ni skyes pa'i chos daṅ rnam par bral nas rdo rje 'dsin par gyur to shes pa'o/ de bshin du Sa ra ha'i shabs kyis kyaṅ/ de ni 'dpal ldan shes bya ba la sogs pa gsuṅs so//

अष्टचत्वारिंशत्तमी चर्यागीतिः

[fol. 211ᵇ : 2] Pa ta ha shes bya ba'i glu dbyaṅs 'ku 'kku ri pa'i shabs kyi'o

rdo rje chu skyes gyul ṅor shugs/
mñam ñid sbyor ba'i dmag dpuṅ tshogs/
yul daṅ dbaṅ [211ᵃ : 3] po'i groṅ rnams bcom/
stoṅ ñid rgyal po bde chen miṅ/

rṅa sgra duṅ skad gshom du med pa'i dbyaṅs rnams sgrogs/
gti mug srid pa'i dpuṅ rnams rin du 'da' bar byas/
bde ba'i groṅ kyer rtse mor gnas nas thams cad bsdus/
sor mo [211ᵇ : 4] gyen du bslaṅ nas ku kku rī pa smara/

'di ni 'iig rten gsum du bde ba chen po rgyal/
1de kho na ñid kyi don sgra gshan gyis ku kku rī pa'i shabs kyi gsuṅs te//1

rdo rje shes bya ba la sogs pa ni yul gyi sgra'i gyul ṅo 'gog pa'i phyir rdo rje daṅ [211ᵇ : 5] chu skyes de bshin du thabs daṅ śes rab bde ba chen po'i raṅ bshin ku kku ri'i shabs kyi 'dren par byed do/ mñam ñid ces pa ni raṅ bshiṅ gcig tu bde ba chen po'i ṅo bo ñid rnal 'byor gyi dbaṅ phyug gi mñam pa ñid du sbyor bde ñid [211ᵇ : 6] de'i dā-ri-ku'o de bshin du luṅ las kyaṅ/

dṅos po gcig gi de ñid gaṅ gis mthoṅ/
dṅos kun de ñid des mthoṅ ṅo bo gcig/
dṅos po kun gyis ṅo bo'i raṅ bshin rnams/
dṅos kun gcig gi raṅ bshiṅ ṅo bo ñid//

Dhu'i rkaṅ pas [211ᵇ : 7] bde ba chen po'i mthu gsuṅs te/ bcom shes pa ni bde ba chen po shes pa thos pa tsam gyis srid pa'i dkyil 'khor gyi yul daṅ dbaṅ po 'di dag bcom pa'o/

1...1. Most probably this line belongs to the commentary.

rkaṅ pa gñis pas doṅ de ñid gsal bar mdzod do/ sgrogs pa shes bya ba la [212ᵃ : 1] sogs pa'i gshom du med dbyaṅs shes bya ba ni rṅa sgra duṅ sgra gyul ṅor sgrogs te/ gaṅ stoṅ ba ñid kyi dbus su bskyed pas kye rnal 'byor pas srid pa'i yul kyi dpuṅ raṅ bshin med par gyis śig pa'o/

rkaṅ ba [212ᵃ : 2] gsum pas don dam pa byaṅ chub kyi sems rjes su bsṅags pa gsuṅs te/ gsum shes pa la sogs pa'i gsum ni bde ba chen po'i mis lus la sogs pa dkyil 'khor gsum gyi ñes pa bsregs nas bde ba chen po'i 'khor lo'i [212ᵃ : 3] rtse mor gnas pas mi ltuṅ ba'i bde ba chen po'i byaṅ chub kyi sems kyi mes sdud par byed pa'o/ de bshin du ra ti va jra kyi kyaṅ/

byaṅ chub sems ni spaṅ mi bya/
rdo rje pa dma rgyas 'debs pas/ shes so//

rkaṅ pa bshi pas 'bras bu'i [212ᵃ : 4] ṅo bo gsuṅs te/ gyen du shes bya ba la sogs pa ni ku kku ri pa'i shabs kyis/ kye rnal 'byor pas sor mo'i sten du byas pa ni gsuṅs pa'i don 'dis 'jig rtan gsuṅ shes te/ lus daṅ dag daṅ yid kyi snaṅ ba'i skyon las bde [212ᵃ : 5] chen pos rgyal pa'o/ de bshin du sa ra ha'i shabs kyi kyaṅ/

khyim ni yod bshin nags su 'gro bar mchog ces pa la sogs pas so//

पंचाशत्तमो चर्यागीतिः

[पंचमपदात् आरभ्य ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तं]

[5] [214 a] rkaṅ pa lṅa pas rab tu 'jug pa'i thabs gsuṅs te. bshl shes bya ba la sogs pa ni de mthsams bshir [? kyis] dga' ba bshi las kyi phyig rgya las rig par bya'o. bskar nas shes pa ni rnal 'byor gyi dbaṅ phyug gis blta bar bya'o. de bshin du luṅ las kyaṅ—de la dga' ba skye bar 'gyur shes la sogs pas so. de'i steṅ du gtum mo śes pas yul daṅ dbaṅ po'i phyir ro. sa-ba-ra shes pa ni de byed pa'i phyir pha rol gaṅ la stobs kyis byed pas rṅubs shes te. 'dir sa-ba-ra'i shabs grub pa'i slobs dpon 'chi med pa ñid mthoṅ nas lce spyaṅ la sogs pa'i bya'i thsogs mtha' dog ṅu ba gyur ba'o. 'dis sa-ba-ra'i shabs bdag gi brtser ba shes pa'o// [214 b]

[6] rkaṅ pa drug pas rigs rdsogs par gsuṅs te. bsad byas shes pa ni yul la spro ba ste. sems kyi rgyal po bla ma dam pa'i gsuṅ gi ral gris mi snaṅ bar byas nas phyogs bcu'i saṅs rgyas rnams la bdag gis de kho na ñid kyis mchod par bya'o. de bshin du luṅ las kyaṅ—

gter ma'i mchod pa'i yo byed ni/
gtor ma chen po dga' ba shes so//

de'ı phyir sa-ba-ra ni sems kyi do rje'o. bdag daṅ bdag gir 'dsin pa yoṅs su btaṅ nas ṅes par rig par gyur pa'o. de lta bur gyur ba ni thog ma daṅ mtha' med pa'i ma rig pa'i bag chags kyis don bdag gis bsal shiṅ bros par gyur pa'i shes so. de bshın du sa-ra-ha'i shabs kyis kya —

rdog pa rnam ñams ñams las saṅs rgyas su/
blo ṅan rnams kys rjes su ston par byed//
bdag las de ñid blo ldan rnams kyis ni/
cis kyaṅ mkha' las lhag tu ster par byed//

dpal ldan he-ru-ka'i rgyud kyi rgyl po'i
chu gter zab ma 'dus pa la sogs las/
dpal ldan bla ma dam pa'i mgon gyis
gsuṅ bsgrubs pa las grub pa gaṅ shig 'kruṅs pa ni//
dpal ldan de ñid bdud rtsi'i ro ru
gyur pa raṅ la ston par bped pa'i mtha' gnas pa/
dpal ldan de ñid dbuṅ ṅen kyaṅ ni
rtag tu dag bsdus pa rnam par spyad pa rnams//[1]

bsdus pa de la rnam par dpyod byed pa/
ñe bar bskas pa spyod pa'i glu brgya la//
sems can rnams kyis byaṅ chub rtogs pa'i phyir/
blo bros daṅ ldan rnams kyis dad mrdsod.mdsad//[2]

de phyed thub pa byin gyis rnam dpyad nas/
slcb mas yaṅ dag rtogs pa bya phyir daṅ//
kun gyis kyaṅ ni śes par bya ba'i phyir
mjod kyi don ni rab tu gsal bar mdsad//[3]

skyes bu dam pa śes rnams la/
thub pas byin gyis 'grel mdsad pa'i//
bdg gyis gsod rnams gaṅ de yis/
skyes bu dam [21'5 a] pa rgyal gyur cig//[4]

spyod pa'i glu'i mjod grub pa rnams kyi rdo rje'i glu de kho na ñid gsal ba s'es pa'i skye bo nams la slob dpon thub pas byin gyis 'grel ba mdsad pa las grub pa rnams kyi rdo rje'i glu 'grel ba daṅ bcas pa rdsogs so//

द्वितीयं परिशिष्टम्

सिद्धदोहावली

[टीकायाम् उपोद्घाते टिप्पणीषु दोहोल्लेखा कृताः। सटीकः श्रीमद्भिः डा० प्रबोधचन्द्र बागचीमहोदयैः संशोध्य प्रकाशितोऽपि दोहाकोषो नितरां दुर्लभः। ततोऽत्र दोहाग्रन्थमात्रं सिद्धदोहावलीनाम्ना दीयते। दोहातः पूर्वाङ्काः मया न्यस्ताः। पञ्चाशच्चर्यानन्तरं ते स्थिता इति तेषाम् एकपञ्चाशदंकत आरंभः ॥]

॥१॥

तिल्लोपादानाम्*

५१ कन्ध [भूअ] आअतण इन्दा। सहज सहावेँ सअल विबन्दी ॥१॥
५२ सहजेँ भावाभाव ण पुच्छइ। सुण्ण करुण तहिँ समरस इच्छिअ ॥२॥
५३ मारह चित्त णिव्वाणेँ हणिआ। तिहुअण सुण्ण णिरञ्जण पसिआ ॥३॥
५४ अमणसिआर म दूसह मिच्छे। अप्पाणुवन्ध म करहु रे इच्छे ॥४॥
५५ चित्त खसम जहि समसुह पइठ्ठइ। [इन्दीअ विसअ तहि मत्त]ण दीसइ ॥५॥
५६ आइरहिअ एहु अन्तरहिअ। वरगुरुपाअ अ[इअ कहिअ] ॥६॥
५७ चित्त मरइ जहि पवण तहि लीणो होइ णिरास। सअ[संवेअण तत्तफल] स कहिज्जइ कीस ॥७॥
५८ वढ़अणँलोअअगोअर तत्त पण्डिअलोअ अगम्म। जो गुरुपा[अ पसण्ण तँहि कि चित्त अगम्म] ॥८॥
५९ सअसंवेअणतत्तफल तील[ो]पाअ भणन्ति। [जो मणगोअर पइठ्ठइ सो परमत्थ ण होन्ति] ॥९॥
६० सहजेँ चित्त विसोहहु चङ्ग। इह जम्महि सिद्धि [मोक्ख भङ्ग] ॥१०॥
६१ जहि जाइ चित्त तहि सुणहु अचित्त। समरसँ [णिम्मल भावाभावरहित्त] ॥११॥
६२ अह्अ चित्ततरुअर गउ तिहुअण वित्थार। करुणाफुल्लिअफलधर णउ परत उआर ॥१२॥
६३ पर अप्पाण म भन्ति करु सअल णिरन्तर बुद्ध। तिहुअण णिम्मल परमपउ चित्त सहावेँ सुद्ध ॥१३
६४ सचल णिचल जो सअलाचार। सुण णिरञ्जण म करु विआर ॥१४॥
६५ एहु से अप्पा एहु जगु जो परिभावइ। [णिम्मल चित्तसहाव सो कि बुज्झइ] ॥१५॥

---

* अयं वर्गस् तिल्लोपादस्य दोहाकोष इति नाम्ना दोहाकोषे द्रष्टव्यः।

६६ हुँउ जगु हुँउ बुद्ध हुँउ णिरञ्जण । [हुँउ अमणसिआर भवभञ्जण] ॥१६॥

६७ मणह [भअवा] खसम भअवइ । [दिवाराति सहजे राहिअइ] ॥१७॥

६८ जम्म मरण मा करहु रे भन्ति । [णिअचित्त तहिँ णिरन्तर होन्ति] ॥१८॥

६९ तित्थ तपोवण म करहु सेवा । [देहसुचिहि ण सान्ति पावा] ॥१९॥

७० बम्हा विहूणु महेसुर देवा । [बोहिसत्त्व म करहु सेवा] ॥२०॥

७१ देव म पूजहु ति[त्थ] ण जावा । देवपूजाहि ण मोक्ख पावा ॥२१॥

७२ बुद्ध आराहहु अविकलचित्तेँ ।] भव] णिव्वाणे म करहु रे थित्तेँ] ॥२२॥

७३ मग्गोपाअ समाहि लग्गहु जहि । तहि दिढ कर अणुत्तर सिद्धइ ॥२३॥

७४ जिम विस भक्खइ विसहि पलुत्ता । [तिम भव भुञ्जइ भवहि ण जुत्ता] ॥२४॥

७५ कम्म मुद्द म दूसइ जोइ । [खण आणन्द भेउ जाणिज्जइ] ॥२५॥

७६ लेहु रे परम विरम विआरी । णिउणेँ वर गुरु चरण आराही ॥२६॥

७७ [परम आणन्द भेउ जो जाणइ । खणहि सोवि सहज बुज्झइ] ॥२७॥

७८ खण आणन्द भेउ जो जाणइ । सो इह जम्महि जोइ भणिज्जइ ॥२८॥

७९ गुण दोस रहिअ एहु परमत्थ । सअसंवेअणेँ केवि णत्थ ॥२९॥

८० चित्ताचित्त विवजहु णित्त । सहजसरुएँ करहु रे थित्त ॥३०॥

८१ आवइ जाइ कहवि ण ठाइ । गुरुउवएसेँ हिअहि समाइ ॥३१॥

८२ वण वि वजइ आकिइ विहुणा । सव्वाआरे सो संपुणा ॥३२॥

८३ ए मण मारहु [लहु चित्ते] णिम्मूल । [तहि महासुह तिहुअणेँ णिम्मल] ॥३३॥

८४ हुँउ सुण जगु सुण तिहुअण सुण्ण । [णिम्मल सहजे ण पाप ण पुण्ण] ॥३४॥

८५ जहि इच्छइ तहि जाउ मण एत्थु ण किजइ भन्ति ।
अध उघाडिअ आलोअणे ज्झाणे होइ रे थिति ॥

॥२॥

सरहपादानाम्।

८६ * * * * [2a]ण णिचलउ [illegible] ॥१॥
८७ अक्खिओ धम्म महासुह पइसइ । लवणो जिम पाणीहि विलिज्जइ ॥२॥
८८ सरह भणइ तिअसुअणाम एत्तवि । पत्था एहु सो एहु परमत्थवि ॥३॥
८९ णित्तरङ्ग चक्क विफल आसेँ । पवण वितुट्टइ णिअमणगासेँ ॥४॥
९० चित्त वि गइ अचित्त उएसहि । सद्गुरु वअणेँ फुड पडिहासहि ॥५॥
९१ मन्तह मन्ते सन्ति ण होइ । पडिल भित्ति कि उट्ठिअ होइ ॥६॥
९२ तरुफल दरिसणे णाउ अग्घाइ । वेज्ज देक्खि किँ रोग पलाइ ॥७॥
९३ जाव ण अप्पा जाणिज्जइ ताव ण सिस्स करेइ । अन्धेँ अन्ध कढावइ तिम वेण्ण वि कूव पडेइ ॥८॥
९४ एहु सम्बित्तिअ हिअहि पइस्सइ । भवद्दालिद्दअ अवस्स विणासइ ॥९॥
९५ सरह भणइ अत्तत्थ वि सार सअसम्बित्ति ण बुज्झइ दूरे ।
मण पसरउ पसरन्त णिवार धूलइ वहिकर सुण्ण विआरे ॥१०॥
९६ [2b] अधउधमज्झेँ सअल-भूमणासी । होसइ तहिगत ओर पइसी ॥११॥
९७ जसु जीव ओहमणुसँरइ सब्बेन्दिअहि समाण । सो जगहि तइ मुक्कलओ तेम्मइ लद्ध णिवाण ॥१२॥
९८ जइ पुणु जोईए सुण लद्धो । सब सुह भुञ्जइ भवहि ण बद्धो ॥१३॥
९९ भणइ सरह एवि विसमी रन्धा । अइसेँ जोउ म करंहु रे बन्धा ॥१४॥
१०० ण फुरइ णअण अत्थ गइ चित्त फुड तुट्टइ भन्ति ।
अवाअ गइ अत्थ मण जाइ तह धारण धिअन्ति ॥१५॥
१०१ अरे बढ लोअ म करहु रे भिण्णा । सअलाआरहि गअण संपुण्णा ॥१६॥
१०२ सअ सम्बित्तिहि तुट्टइ णेह । उइअ चन्द जिम रअणिह सोह ॥१७॥
१०३ खितिजलपवण हुआसणेहि इन्दीविसअहि जुत्त ।
पञ्चजिणेहि वि वेढ किउ सअल-गुणाअर चित्त ॥१८॥
१०४ जोइणि-गाढालिङ्गणहि वज्जिल लहु उवसण्ण ।
तत्त पआसिअ तेहि खणे हुण्णे दिवअण ण दिण्ण ॥१९॥
१०५ एहु सो भावहु अण्ण कमअओवि अण्ण ॥२०॥

† दोहाकोषे सरहपादीयदोहानाम्नायं वर्गः ।

॥३॥

सरहपादानाम्*

१०६ * * * *

[2ª]सि फिट्टइ मोह जाल जइ जाणसि ॥१॥

१०७ जम्महि उअहि अत्थ गइ लहु विस-इन्दिअ-राणा ।

अच्छहु किं बहु वित्थरहि तत्त कएहु पमाणा ॥२॥

१०८ सङ्कपास तोडहु गुरुवअणें । ण्ण सुनइ सोणउ दीसइ णअणें ॥३॥

१०९ पवण वहन्ते ण्णउ सो हल्लइ । जलण जलन्ते ण्णउ सो डज्झइ ॥४॥

११० घण वरिसन्ते ण्णउ सो [ति]म्मइ । णउ वज्जइ [? वड्ढइ] णउ खअहि पइस्सइ ॥५॥

१११ णउ वट्टइ ण तणुन्ते ण वच्चइ । समरस सहजानन्द जाणिज्जइ ॥६॥

११२ सो परमेसर मज्झठिउ उठेम्वि ण कोवि ण दीसइ ।

आराहहु गुरु वअणवर संसार ण पइसइ ॥७॥

११३ जाणिज्जइ तद् गुरुपाअहि हउ हउ हउ सो भणेइ ।

देइ कण्णधाण ओरहि ताहर सट्ट सुणेइ ॥८॥

११४ णउ तम्बाअहि गुरु कहइ णउ तम्बुज्झइ सीस ।

सहजामिअरसु सअल जगु कासु कहिज्जइ कोस ॥९॥

११५ सअ संवि [2ᵇ]ठा [? त्ता] तत्तफलु सरहपाअ भणन्ति ।

जो मणगोअर पाठिअइ सो परमत्थ ण होन्ति ॥१०॥

११६ अक्खअ अच्चेय परमँ पहु खसम महासुह णाह ।

जो आवाअ अचित्त वि तस्स च्चक्खु करेह ॥११॥

११७ जोहि विणठ्ठ पणठ्ठ णउ सो हिअअत्थ हुत्थ ।

सर[ह]पाअ किअ दोह तिउ सो सङ्गहिओ एत्थ[1] ॥[2]

* दोहाकोषे सरहपादीयदोहानाम्नायं वर्गः ।

1 *Colophon* :—समन्तो [? त्तो] जहालद्धो दोहाकोसो एसो सङ्गहिओ परत्थकामेण पण्डिअ-सिरि-दिवाअरचन्देणेत्ति । सम्वत् २२१ श्रावणशुक्लपूर्णमास्यां । श्रीनौग्वलके परमोपासक श्रीरामवर्म्मणः पुस्तकोऽयं । यथा दृष्टं तथा शाक्यभिक्षुस्थविर-पथमगुप्तेन लिखितव्यम् ।

2 अत्र श्रीबागचीकृतशोधनम्—"सर[ह]पाअ-किअ-दोह-तिउसो-सङ्गहिओ एत्थ 'सरहपादकृत-दोहात्रिंशत्(?) संग्रहितार्थमेतत्' ।" तिउसो=त्रिदशः=त्रिरावृत्ता दश=त्रिंशत् । पूर्वं विंशतिः, अत्र द्वादश इति द्वात्रिंशत् । त्रिंशदिति प्रायिको निर्देशः ।

॥४॥

सरहपादानाम्*

११८ बम्हणेहि म आणन्त हि भेउ । एवइ पढ़िअउ ए च्चउ वेउ ॥१॥
११९ मट्टी [पाणी कुस लइ पढ़न्तँ । घरहिँ वइसी] अग्गि हुणन्तँ ॥
१२० कज्जे विरहिअ हुअवह होमेँ । अक्खि डहाविअ कडुएँ धुमेँ ॥२॥
१२१ एक दण्डि त्रिदण्डी भअवँवेसेँ । विणुआ होइअइ हंस उएसेँ ॥
१२२ मिच्छेहिँ जग वाहिअ भुल्लेँ । धम्माधम्म ण जाणिअ तुल्लेँ ॥३॥
१२३ अइरिएहिँ उद्दूलिअ च्छारेँ । सीससु वाहिअ ए जडमारेँ ॥
१२४ घरही वइसी दीवा जाली । कोणहिँ वइसी घण्टा चाली ॥४॥
१२५ अक्खि णिवेसी आसण बन्धी । कण्णेहिँ खुसुखुसाइ जण धन्धी ॥
१२६ रण्डी मुण्डी अण्ण वि वेँसेँ । दिक्खिजइ दक्खिण उद्देसेँ ॥५॥
१२७ दीहणक्ख जइ मलिणेँ वेसेँ । णग्गल होइ उपाडिअ केसेँ ॥
१२८ खवणेहि जाण विडंबिअ वेसेँ । अप्पण वाहिअ मोक्ख उवेसेँ ॥६॥
१२९ जइ णग्गा विअ होइ मुत्ति ता सुणह सिआलह ।
लोमु[उ]पाडणेँ अत्थि सिद्धि ता जुवइ णिअम्बह ॥७॥
१३० पिच्छीगहणे दिट्ठ मोक्ख [ता मोरह चमरह] ।
उञ्छेँ भोअणेँ होइ जाण ता करिह तुरङ्गह ॥८॥
१३१ सरह भणइ खवणाण मोक्ख महु किम्पि ण भावइ ।
तत्तरहिअ काआ ण ताव पर केवल साहइ ॥९॥
१३२ चेल्लू भिक्खु जे त्थविर उएसेँ । वन्देहिअ पव्वज्जिउ वेसेँ ॥
१३३ कोइ सुत्तन्त वक्खाण बइट्ठो । कोवि चिण्ते कर सोसइ दिट्ठो ॥१०॥
१३४ अण्ण तहि महजाणहिँ धा[वइ] [तहिँ सुत्तन्त तक्कसत्थ होइ ॥
१३५ कोइ मंडलचक्क भावइ । अण्ण चउत्थ तत्त दीसइ ॥] ॥११॥
१३६ * * * ॥१२॥
१३७ [सहज छड्डि जो णिव्वाण भाविउ] णउ परमत्थ एक तेँ साहिउ ॥१३॥

दोहाकोषे सरहपादस्य दोहाकोष इति नाम्नायं वर्गः

१३८ जो जोएहु ण होइ संतुट्ठो । मोक्ख कि लब्भइ ज्झाण पविट्ठो ।
१३९ किन्तह दीवेँ किन्तह णिवेज्जँ । किन्तह किज्जइ मन्तह सेव्वँ ॥१४॥
१४० किन्तह तित्थ तपोवण जाइ । मोक्ख कि लब्भइ पाणी हाइ ॥१५॥
१४१ च्छड्डहु रे आलीका बन्धा । सो मुच्चहु जो अच्छहु धन्धा ॥
१४२ तसु परिआणेँ अण्ण ण कोइ । अवरेँ गण्णेँ सव्ववि सोइ ॥१६॥
१४३ सोवि पढिज्जइ सोवि गुणिज्जइ । सत्थ-पुराणेँ वक्खाणिज्जइ ॥
१४४ णाहि सो दिट्ठि जो ताउ ण लक्खइ । एक्केँ वर-[गुरुपाएँ पेक्खइ] ॥१७॥
१४५ जइ गुरु वुत्तउ हिअइ पइसइ । णिच्चिअ हत्थे ठविअ उ[दी]सइ ॥
१४६ सरह भणइ जग वाहिअ आलेँ । णिअसहाव णउ लक्खिउ बालेँ ॥१८॥
१४७ झाणहीण पव्वजेँ रहिअउ । घरहि वसन्तेँ भज्जे सहिअउ ॥
१४८ जइ भिड़ि विसअ रमन्त ण मुच्चइ । [सरह भणइ] परिआल कि मुच्चइ ॥१९॥
१४९ जइ पच्चक्ख कि झाणेँ कीअअ । जइ परोक्ख अन्धार म धीअअ ॥
१५० सरहेँ [णित्त] कड्ढिउ राव । सहज सहाव ण भावाभाव ॥२०॥
१५१ जल्लइ मरइ उवज्जइ बज्झइ । तल्लइ परम महासुह सिज्झइ ॥
१५२ [सरहेँ गहण गुहिर भास कहिअ । पसु-लोअ निब्बोह जिम रहिअ] ॥२१॥
१५३ झाण बाहिअ[1] कि कीअइ झाणेँ । जो अवाअ तहिँ काहि वखाणेँ ॥
१५४ भव मुद्देँ सअल हि जग बाहिउ । णिअ सहाव णउ केणवि साहिउ ॥२२॥
१५५ मन्त ण तन्त ण धेअ ण धारण । सव्ववि रे वढ़ विब्भमकारण ॥
१५६ असमल चित्त म झाणेँ खरडइ । सुह अच्छन्त म अप्पणु झगडइ ॥२३॥
१६७ खाअन्ते [पिबन्तेँ सुह रमन्तेँ । णित्त पुणु पुणु चक्क वि भरन्तेँ ॥
१५८ अइस धम्मेँ सिजझइ परलोअह । णाह पाएँ दलि]उ भअ लोअह ॥२४॥
१५९ जहि मण पवण ण सञ्चरइ रवि ससि णाह पवेस ।
तहि वढ़ चित्त विसाम करु सरहेँ कहिअ उएस ॥२५॥
१६० एक्कु करु [रे मा करु वेण्गि जाणे ण करह भिण्ग ।
एहु तिहुअणसअल महाराअ एक्कु एक्कु वण्ण] ॥२६॥
१६१ आइ ण अन्त ण मज्झ णउ भव णउ णिव्वाण ।
एहु सो परममहासुह णउ पर णउ अप्पाण ॥२७॥

1. रहिअ इति टीकापाठः ।

१६२ अग्गें पच्छे [दहदिहि जो जो दीसइ-तत्त सोइ ।
अज्जहि तइसो भन्ति मुक्क एव्वें णा पुच्छ कोइ] ॥२८॥

१६३ इन्दिअ जत्थु विलअ गउ ण ठिअ अप्प-सहावा ।
सो हले सहजतणु फुड पुच्छहि गुरु पावा ॥२९॥

१६४ जहि मण मरइ पवणहो [जहि] खअ जाइ ।
एहु सो परम महासुह रहिअ कहिम्पि ण जाइ ॥३०-३१॥

१६५ सअ-सम्विति म करहु रे धन्धा । भावाभाव सुगति रे [वढ] बन्धा ॥

१६६ णिअ मण मुणहु रे णिउणें जोइ । जिम जल जलहि मिलन्ते सोइ ॥३२॥

१६७ झाणें मोक्ख कि चाहु रे आलें । माआजाल कि लेहु रे कोलें ॥

१६८ वरगुरु-वअणें पडिज्जहु सच्चें । सरह भणइ मइ कहिअउ वाँचे ॥३३॥

१६९ पढमें जइ आआस विसुद्धो । चाहन्ते चाहन्ते दिट्ठि णिरुद्धो ॥

१७० एसें जइ आआस विकालो । णिअमण दोंसे ण बुज्झइ बालो ॥३४॥

१७१ अहिमाण दोसें ण लक्खिअउ तत्त । तेण दूसइ सअल जाणु सो दत्त ॥

१७२ झाणें [? जाणें 'ध्यानेन'] मोहिअ सअल वि लोअ ।
णिअ सहाव णउ लक्खइ कोअ ॥३५॥

१७३ चित्तह मूल ण लक्खिअउ सहजें तिण्ण वि तत्थ ।
तहिँ जीवइ विलअ जाइ वसिअउ तहि फुत [=पुत] एत्थ ॥३६॥

१७४ मूलरहिअ जो चिन्तइ तत्त । गुरु-उवएसें एत्त विअत्त ॥

१७५ सरह भणइ वढ जाणहु चंगे । चित्तरुअ संसारह भंगे ॥३७॥

१७६ णिअ-सहाव णउ कहिअउ अण्णें । दीसइ गुरु-उवएसें ण अण्णें ॥

१७७ णउ तसु दोसवी एक्कवि ठ्ठाइ । धम्माधम्म सो सोहिअ खाइ ॥३८॥

१७८ णिअमण सव्वें सोहिअ जव्वें । गुणगुण हिअए पइसइ तव्वे ॥

१७९ एवँ मणे मुणि सरहे गाहिउ [? गाइउ]। तन्त मन्त णउ एक्कवि चाहिउ ॥३९॥

१८० बज्झइ कम्मेण उणो [? अणो 'अनः'] कम्म-विमुक्केण होइ मणमोक्खँ ।
मणमोक्खेण अणूणं पाविज्जइ परमणिव्वाणँ ॥४०॥

१८१ चित्तेक्क सअलवीअं भवणिव्वाणो वि जस्स विप्फुरन्ति ।
तं चिन्तामणिरूअं पणमह इच्छाफलं देन्ति ॥४१॥

१८२ चित्ते बज्झें बज्झइ मुक्कें मुक्कइ णत्थि सन्देहा ।
बज्झन्ति जेण वि जड़ा लहु परिमुच्चन्ति तेण वि बुहा ॥४२॥

१८३ बद्धो धावइ दहदिहहिँ मुक्को णिच्चल ठाइ।
एमइ करहा पेक्खु सहि विहरिअ महुँ पडिहाइ ॥४३॥

१८४ पवणरहिअ अप्पाण म चिन्तह। कट्ठ जोइ णासग्ग म वंदह ॥

१८५ अरे बढ सहजे सइ परज्जह।
मा भवगन्धबन्ध पडिबज्जह ॥४४॥

१८६ एहु मण मेल्लह पवण तुरङ्ग सुचञ्चल।
सहज सहावे सो वसइ होइ णिच्चल ॥४५॥

१८७ जव्वेँ मण अत्थमण जाइ तणु तुट्टइ बन्धण।
तव्वेँ समरस सहजे वज्जइ णउ सुद्द ण बम्हण ॥४६॥

१८८ एत्थु से सुरसरि जमुणा एत्थु से गङ्गासाअरु।
एत्थु पआग बणारसि एत्थु से चन्द दिवाअरु ॥४७॥

१८९ क्खेत्तु पीठ उपपीठ एत्थु मइँ भमइ परिट्ठओ।
देहा-सरिसअ तित्थ मइँ सुह अण्ण ण दीट्ठओ ॥४८॥

१९० सण्डपुअणि-दल-कमल-गन्ध-केसर-वरणालेँ।
छड्डहु वेणिम ण करहु सोस ण लग्गहु बढ आलेँ ॥४९॥

१९१ काम तत्थ खअ जाइ पुच्छइ कुलहीणओ।
बम्ह विट्ठु [? ण्हु] तेलोअ सअल जहि णिलीणओ ॥५०॥

१९२ अरे पुत्तो बोज्झु रसरसण सुसण्ठिअ अवेज्ज।
वक्खाण पढन्तेहि जगहि ण जाणिउ सोज्झ ॥५१॥

१९३ अरे पुत्तो तत्तो विचित्त रस कहण ण सक्कइ वत्थु।
कप्परहिअ सुह-ठाणु वरजगु उअजइ तत्थु ॥५२॥

१९४ बुद्धि विणासइ मण मरइ जहि [तुट्टइ] अहिमाण।
सो माआमअ परम-कलु तहिँ किं बज्झइ झाण ॥५३॥

१९५ भवहि उअज्जइ खअहि णिवज्जइ। भाव-रहिअ पुणु कहि उवज्जइ ॥

१९६ विण्ण विवज्जिअ जोउ वज्जइ। अच्छइ सिरिगुरुणाह कहिज्जइ ॥५४॥

१९७ देक्खहु सुणहु परीसहु खाहु। जिग्घहु भमहु बइट्ठ उट्ठाहु ॥

१९८ आलमाल व्यवहारेँ पेल्लह। मण च्छड्डु एकाकार म चल्लह ॥५५॥

१९९ गुरु उवएसेँ अमिअ-रसु धावहि ण पीअउ जेहि।
बहु सत्थत्थ मरुत्थलिहिँ तिसिए मरिअउ तेहि ॥५६॥

२०० चित्ताचित्त विपरिहरहु तिम अच्छहु जिम बालु ।
गुरुवअणेँ दिढ़भत्ति करु होइ जइ सहज उलालु ॥५७॥

२०१ अक्खरवण्णो परमगुण रहिओ । भणइ ण जाणइ एमइ कहिअओ ॥
२०२ सो परमेसरु कासु कहिज्जइ । सुरअ कुमारी जिम पडि[व]ज्जइ ॥५८॥
२०३ भावाभावेँ जौ परहीणो । तहिँ जग सअलासेस विलीणो ॥
२०४ जव्वेँ तहिँ मण णिच्चल थक्कइ । तव्वेँ भवसंसारह मुक्कइ ॥५९॥
२०५ जाव ण अप्पहिँ पर परिआणसि । ताव कि देहाणुत्तर पावसि ॥
२०६ एमइ कहिओ भन्ति ण कव्वा । अप्पहि अप्पा बुज्झसि तव्वा ॥६०॥
२०७ णउ अणु णउ परमाणु विचिन्तजे । अणवर[अ] भावहि फुरइ सुरत्तजे ॥
२०८ भणइ सरह भन्ति एत विमत्तजे । अरे णिक्कोली बुज्झह परमत्थजे ॥६१॥
२०९ घरेँ अच्छइ बाहिरे पुच्छइ । पइ देक्खइ पड़िवेसी पुच्छइ ॥
२१० सरह भणइ वढ़ जाणउ अप्पा । णउ सो धेअ ण धारण जप्पा ॥६२॥
२११ जइ गुरु कहइ कि सव्व वि जाणी । मोक्ख कि लब्भइ सअल विणु जाणी ॥
२१२ देस भमइ हव्वासें लइजे । सहज ण बुज्झइ पापेँ गहिजे ॥६३॥
२१३ विसअ रमन्त ण विसअँ विलिप्पइ । ऊअर हरइ ण पाणी छिप्पइ ॥
२१४ एमइ जोइ मूल सरन्तो । विसहि ण वाहइ विसअ रमन्तो ॥६४॥
२१५ देव पिज्जइ लक्ख वि दीसइ ; अप्पणु मारीइ स कि करिअइ ॥
२१६ तोवि ण तुट्टइ एहु संसार । विणु आआसेँ णाहि णिसार ॥६५॥
२१७ अणिमिसलोअण चित्त णिरोहेँ । पवण णिरुहइ सिरिगुरुबोहेँ ॥
२१८ पवण वहइ सो णिच्चलु जव्वेँ । जोइ कालु करइ कि रे तव्वे ॥६६॥
२१९ जाउ ण इन्दीअविसअ-गाम । तावइ विफुरइ अकाम ॥
२२० अइसेँ विसम सन्धि को पइसइ । जो जहिँ अत्थि णउ जाव ण दीसइ ॥६७॥
२२१ पण्डिअ सअल सत्थ वक्खाणइ । देहहि बुद्ध वसन्त ण जाणइ ॥
२२२ अवणागमण ण तेण विखण्डिअ । तोवि णिलज्ज भणइ हउँ पण्डिअ ॥६८॥

२२३ जीवन्तह जो णउ जरइ सो अजरामर होइ ।
गुरु-उवएसेँ विमलमइ सो पर धण्णो कोइ ॥६९॥

२२४ विसअ-विसुद्धेँ णउ रमइ केवल सुण्ण चरेइ ।
उड्डी वोहिअ काउ जिम पलुट्टिअ तइ वि पडेइ ॥७०॥

२२५ विसआसत्ति म बन्ध कइ अरे वढ़ सरहें वुत्त।
मीण पअङ्गम करि भमर पेक्खेइ हरिणइ जुत्त ॥७१॥

२२६ जत्त वि चित्तहि विफ्फुरइ तत्त वि णाह सरूअ।
अण्ण तरङ्ग कि अण्ण जलु भवसम खसम सरूअ ॥७२॥

२२७ कासु कहिज्जइ को सुणइ एत्थु कज्जसु लीण।
दुट्ठ सुरङ्गाधूलि जिम हिअ-जाअ हिअहि लीग ॥७३॥

२२८ जत्तवि पइसइ जलहि जलु तत्तइ समरस होइ।
दोस गुणाअर चित्त तहा वढ़ परिवक्ख ण कोइ ॥७४॥

२२९ सुण्णहिँ सङ्ग म करहि तुहु जहिँ तहिँ सम चिन्तस्स।
तिल-तुस-मत्त वि सल्लता वेअणु करइ अवस्स ॥७५॥

२३० अइसें सो पर होइ ण अइसों।
जिम चिन्तामणि कज्ज सरीसों॥

२३१ अक्कट पण्डिअ भन्तिअ णासिअ।
सअ सम्वित्ति महासुह वासिअ ॥७६॥

२३२ सव्व रूअ तहिँ खसम करिज्जइ।
खसम-सहावें मण वि धरिज्जइ॥

२३३ सो वि मणु तहि अमणु करिज्जइ।
सहज-सहावें सो परु रज्जइ ॥७७॥

२३४ घरे घरे कहिअइ सोज्झुक कहाणा।
णउ परि मुणिअइ महासुह ठाणा॥

२३५ सरह भणइ जगचित्तें वाहिअ। सो अचित्त णउ केण वि गाहिअ ॥७८॥

२३६ एक्कु देव बहु आगम दीसइ। अप्पणु इच्छें फुड पड़िहासइ ॥७९॥

२३७ अप्पणु णाहो अण्ण वि रुद्धो। घरें घरें सोअ सिद्धन्त पसिद्धो॥

२३८ एक्कु खाइ अवर अण्ण वि पोढ़इ। वाहिरें गइ भत्तारह लोढ़इ ॥८०॥

२३९ आवन्त ण दीस्सइ जन्त णहि अच्छन्त ण मुणिअइ।
णित्तरङ्ग परमेसुरु णिक्कलङ्क धाहिज्जइ ॥८१॥

२४० आवइ जाइ ण च्छड्डइ तावहु। कहिँ अपुव्व-विलासिणि पावहु ॥८२॥

२४१ सोहइ चित्त णिराले दिण्णा। अउण रूअ म देखह भिण्णा॥

२४२ काअ-वाअ-मणु जाव म भिज्जइ। सहज-सहावें ताव ण रज्जइ ॥८३॥

२४३ घरवइ खज्जइ घरिणिएहिँ जहिँ देसहिँ अविआर ।
माइए पर तहिँ कि उवरइ विसरिअ जोइणिआर ॥८४॥

२४४ घरवइ खज्जइ सहजे रज्जर किज्जइ राअ विराअ ।
णिअ पास वइट्ठी चित्ते भट्ठी जोइणि महु पडिहाअ ॥८५॥

२४५ खज्जइ पिज्जइ ण विचिन्तेज्जइ चित्ते पडिहाअ ।
मणुआहि रे दुल्लक्खइ रे विसरिस जोइणि-माअ ॥८६॥

२४६ इअ दिवस णिसहि अहिगमइ तिह जासु णिमाण ।
सो चित्तसिद्धि जोइणि सहजसम्वर जाण ॥८७॥

२४७ अक्खर वाढा सअल जगु णाहि णिरक्खर कोइ ।
ताव से अक्खर घोलिआ जाव णिरक्खर होइ ॥८८॥

२४८ जिम बाहिर तिम अब्भन्तरु ।
चउदह भुवणेँ ठिअउ णिरन्तरु ॥

२४९ असरिर [कोइ] सरीरहि लुक्को ।
जो तहि जाणइ सो तहि मुक्को ॥८९॥

२५० सिद्धिरत्थु मइ पढमे पढिअउ ।
मण्ड पिबन्ते विसरअ ए मइउ ॥

२५१ अक्खरमेक्क एत्थ मइ जाणिउ ।
ताहर णाम ण जाणमि ए सहउ ॥९०॥

२५२ हमणेँ सअल वि जोहि णउ गाहइ ।
कुन्दुरु-खणहि महासुहे साहइ ॥

२५२ जिम तिसिओ मिअ तिसिणेँ धावइ ।
मरइ सो सोसहिँ णभजलु कहिँ पावइ ॥९१॥

२५४ कन्ब-भूअ-आअत्तण-इन्दीविसअ-विआरु अप हुअ ।
णउ णउ दोहाच्छन्दे कहवि ण किम्पि गोप्प ॥९२॥

२५५ पण्डिअ लोअहु खमहु महु एत्थु ण किअइ विअप्पु ।
जो गुरुवअणेँ मइ सुअउ तहि किं कहमि सुगोप्पु ॥९३॥

२५६ कमलकुलिस वेवि मज्झठिउ जो सो सुरअ-विलास ।
को त रमइ णइ तिहुअणे हि कस्स ण पूरइ आस ॥९४॥

२५७ खण उवाअ सुह अहवा अहवा वेण्णि वि सोवि ।
गुरुपाअ-पसाएँ पुण्ण जइ विरला जाणइ कोवि ॥९५॥

२५८ गम्भीरइ उआहरणेँ णउ पर णउ अप्पाण ।
सहजाणन्दे चउट्ठ क्खण णिअ सम्वेअण जाण ॥९६॥

२५९ घोरेन्धारेँ चन्दमणि जिम उज्जोअ करेइ ।
परममहासुह एक्कुखणे दुरिआसेस हरेइ ।।९७॥

२६० दुक्ख-दिवाअर अत्थगउ ऊवइ तरावइ सुक्क ।
ठिअ-णिम्माणेँ णिम्मिअउ तेणवि मण्डल-चक्क ॥९८॥

२६१ चित्तहिँ चित्त णिहालु वढ़ सअल विमुच्च कुदिट्ठि ।
परसमहासुहे सोज्झ परु तसु आअत्ता सिद्धि ॥९९॥

२६२ मुक्कउ चित्तगएन्द करु एत्थ विअप्प ण पुच्छ ।
गअण गिरी णइजल पिअउ तहिँ तड़ वसउ सइच्छ ॥१००॥

२६३ विसअ-गएन्देँ-करेँ गहिअ जिम मारइ पड़िहाइ ।
जोइ कवड़िआर जिम तिम तहो णिस्सरि जाइ ॥१०१॥

२६४ जो भव सो णिव्वाण खलु स उण मण्णहु अण्ण ।
एक्क सहावेँ विरहिअ णिम्मल मइँ पड़िवण्ण ॥१०२॥

२६५ घरहि म थक्कु म जाहि वणे जहि तहि मण परिआण ।
सअलु णिरन्तर बोहि-ठिअ कहिँ भव कहिँ णिव्वाण ॥१०३॥

२६६ णउ घरे णउ वणेँ बोहि ठिउ एहु परिआणहु भेउ ।
णिम्मल-चित्त-सहावता करहु अविकल सेउ ॥१०४॥

२६७ एहु सो अप्पा एहु परु जो परिभावइ कोवि ।
तेँ विणु बन्धे वेट्ठि किउ अप्प विमुक्कउ तोवि ॥१०५॥

२६८ पर अप्पाण म भन्ति करु सअल णिरन्तर बुद्ध ।
एहु से णिम्मल परमपउ चित्त-सहावेँ सुद्ध ॥१०६॥

२६९ अद्दअ चित्त-तरुअरह गउ तिहुवणेँ वित्थार ।
करुणा फुल्लीफल धरइ णाउ परत्त उआर ॥१०७॥

२७० सुण्ण तरुवर फुल्लिअउ करुणा विविह विचित्त ।
अण्णा भोअ परत्तफलु एहु सोक्ख परु चित्त ॥१०८॥

२७१ सुण्ण तरुवर णिक्करुण खहि पुणु मूल ण साह ।
तहि आल मूल जो करइ तसु पडिमज्जाइ वाइ ॥१०९॥

२७२ एक्केम्बी एक्केवि तरु तेँ कारणे फल एक ।
ए अभिण्णा जो मुणइ सो भवणिव्वाण विमुक्क ॥११०॥

२७३ जो अत्थी अण ठीअऊ सो जइ जाइ णिरास ।
खण्ड सरावेँ भिक्ख वरु त्यजहु ए गिहवास ॥१११॥

२७४ पर ऊआर ण किअऊ अत्थि ण दीअउ दाग ।
एहु संसारे कवण फलु वरु छड्डहु अप्पाण ॥११२॥

॥५॥

काण्हपादानाम्*

२७५ लोअह गब्ब समुव्वहइ हउँ परमत्थे पवीण ।
कोडिह मज्झेँ एक्कु जइ होइ णिरञ्जण-लीण ॥१॥

२७६ आगम-वेअ-पुराणेँ पण्डिआ माण वहन्ति ।
पक्क सिरिफलेँ अलिअ जिम वाहेरिअ भमन्ति ॥२॥

२७७ बोहिचिअ रअभूसिअ अक्कोहेहिँ सिद्धओ ।
पोक्खरविअ सहाव सह णिअ-देहहि दिट्ठओ ॥३॥

२७८ गअण णीर अमिआह पाँक मूल वज्ज भाविअइ ।
अवधूइ किअ मूलणाल हंकारो वि जाअइ ॥४॥

२७९ ललणा रसणा रवि ससि तुडिअ वेण्ण वि पासे ।
पत्तो-चउट्ठ चउमूणाल ठिअ महासुह वासे ॥५॥

२८० एवं-कार विअ लइअ कुसुमिअ-अरविन्दए ।
महुअर-रूएँ सुरअ-वीर जीँघइ मअरन्दए ॥६॥

२८१ पञ्च महाभूआ विअ लइ सामग्गिए जइअ ।
पुहवि अव तेअ गधवह गअण सञ्जइअ ॥७॥

२८२ गअण-समीरण-सुहवासे पञ्चेहिँ परिपुण्ण ए ।
सअल सुरासुर एहु उअत्ति वढ़िए एहु सो सुण्ण ए ॥८॥

२८३ खिति जल जलण पवण गअण वि माणइ ।
मण्डल-चक्क विसअबुद्धि लइ परिमाणइ ॥९॥

२८४ णित्तरङ्ग सम सहज-रूअ सअल-कलुस-विरहिए ।
पाप-पुण्ण-रहिए कुच्छ णाहि काणु हु फुड कहिए ॥१०॥

२८५ बहिणिग्गलिआ कलिआ सुण्णासुण्ण पइट्ठ ।
सुण्णासुण्ण वेण्णि मज्झेँ रे वढ किम्पि ण दिट्ठ ॥११॥

---

* दोहाकोषे काण्हपादस्य दोहाकोष इति नाम्नायं वर्गः ।

२८६ सहज एक्कु पर अत्थि तहि फुड काण्हु परिजाणइ ।
सत्थागम बहु पढइ सुणइ वढ किम्पि ण जाणइ ॥१२॥

२८७ जइ ण गमइ उइ ण आइ । वेणि-रहिअ तसु णिच्चल ठाइ ॥

२८८ भणइ काण्हु मण कहवि ण फुट्टइ । णिच्चल पवण घरिणि घरे वट्टइ ॥१३॥

२८९ वरगिरि-कन्दर गुहिर जगु तहि सअल वि तुट्टइ ।
विमल सलिल सोस जाइ जइ कालाग्गि पइट्ठइ ॥१४॥

२९० एहु सो उद्धमेरु धरणिधर सम विसम उत्तार ण पावइ ।
भणइ काण्हु दुल्लक्ख दुरवगाह को मणे परिभावइ ॥१५॥

२९१ जो संवेअइ मण रअण अहरह सहज फुरन्त ।
सो परु जानइ धम्म-गइ अण्ण कि मुणइ कहन्त ॥१६॥

२९२ पहं वहन्ते णिअ-मण बन्धण किअउ जेण ।
तिहुअण सअल विफारिआ पुणु संहारिअ तेण ॥१७॥

२९३ काहिँ तथागत लभए देवी कोह-गणेहि ।
मण्डल-चक्क-विमुक्क अच्छउँ सहज-खणेहि ॥१८॥

२९४ सहजे णिच्चल जेण किअ समरसेँ णिअमण-राअ ।
सिद्धो सो पुण तक्खणे णउ जरामरणह भाअ ॥१९॥

२९५ णिच्चल णिव्विअप्प णिव्विआर । उअअ-अत्थमण-रहिअ सुसार ॥

२९६ अइसो सो णिव्वाण भणिज्जइ । जहिँ मण माणस किम्पि ण किज्जइ ॥२०॥

२९७ एवंकार जे बुज्झिअ ते बुज्झिअ सअल असेस ।
धम्म-करण्डहो सोहु रे णिअ-पहुअर-वेसं ॥२१॥

२९८ जइ पवण-गमण-दुआरे दिढ ताला वि दिज्जइ ।
जइ तसु घोरान्धारेँ मण दिवहो किज्जइ ॥

२९९ जिण-रअण उअरेँ जइ सो वरु अम्बरु छुप्पइ ।
भणइ काण्हु भव भुञ्जन्ते णिव्वाणो वि सिज्झइ ॥२२॥

३०० जो णत्थु णिच्चल किअउ मण सो धम्मक्खर पास ।
पवणहो वज्झइ तक्खणे विसआ होन्ति णिरास ॥२३॥

३०१ परम विरम जहिँ वेणि उएक्खइ । तहिँ धम्मक्खर मज्झे लक्खइ ॥

३०२ अइस उएसे जइ फुड सिज्झइ । पवण घरिणि तहि णिच्चल वज्झइ ॥२४॥

३०३ वर-गिरि-सिहर उत्तुङ्ग मुणि सबरेँ जहिँ किअ वास ।
णउ सो लंघिअ पञ्चाणणेहि करिवर दुरिअ आस ॥२५॥

३०४ एहु सो गिरिवर कहिअ मइँ एहुसो महासुह-ठाव ।
एक्कु रअणि सहज खण लब्भइ महासुह जाव ॥२६॥

३०५ सअ जगु काअ-वाअ मँण मिलि विफुरइ तहिसो दुरे ।
सो एहु मज्झेँ महासुह णिव्वाण एक्कु रे ॥२७॥

३०६ एक्कु ण किज्जइ मन्त ण तन्त । णिअ घरिणि लइ केलि करन्त ॥

३०७ णिअ घरे घरिणि जाव ण मज्जइ । ताव कि पञ्चवण्ण विहरिज्जइ ॥२८॥

३०८ एसो जप-होमे मण्डल-कम्मे । अणुदिण अच्छसि काहिउ धम्मे ॥

३०९ तो विणु तरुणि णिरन्तर णेहेँ । बोहि कि लब्भइ एण वि देहेँ ॥२९॥

३१० जेँ बुज्झिअ विरल सहजखण काहिँ वेअ-पुराण ।
तेँ तुडिअ विसअ-विअप्प जगु रे असेस परिमाण ॥३०॥

३११ जेँ किअ णिच्चल मण-रअण णिअ घरिणि लइ एत्थ ।
सोह वाजिर णाहु रे मयिँ वुत्तो परमत्थ ॥३१॥

३१२ जिम लोण विलिज्जइ पाणिएहि तिम घरिणि लइ चित्त ।
समरस जाइ तक्खणे जइ पुणु ते सम णित्त ॥३२॥*

---

* इतःपरं दोहाकोषे विभिन्नग्रन्थेभ्यः केचन दोहाः सरहपादीयदोहासंग्रह इति नाम्ना संकीर्णदोहासंग्रह इति नाम्ना च संगृहीताः । ते चान्यग्रन्थैर्गतार्था अनिश्चितपाठाश्चेति नात्र समुच्चिताः ॥

अनुक्रमणी

उद्धरणानुक्रमणी

[इयमनुक्रमणी शास्त्रमाचार्यं वा वर्णानुक्रमेणानुसरति । अंकैः पृष्ठनिर्देशः ।]

चर्यागीतिपादानुक्रमणी

[गीतिपादात्पूर्वं पृष्ठाङ्काः ; परतो गीत्यंकाः ।]